HET LAND VAN AALST

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, de Provincie Oost-Vlaanderen, de Stad Aalst, de Stad Ninove en Erfgoedcel Denderland.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: € 17 - Steunende leden: € 25 - Beschermende leden: € 35
Betalingen: IBAN: BE33 3930 3032 7646 - BIC:BBRUBEBB
Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid het "Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, + Frits Van Acker, + Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en + Luc De Rijck (1980-1984).

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Bart Cherretté, Lieve De Mecheleer, Luc Geeroms, Michel Igual Pacheco, Wenceslaus Mertens, Marc Uyttersprot, Geert Van Bockstaele, Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre, Wouter Van Der Spiegel, Georges Vande Winkel, Reinoud Vermoesen, Wilfried Vernaeve.

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Mieke Van Damme, Asserendries 118, 9300 Aalst
tel. 053 21 63 30
e-mail: vdmieke@skynet.be
Redactiesecretariaat:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27
e-mail: dirkvandeperre@skynet.be

E-mail vereniging: hetlandvanaalst@telenet.be
Website: http://www.hetlandvanaalst.be

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Asserendries 118, 9300 Aalst
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

DE MIDDELEEUWSE GESCHIEDENIS VAN POLLARE

Dirk VAN DE PERRE

Inleiding

In 1973 publiceerde Jozef De Brouwer zijn voortreffelijke *Geschiedenis en Toponymie van Pollare.*[1]Daarin komt de middeleeuwse geschiedenis van Pollare echter slechts summier aan bod en wordt vooral de periode belicht van de 16de eeuw tot het midden van de 20ste eeuw. Omdat De Brouwer niet beschikte over twee voorname bronnen voor de middeleeuwse geschiedenis, de 13de-eeuwse Ninoofse abdijoorkonden over de watermolen van Pollare[2] en het *Terrier et estat de la terre et seignourie de Wedergrate*' van de Bourgondische kanselier Pierre de Goux uit 1468, waarin een uitvoerige beschrijving van de vijf dorpen waarvan hij de heerlijke rechten verworven had, waaronder Pollare,[3] vonden wij het nuttig ter aanvulling van De Brouwer een aparte studie te wijden aan de middeleeuwse geschiedenis van Pollare. Naast de twee genoemde bronnen kwamen we nog ander nieuw interessant archiefmateriaal op het spoor, waarvan de voornaamste stukken in negen *Bijlagen* aan dit artikel zijn toegevoegd. Op basis van die nieuwe gegevens konden we enkele krachtlijnen van de middeleeuwse geschiedenis van Pollare uittekenen, maar het schrijven van een homogeen en doorlopend verhaal is door de hiaten in het beschikbaar bronnenmateriaal niet mogelijk gebleken.

1 Verschenen in boekvorm J. DE BROUWER, *Geschiedenis en toponymie van Pollare*, Lede, 1973, waarnaar verder verwezen wordt. De tekst is eveneens gepubliceerd in artikelvorm *Geschiedenis van Pollare* en *Toponymie van Pollare*, in: *Het Land van Aalst*, 25, 1973, p. 37-155 en 159-207. Een verouderde maar voor sommige aspecten nog bruikbare geschiedenis is eveneens te vinden bij F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. Reeks 5, deel 4, afl. 9, Pollare*, Gent, 1900.

2 Reeds vroeger gepubliceerd door M. COCK en D. VAN DE PERRE, *Over molens in Pollare en laten in Outer. Zes onuitgegeven oorkonden van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove (1215-1265)*, in: *Het Land van Aalst*, 54, 2002, p. 81-112.

3 Rijksarchief Kortrijk (RAK), Plotho, nr. 378, fol.142-185 voor Pollare. De andere dorpen zijn Meerbeke, Neigem, Denderwindeke en Appelterre-Eichem

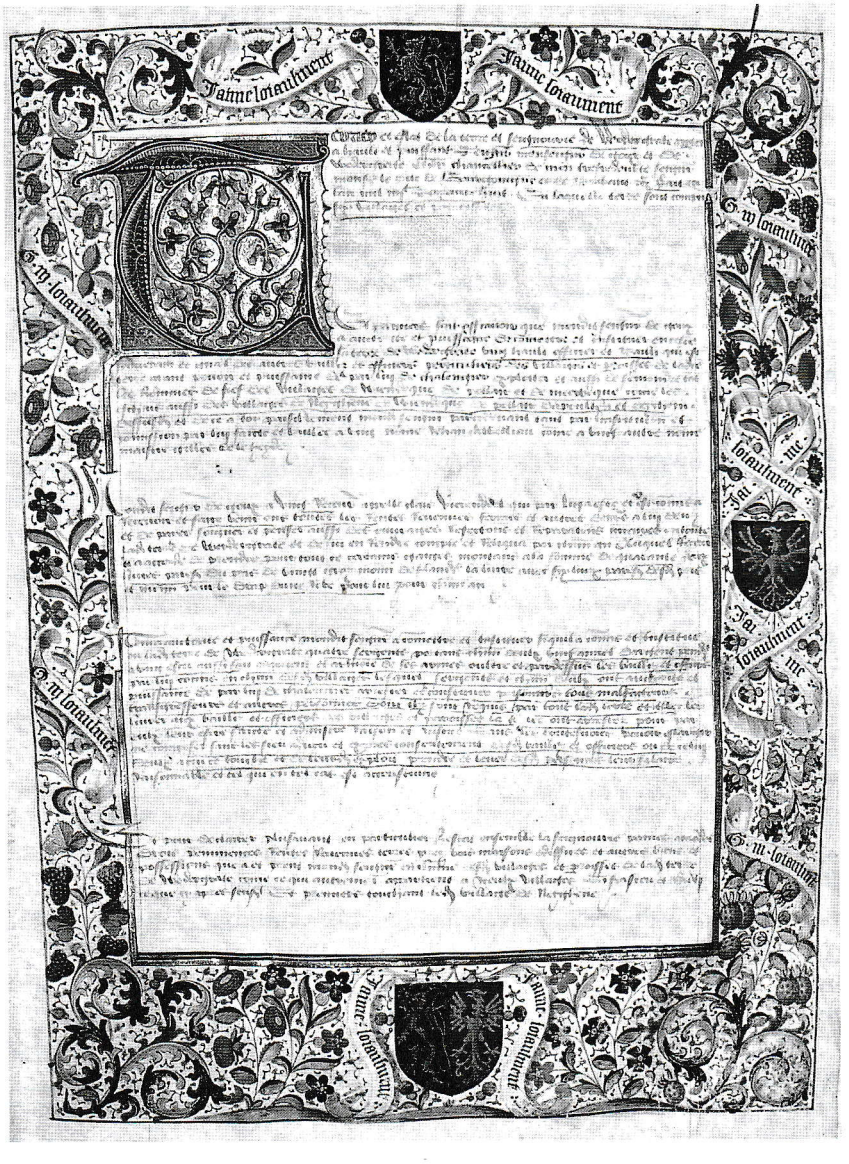

Afb. 1. Titelblad van het *terrier* (1468) van Pierre de Goux, kanselier van Bourgondië, met de beschrijving van zijn heerlijke rechten in de dorpen Neigem, Denderwindeke, Meerbeke, Appelterre-Eichem en Pollare.
(© RAK, Plotho, nr. 378; foto Dirk Van de Perre)

1. De datering van de stichting van de eerste kerk van Pollare

De vroegste geschiedenis van Pollare wordt bepaald door de relatie van Pollare met Meerbeke. Pollare wordt gedurende de middeleeuwen een dochterkerk van Meerbeke genoemd: *Item et à ceste cause ladite eglise de Polair, ainsi que l'on treuve, est tenue et reputée pour une fille et subgette de ladite eglise de Meerbeque.*[4] Verder weten we dat de eerste kerk van Pollare een Sint-Martinuskerk was, die nabij de Rijt (IJzerenmanbeek) in de Nekkkersput stond (zie verder). Wanneer werd deze kerk gesticht?

Een *terminus post quem* voor het begin van de Sint-Martinuskerk is uiteraard de stichting van de eerste kerk van Meerbeke. Het is echter een open vraag wanneer de eerste kerk van Meerbeke gesticht is. Twee bronnen kunnen hierover aanwijzingen geven: het verdrag van Meerssen uit 870 en de *Vita Berlendis*. In het Verdrag van Meerssen wordt Meerbeke (*Merrebecchi*) vernoemd als een voorname plaats.[5] Daar die naam voorkomt in een rij van andere plaatsnamen waar een kapittel of klooster gevestigd is, mogen we aannemen dat dit ook voor Meerbeke het geval is. Zo is het Verdrag van Meerssen een belangrijke aanwijzing dat de eerste kerk van Meerbeke, een Sint-Pieterskerk, ouder is dan 870. Een tweede mogelijke bron is het verhaal van de *Vita Berlendis*.[6] In dit verhaal wordt Odelard, heer van Meerbeke, als de stichter van de Meerbeekse Sint-Pieterskerk beschreven en als de schenker van het Meerbeekse domein met de kerk aan de heilige Gertrudis van Nijvel. Pollare komt evenwel op geen enkel moment in het Berlendisverhaal ter sprake. Volgens de letterlijke lezing van de *Vita* zou Odelard en Berlendis geleefd hebben in de tweede helft van de 7de eeuw. De *Vita Berlendis* bevat echter zoveel historische tegenstrijdigheden, dat haar bestaan door de meeste interpretatoren als legendarisch wordt bestempeld. De Affligemse dom Podevijn heeft in de jaren 1920-1930 de idee gelanceerd dat Odelard en Berlendis in de eerste helft van de 10de eeuw zouden hebben geleefd, een veronderstelling waarop recent is voort-

4 Voor het citaat, ibidem, fol. 218. Bij de transcriptie van het Oudfrans hebben we accenten geplaatst naar het huidig gebruik, waar dit om een vlotte leesbaarheid van de tekst aangewezen is.

5 D. VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk en de middeleeuwse Sint-Berlendiskapittelkerk van Meerbeke*, in: *Het Land van Aalst*, 58, 2006, p. 82-83.

6 Hierover D. VAN DE PERRE, *De 'Vita Sanctae Berlendis' en de 'Miracula Sanctae Berlendis'. Tekstraditie, datering, auteurschap en historische kritiek*, in: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, 8, 2005, p. 7-46.

gebouwd door Frans Van Droogenbroeck.[7] Deze laatste auteur plaats de dood van Odelard in 919-924, de dood van Berlendis in 936-941 en de verheffing van haar relieken in de Berlendiskerk in 966-971. In deze hypothese zou de eerste kerk van Meerbeke rond 900 zijn gesticht en de schenking van het domein Meerbeke aan het kapittel van Nijvel enkele jaren nadien gebeurd zijn. Tegen deze interpretatie zijn vanuit de historische bronnen echter twee tegenargumenten in te brengen. Ten eerste het al genoemde verdrag van Meerssen en ten tweede de keizerlijke oorkonde van Otto I van 966, waarin de schenking van Meerbeke voor het eerst vermeld wordt en de schenker niet Odelard is, maar een zekere Goismar, volgens taalkundigen een vrouwelijke persoonsnaam.[8] Voor ons blijft de stichting van de eerste kerk van Meerbeke vóór 870 de meest betrouwbare veronderstelling.

Een *terminus ante quem* voor de stichting van de eerste kerk van Pollare is de datum van de schenking van Meerbeke aan Nijvel. Waarom? Nijvel bezat tijdens de middeleeuwen te Pollare geen gronden, geen tienden en geen rechten. Van een verering van Sint Gertrudis is er geen spoor te bekennen. Indien onder het regime van Nijvel vanuit Meerbeke een dochterkerk te Pollare zou zijn opgericht, zou Gertrudis de logische patroonheilige te Pollare zijn geweest en zou Nijvel zeker rechten op de tienden en het patronaatsrecht verworven hebben, wat niet het geval is.[9] Dus als Pollare ooit deel heeft uitgemaakt van het grootdomein Meerbeke - wat waarschijnlijk is - dan moet Pollare wereldlijk reeds vóór de schenking van Meerbeke aan Nijvel van het domein Meerbeke zijn afgesplitst en moet de stichting van de eerste kerk van Pollare al vóór die afsplitsing zijn gebeurd. Het is opmerkelijk dat te Meerbeke parochiegrenzen en heerlijkheidsgrenzen niet samenvallen. De parochie is groter en dus ouder. Samen met het territorium van de parochie Pollare

7 Ibidem, p. 25-27 en F.J. VAN DROOGENBROECK, *Paltsgraaf Wigerik van Lotharingen, inspiratiebron voor de legendarische graaf Witger uit de 'Vita Gudilae'*, in: *Eigen Schoon en De Brabander*, 93, 2010, p. 121-124 en IDEM, *Hugo van Lobbes (1033-1053), auteur van de 'Vita Amalbergae viduae, Vita S. Reineldis' en 'Vita S. Berlendis'*, in: *Eigen Schoon en De Brabander*, 94, 2011, p. 378-398.

8 VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk*, p. 83-84. Het tekstfragment met onder meer de schenking van Meerbeke is geïnterpoleerd in de oorkonde van 966, die handelt over de schenking van Ransbeke (Sint-Antelinks) aan het kapittel van Nijvel. Toch kan een datering van de schenking van Meerbeke rond 966 aanvaardbaar worden geacht.

9 Eén keer wordt Pollare samen met Meerbeke vernoemd in een Nijvelse oorkonde van 1112. Die vermelding komt alleen voor in één 15de eeuwe kopie van het origineel, dat niet meer aanwezig is. Andere kopieën maken die vermelding niet. Bovendien is de vermelding van het altaar van Meerbeke in deze oorkonde problematisch. Indien Pollare in het origineel zou voorkomen, kan dit als een onrechtmatige poging van de abdis van Nijvel beschouwd worden om het altaar van Meerbeke en Pollare te verwerven. Zie hierover VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk*, p. 93-94, noot 61. Voor de oorkonde website *Diplomata Belgica*, DiBe ID 3224.

– waar heerlijkheid en parochie wel samenvallen – geven de grenzen van de parochie Meerbeke de omvang van het oude domein weer.

De aftakeling van het Meerbeekse domein lijkt zich te hebben ingezet na 870 met de invallen van de Noormannen. In de tweede helft van de 10de eeuw herstelden de oude Merovingische en Karolingische abdijen en kapittels zich en vormden zich de contouren van nieuwe staatkundige instituties zoals het hertogdom Brabant en het graafschap Vlaanderen. We zien dat Denderwindeke in 941 aan de Gentse Sint-Pietersabdij wordt geschonken en in en rond 966 Sint-Antelinks en Meerbeke aan het kapittel van Nijvel.[10]

Net zoals Meerbeke lag Pollare tijdens de middeleeuwen in de dekenij Halle, die zich uitstrekte tot aan de Dender. De dekenaatsgrenzen vertegenwoordigen dus een structuur (het graafschap Halle) die ouder is dan het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant. Denderwindeke werd rond 1050 onderdeel van het graafschap Vlaanderen. Meerbeke bleef onder Nijvelse invloed Brabants gebied. Waarom Pollare op wereldlijk vlak Vlaamse gebied werd, blijft in het ongewisse, omdat we niet weten wie vóór de 12de eeuw de heren van Pollare waren. Waren dit de voorvaderen van de heren van Edingen?

Voorlopig kunnen we de volgende conclusie trekken. De eerste kerk van Pollare is ouder dan de veronderstelde datum (circa 966) van de schenking van Meerbeke aan Nijvel. Het patrocinium van Sint-Martinus hoort samen met dat van Sint-Pieter en Onze-Lieve-Vrouw tot de oudste laag van patroonheiligen in onze streek. Een stichting in de eerste helft 10de eeuw of zelfs vroeger behoort tot de mogelijkheden.

2. De Sint-Martinuskerk en de watermolen in de wijk *l'Ammeyde* (het Hekken)

Wat Jozef De Brouwer in zijn 'Geschiedenis van Pollare' vermoedde, waar hij schrijft: "Alles wijst er op dat Sint-Maarten de primitieve patroonheilge was van Pollare",[11] wordt bevestigd in het '*terrier*' van Pierre de Goux, opgesteld in 1468. Daarin staat genoteerd: *Item et*

10 Voor Denderwindeke, zie D. VAN DE PERRE, *Onderzoek naar de echtheid van de schenkingsakte van Denderwindeke in het Liber Traditionum van de Gentse Sint-Pietersabdij (941)*, in: *Het Land van Aalst*, 41, 1989, p. 161-177. Zoals Meerbeke door een vrouw Goismar, werd Denderwindeke geschonken door een vrouw met een Romaans klinkende naam, een zekere Bertaida, die Ingelramnus als overleden echtgenoot had. Deze drie schenkingen wijzen op de aanwezigheid in de regio van adel met connecties met de grote abdijen en kapittels. Voor Sint-Antelinks, zie D. VAN DE PERRE, *De relatie tussen de dorpsnamen Ransbeke en Sint-Antelinks*, in: *Het Land van Aalst*, 69, 2017, p. 33-34.

11 DE BROUWER, *Geschiedenis en Toponymie*, p. 23.

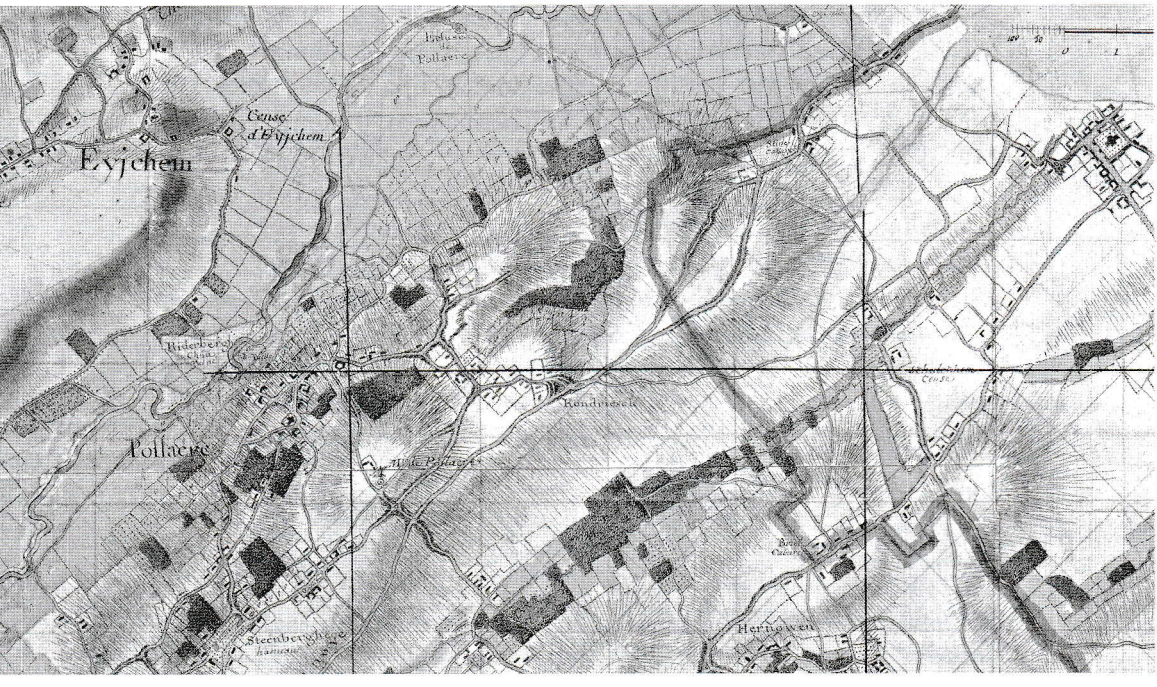

Afb. 2. Detail uit de Villaretkaart (1745-48) van de Oostenrijkse Nederlanden met de dorpscentra van Meerbeke en Pollare, in vogelvlucht 2.700 m van elkaar verwijderd. De grens tussen beide dorpen vormde tijdens het Ancien Régime ook de grens tussen Vlaanderen en Brabant. Bij de plaats van het 'Riddershof' is vermeld *Riderbergh, chateau ruine* en *butte.*
(© Vincennes, IGN)

combien que en temps passé l'on a oudit village de Pollair pour patron Saint Martin. Neantmoins l'on y tient quant à present pour patron Saint Christoffle.[12] Op de feestdag van Sint-Christoffel op 25 juli hield men een processie met het schrijn van de heilige doorheen het dorp en bezocht men eveneens *la chapelle de Saint Martin estant illec ou meisme village*. Het kerkgebouw met het kerkhof was toen nog aanwezig. Een hofstede wordt in 1468 gesitueerd à *l'ammeau de Saint Martin entre l'atre dudit Saint Martin d'une part et la Rue du Molin d'autre et à l'ung des bouts aboutant illec à la Grant Rue.*[13] Verder wordt nog een weide vermeld *gisant ou pre Vivermersch lez l'atre Saint Martin et à l'ung des bouts aboutant illec au pre de Poortkensmersch.*[14] De

12 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 142 v°.
13 Ibidem, fol. 162.
14 Ibidem, fol. 168.

Sint-Martinuskerk ligt in de nabijheid van *la Rue du Weert, la Rue du Molin* en *le rieu de Rijt*.[15] Al deze gegevens laten ons toe de ligging van die eerste kerk vrij nauwkeurig te bepalen. De *Rue du Molin* is de 19de-eeuwse Molenmeerskets, de *Rue du Weert* de Gemeentelos, de *Grand Rue* het oude tracé van de Nekkersput.[16] In het kaartboek van 1762, kaart 8, wordt een perceel als *cluyswijde* benoemd, 75 roeden groot, toen verhuurd door de kerk van Pollare.[17] Dit perceel is tot vandaag eigendom van de kerk gebleven en ligt aan de hoek van de Gemeentelos en het oude tracé van de Nekkersput. Deze *cluyswijde* is de plaats waar de Sint-Martinuskerk heeft gestaan.

In 1569 wordt het Sint-Martenskerkhof 3 lijnen (300 roeden) groot genoemd.[18] Het lijkt erop dat de oude Sint-Martenskerkhof de volgende eeuwen in tweeën gesplitst is en dat slechts een deel ervan eigendom van de kerk is gebleven. Het gaat in het kaartboek van 1762, kaart 8, om het nr. 51, eigendom van Peeter De Doncker, 179 roeden groot en het nr. 51bis, eigendom van de kerk, 75 roeden groot.[19] Het ganse blok wordt in de 17de en 18de eeuw 'de Kluis' genoemd. Vandaag is de grond er opgehoogd voor de bouw een industriële stalling, zodat verder archeologisch onderzoek nog moeilijk uitsluitsel kan brengen waar juist nog bouwfysische resten van de kerk in de grond zitten.

Pollare telde in 1468 vijf gehuchten, waaronder *lammeyde/ l'Ammeyde*[20] of 'het Hekken', dat toen elf woningen (*feux*) telde. De naam Hekken houdt vermoedelijk verband met het toponiem *Poortkensmeers* (1468). De oudste vermelding van het toponiem Hekken dateert van 1465 in het pachtcontract van het hof van Schalkem (Meerbeke), dat van de Ninoofse abdij een stuk maaimeers van een half bunder in pacht had *gheleghen in den Polaer meersch nabij den Heckene*.[21] Of de huidige straatnaam Nekkersput een vervorming van Hekken is, dan wel een zelfstandig toponiem dat naast Hekken heeft bestaan, is

15 Ibidem, fol.168 en 170v°.
16 Het gaat respectievelijk over de gemeentewegen nrs. 4, 5 en 3 (Molenmeerskets, Gemeentelos, Nekkersput). Het huidige tracé van de Nekkersput wijkt af van het 19de-eeuwse. Toen liep de Nekkersputbaan op haar laagste punt met een inham de Dendermeersen in. Later is die inham rechtgetrokken. De *Atlas van de buurtwegen van de prov. Oost-Vlaanderen* is voor alle vroegere gemeenten raadpleegbaar op het internet.
17 Rijksarchief Gent (RAG), Land van Wedergrate, nr. 666.
18 Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB), Raad van State en Audiëntie, nr. 618/22 fol. 39. Een lijn is 100 roeden groot.
19 RAG, Wedergrate, nr. 666, fol. 89.
20 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 142. *Hamede, hameide* heeft in het Oudfrans de betekenis van barrière, barreel, hekken.
21 F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. Reeks 5, deel 3, afl. 5, Meerbeke*, Gent, 1898, p. 11. Het gaat om het pachtcontract van 10 dec. 1465 voor het Hof te Schalkem; voor het origineel: RAG, Abdij Ninove, nr. 137, fol. 197.

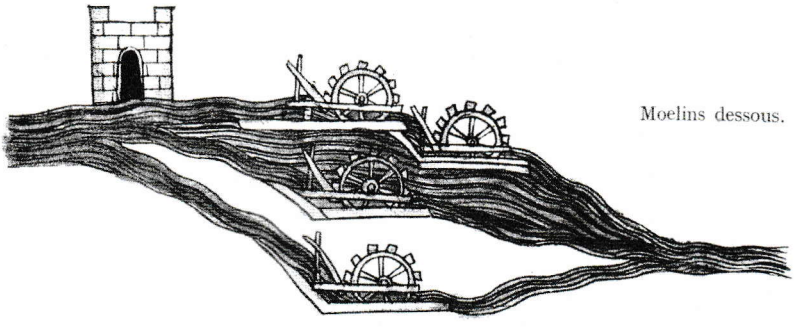

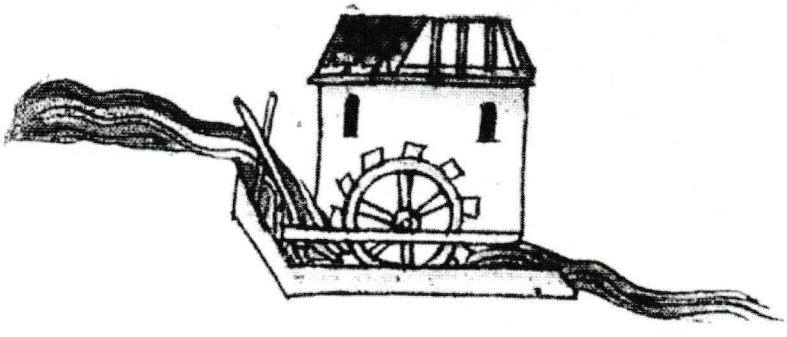

Afb. 3. Afbeeldingen van middeleeuwse onderslagwatermolens, genomen uit L. VERRIEST, *Le Polyptyque illustré dit 'Veil Rentier' de Messire Jehan de Pamele-Audenarde (vers 1275)*, Brussel, 1950, 13 recto en 98 verso.

moeilijk uit te maken. In het *terrier* van De Goux komen de toponiemen *l'Ammeyde* als naam van het gehucht, en *Poortkensmeers* en *Neckers putte*[22] als namen van een stuk weiland, samen voor. De drie toponiemen situeren zich in dezelfde buurt. In latere eeuwen lijkt de naam *Heckersmeers* de opvolger te zijn van *Poortkensmeers*, dat na 1468 niet meer voor komt. Van *Neckers putte* zijn na 1468 ook de varianten *Heckersputte* en *Eckersput* veelvuldig aanwezig. Is de vorm Hekkersput

22 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 157v° en 166v°.

door assimilatie van Nekker met Hekker ontstaan?[23] Nekkersput wordt in de 18de eeuw tevens gebruikt als naam van het *quartier*. Zo kunnen we de huidige straatnaam Nekkersput toch enigszins beschouwen als de opvolger van het middeleeuwse *l'Ammeyde* of 'het Hekken'.

Stond de watermolen in de Molenmeers bij de Dender of lag die bij de Rijt? In 1468 lag de motte van de watermolen alleszins bij de Dender. Maar was dat oorspronkelijk ook zo? Wie de geografie van het gebied goed bekijkt, moet vaststellen dat de Rijt en de Molenmeers lager liggen dan de huidige Denderloop en dat deze ontstaan is door ophoging en indamming (*le dam estant au long de ladite riviere, joignant à iceulx prez*).[24] Die indamming moet gebeurd zijn toen de Dender voor het eerst, - dit gebeurde vóór 1200, - gekanaliseerd werd en er een sluis kwam aan de grens van Pollare en Ninove.[25] Had de Dender te Pollare voordien twee (of meerdere?) armen, waarvan één de huidige loop is en de andere de Rijt (in de 19de eeuw gewijzigd in IJzerenmanbeek)? Verschrompelde nadien de Rijt tot een beek? Is de molen vervolgens verplaatst van de Rijt naar de verhoogde en ingedamde Dender? De motte van de molen (*la mote du molin*) wordt in 1468 immers gesitueerd rechtover 'het eiland' (*lille, l'ille*), een stukje Pollaarse grond over de Dender, ontstaan door het afsnijden van een meander.[26] Indien de Rijt een oude Denderloop is, kan dit beter de ligging van de oudste dorpskern met de kerk verklaren, namelijk op een lichte verhevenheid nabij een toenmalige Denderarm. De etymologie van het woord Pollare wijst in dezelfde richting. Pollare is een –laretoponiem, zoals ook Boelare hogerop in de Dendervallei. Een 'laar' is een bosachtig moerassig terrein en 'pol' verwijst volgens de meeste toponymisten naar een lichte verhevenheid of opwelving. De site van de Sint-Martinuskerk voldoet volkomen aan deze geografie, zodat het zeer waarschijnlijk is dat de naam Pollare ontstaan is voor de benoeming van deze plek.[27] De bewoning in de Dendervallei bevond zich tijdens de vroege mid-

23 DE BROUWER, *Geschiedenis en Toponymie*, p. 137-138 (item Hekkersmeers en Hekkersput) en p. 150 (item Nekkersput). De Brouwer meent dat Hekker zijn oorsprong vindt in Nekker (watergeest). Wij menen dat Hekkersmeers terug gaat op Hekken en dat Hekkersput mogelijk een vervorming is van Nekkersput en dus de toponiemen Hekken en Nekkersput een onderscheiden oorsprong kunnen hebben.

24 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 148v°.

25 De oudste oorkonde waarin sluizen op de Dender vermeld worden is een niet gedateerde oorkonde van graaf Boudewijn IX (1194-1205), waarin verwezen wordt naar een oudere tekst van graaf Filips van den Elzas (1157-1191). Zie W. PREVENIER, *De oorkonden van de graven van Vlaanderen (1191- aanvang 1206)*, Brussel, 1964, p. 447-449.

26 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 176 en RAG, Wedergrate, nr. 666, kaart 8. Dit betekent dat ook bij de middeleeuwse Denderloop kleine rechttrekkingen gebeurd zijn.

27 De site aan de huidige Sint-Christoffelkerk komt geenszins overeen met de betekenis van het woord Pollare. Met dank aan dr. Luc Van Durme voor de toponymische uitleg.

deleeuwen meestal dicht bij de rivier. De Dender zonder sluizen had immers een snel verval, zodat de kans op overstromingen klein was. We kunnen een zeker parallellisme vaststellen tussen de ligging van de eerste kerk van Ninove in de Mallaard bij de Dender en die van de Sint-Martinuskerk van Pollare.[28]

De oudste vermelding van de watermolen dateert van 1196. Toen schonk een zekere Willem van Steenkerke de rechten die hij had op het *iunioratus* van de watermolen aan de Ninoofse abdij.[29] Kort nadien schonken in 1208 *Falm et Joannes de Haine* aan de abdij een weide naast de molen (*pratum iuxta molendinum de Pollaer*).[30] De uitvoerigste informatie staat in de vijf Ninoofse abdijoorkonden (1215-1261) over haar rechten op de Pollaarse watermolen.[31] Nog tijdens zijn leven schonk Leonius III van Pollare (1191-1215) zijn *iunioratus*recht op de watermolen aan de abdij. Zijn zoon Walter V van Pollare (1215-1236) voegde daar in 1215 ter nagedachtenis van zijn vader een half bunder weiland aan toe, genaamd *Lenekin* (*prati, quod dicitur Lenekin, et iacet iuxta molendinum de Pollar*) met instemming van zijn grootmoeder Gisela van Edingen, echtgenote van Walter IV van Pollare (1157-1191) en van zijn moeder Clementia.[32] In 1224 bevestigt dezelfde Walter V de vroegere schenking van het *iunioratus* en voegt er nog een aantal voorwaarden aan toe. De molen zal gemeenschappelijk beheerd worden. Er is sprake van een eventuele tweede molen (*alterius molendinum)*, waarvan de abdij eveneens het *iunioratum* zou ontvangen, indien dit recht in zijn handen zou komen. Een mogelijke verplaatsing van de bestaande molen moet op beider (de heer en de abdij) kosten gebeuren (*si autem ipsum molendinum alibi locandum fuerit, communis expensis locabitur*).[33] Die verplaatsing is in 1231-1232 effectief gebeurd (*cum adhuc esset situm in priori loco..., nunc idem molendinum teneat in perpetuum in eo loco, in quo modo de novo est edificatum*), zodat Walter V de voorwaarden van 1224 opnieuw bevestigt. Een regeling over

28 D. VAN DE PERRE, *De Dender en haar overstromingen, bekeken vanuit historisch oogpunt*, in: *Het Land van Aalst*, 55, 2003, p. 153-162; IDEM, *Is 'De Mallaard' de oudste bewoningskern van Ninove?*, in: *Het Land van Aalst*, 57, 2005, p. 5-24.

29 RAG, Abdij Ninove, nr. 70, fol. 171: *Quidam Wilhelmus de Stenkerca dedit nobis in elemosinam quidquid iuris habuit in iunioratu molendini de Pollar.* Dat Van Elshout deze schenking verkeerdelijk rubriceert onder *Roslar*, wijst erop dat hij geen weet meer had van een abdijmolen te Pollare. Voor de betekenis van *iunioratus*, zie COCK en VAN DE PERRE, *Over molens*, p. 111-112.

30 Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen (AAM), Ninove, nr. 70/3 (Syllabus alphabeticus), p. 21. Volgens deze bron, is de datum 1208 en niet 1268, zoals wij die in een vorig artikel vermeld hebben (D. VAN DE PERRE, *Een middeleeuwse watermolen te Pollare*, in: *Het Land van Aalst*, 46, 1994, p. 273).

31 COCK en VAN DE PERRE, *Over molens*, p. 81-112.

32 Ibidem, p. 95-98, oorkonden 1 en 2.

33 Ibidem, oorkonde 2.

Afb. 4. Luchtfoto van de wijk 'het Hekken' met de Molenmeers en de zone waar tijdens de middeleeuwen de Sint-Martinuskerk stond. (foto ons bezorgd door archeologische dienst ILVA)

gedeelde rechten van de abdij op de visvangst in de Dender is toegevoegd.[34] In 1261 worden door Leonius IV (1240-1278) van Pollare al deze condities nogmaals herhaald en bevestigd.[35]

De abdij bezat in 1224 in de nabijheid van de molen een omwaterd huis (*domum quam habet ibi ecclesia Ninivensis; fossatum quoque quo ipsa domus circumcingitur)*.[36] Dergelijke ringvormige structuur is nog te zien in de Dendermeersen te Okegem, waar het toponiem *Borchstad* gesitueerd wordt.[37] Tussen dat huis en de Dender wordt door Walter V nog een half bunder weiland geschonken, dat tot aan de Dender reikt en aansluit bij de weide die de abdij er al bezit. Tevens wordt een eerdere schenking van drie hofsteden bij de molen (*tres mansuras iuxta molendinum*) door Leonius III vermeld. De abdij ontvangt alle rechten op de beplantingen van de dam die bij haar weiland aansluit en op het water in de ringgracht rond haar woning. De wilgenbeplanting op de

34 Ibidem, oorkonde 3.
35 Ibidem, oorkonde 5.
36 Ibidem, oorkonde 2.
37 VAN DE PERRE, *De Dender en haar overstromingen*, p. 154-155.

dam (*Dammekin*) langs de Dender stroomafwaarts vanaf het huis van de abdij tot aan de kleine hofstede (*parvulum mansum*) komt eveneens de abdij toe. Indien de dammen waarover de abdij de rechten verkregen heeft, breken door watervloed moet ze die op eigen kosten herstellen. Stroomopwaarts tot aan de burcht wordt de begroeiing op de Denderdijk gedeeld (*usus communes*), evenals die langs de weg die van de molen naar het dorp leidt. Het nabije Elzenbroek, dat voordien door beide partijen werd beheerd, komt ter compensatie uitsluitend in handen van de heer. De abdij mag wel vrij grond en graszoden uitsteken in het Elzenbroek en het nodige hout op de dijken kappen voor het herstel van haar dijken en de molen.

Niet alleen de Ninoofse abdij verwierf rechten op de Pollaarse watermolen. Vermoedelijk rond 1215 gaf Gisela van Edingen bij de dood van haar zoon Leonius III voor eeuwig een halve mudde graan op haar molen aan het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal van Geraardsbergen.[38]

3. Het einde van de Sint-Martinuswijk

Er zijn vier fasen in het ontmanteling van deze wijk vast te stellen: de creatie van een burcht stroomopwaarts, de verplaatsing van de parochiekerk, de terugtrekking van de abdij en de volledige verdwijnen van de bebouwing.

a. De verplaatsing van het dorpscentrum stroomopwaarts

Om de dynamiek van de verplaatsing van het dorpscentrum te bepalen zijn twee elementen van belang: de bouw van het 'Huis van Aa' nabij de huidige Sint-Christoffelkerk en het optrekken van een burcht door de heren van Pollare bij de Dender.

De nieuwe Sint-Christoffelkerk wordt in de 15de eeuw gesitueerd nabij 'het huis van Aa' (*la maison de Aa*). Dit huis lag vlak naast de kerk ongeveer op de plaats waar nu de Beukendreef begint. Dit hof van de heren van Aa, ongeveer één bunder groot, was in 1468 verwoest, enkel een centrale stenen vierkante toren (een oude duiventoren of een donjon?), die toen dienst deed als graanschuur, stond nog recht. De site wordt als volgt beschreven: *Item appartient à mondit Seigneur de Goux ung autre hostel et maison appellé le maison de Aa, contenant avec le jardin avesti d'arbres, portans pommes et autres divers fruiz et avec autres ses appartenances ung bonnier ou environ, situé audit*

38 VAN DE PERRE, *Een middeleeuwse watermolen*, p. 270.

lieu de Polair sur la Plache et lez eglise parochielle, entre la ruelle appellée Kercstraetken d'une part et l'ostel et maisure de Cornille de Mol d'autre, dont les maisons et tous autres edifices ont esté brulées puis nagairées (?), *excepté une tour plate fundée de blanches pierres et couverte d'ardoise, qui y est demourée, située au milieu de la court et en laquelle sont deux greniers pour mettre et garder du blef, lesquelles maisure, jardin et appartenances tient à ferme Jehan Dullart à terme de six ans et en paye par chacun an douze livres parisis.*[39] Die toren komt enkele jaren voordien eveneens ter sprake in een uitgebreid vonnis van de Gentse schepenen van de Gedeele op 4 mei 1451. Er was een twist ontstaan over de vraag welk erfdeel toekwam aan de verschillende erfgenamen bij het overlijden van Jacqueline van Maldegem, de vrouw van Jan de Vos, heer van Pollare.[40] In de verdeling zijn ook de *huysinghe ende thorne staende up de stede van Ha* betrokken en 100 zaken rogge en tarwe en 40 zakken evene, die naar de *scuere* van de heer waren gebracht en daar op de *soldere* waren opgeslagen.[41] Het lijkt erop dat in 1451 de toren van het huis van Aa nog gebruikt werd als graanschuur. Aan dit hof waren eveneens enkele heerlijke inkomsten verbonden.

Was het Huis van Aa de oudste residentie van de heren van Aa te Pollare of kwam de residentie pas tot stand in de 13de eeuw samen met de bouw van de kerk? De ruimtelijke nabijheid met de Sint-Christoffelkerk is een opmerkelijk gegeven. De oorsprong van het Huis van Aa blijft onopgehelderd, maar ook de functie ervan is duister. De heren van Pollare resideerden immers zeker vanaf het begin van de 13de eeuw in hun burcht bij de Dender, die voor het eerst in 1215 (*in domo castri*) en daarna nog eens in 1224 vermeld wordt.[42] In 1468 waren de ruïnes te zien van een motteburcht, in latere teksten het 'Riddershof' genoemd: *Mondit seigneur de Goux a en la meisme seignourie aussi une mote alentournée* (?) *de la riviere de la Tendre, contenant ung journel et demi, sur laquelle est ung vielz murage, demoure des hostels et autres edifices y estoient dessus, et qui ont esté destruez durant les guerres que derrenierement ont regnées ou pais de Flandres, et auquel hostel les seigneurs de Pollair souloient faire et tenir parcydevant leurs demeures.*[43] Bij de burchtmotte lag '*la pasture de la bassecour*'. Op deze weide graasden afwisselend de dieren van madame de Goux en die

39 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 184.
40 Stadsarchief Gent (SAG), Reeks 330, nr. 25, fol. 121r°-124v°. Jacqueline van Maldegem overleed op 22 november 1448.
41 Ibidem, fol. 121 en 123.
42 COCK en VAN DE PERRE, *Over molens*, p. 96 en 98.
43 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 184.

van Jacques Rutinx, de prater van het dorp. Wanneer werd deze burcht gebouwd? Voortgaande op de datering van de motteburcht van Wedergrate, gebouwd circa 1220-1230 door Otto I van Wedergrate in een lus van een Dendermeander drie kilometer stroomopwaarts de brug van Pollare, lijkt de bouw van een analoge burcht te Pollare rond 1200 aannemelijk.[44] De motte verdween bij het rechttrekken van de Dender in 1860 en bevond zich ongeveer op de plaats waar nu de voetgangersbrug ligt. Een meander in de Dender, die vandaag gemarkeerd wordt door het tracé van een landbouwweg, een overblijfsel van de oude trekweg, omsloot langs drie zijden de burcht.[45] Aansluitend hadden de heren van Pollare stroomafwaarts hun belangrijkste grondbezit met de Hofmeers (dertien dagwand) en de Molenmeers (vijf bunder). Het gaat om de lange smalle strook tussen de Rijt en de Dender. In de 18de eeuw kwamen de twee meersen in het bezit van de Gentse kartuizers.[46]

Wanneer werd de burcht en het Huis van Aa verwoest? Bij De Goux is er sprake van een verwoesting tijdens de recente oorlogen in Vlaanderen. Volgens een beschrijving in het al geciteerde vonnis van de schepenen van de Gedeele van Gent was het Riddershof op 4 mei 1451 nog intact: een *upperhof sluutende met eene valbrugghen ende tnederhof behuust met diveerse huusinghe, een duufhuus, een poorte ende met sulck huusen ende catheylen alle up vors. hof sijn ende toebehoren.*[47] Die Vlaamse oorlogen zijn ongetwijfeld de bloedige schermutselingen tussen de troepen van hertog Filips de Goede en van de Gentenaars in de jaren 1451-1453. In die oorlog werden in de Dendervallei tussen Geraardsbergen en Ninove, dat partij koos voor Gent, verwoede gevechten geleverd met een verwoesting van het platte land tot gevolg. De familie De Vos, die toen de heerlijkheid Pollare bezat, was nauw betrokken bij het conflict. Boudewijn III de Vos, die in 1432 Pollare met zijn broer Jan ruilde voor Laarne, was groot-baljuw van Gent geweest en trok par-

44 D. VAN DE PERRE, *De berg en het hof van Wedergrate te Denderwindeke*, in: *Het Land van Aalst*, 38, 1986, p. 245-265. De burchtmotte is nog steeds aanwezig in het park van het kasteel van Zandbergen. Voor het fenomeen van de motteburchten, zie S. DE DECKER, *Over elfenheuvels en kabouterbergen. Een overzicht van de bewaarde mottekastelen in de provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, 2002. Zowel de burcht van Wedergrate als die van Pollare lijken geen strategische betekenis ter verdediging van de grenzen van het graafschap gehad te hebben, een betekenis die de oudere burcht van Ninove wel had. Het gaat eerder om kleine motten, zodat de burchten als statussymbool gebouwd zijn. Wijst het stukje Pollaars grondgebied over de Dender ter hoogte van de motte op een kunstmatige aanleg van de scherpe S-bocht in de Dender voor de omsluiting van de motte?

45 De motte is getekend op de al vermelde kaart 8 van het kaartboek van Pollare van 1762 (RAG, Wedergrate, nr. 666).

46 De kartuizers kwamen in het bezit van een ganse reeks meersen langs de Dender tussen het kasteel van Zandbergen en de sluis van Pollare. Zie de kaarten uit 1749 van G. De Deken (RAG, Kaarten en Plans, nrs. 528 en 2517).

47 SAG, Reeks 330 , nr. 25, fol.121.

tij voor de hertog. Hij werd door de Gentenaars in 1451 gevangen genomen en wegens verraad ter dood veroordeeld, maar kon zich voor een hoog losgeld vrijkopen. Hij overleed in 1453 waardoor de schuldenlast als een zware hypotheek op zijn broer Jan, toen heer van Pollare, woog. In dezelfde oorlog moet ook het Huis van Aa platgebrand zijn, want ook dat wordt in 1451 nog als intact beschreven en in 1468 als vernield.

Sinds wanneer resideerden de Anderlechtse heren 'van Aa' te Pollare?[48] De oudste koppeling van de naam van deze familie met die van Pollare stamt uit 1154. *Leonius de Polar* was toen getuige in een oorkonde van de Brabantse hertog.[49] Deze Leonius II (1145-1168) leefde in onmin met de Ninoofse abdij en liet haar schapen stelen in haar uithof te Kattem (Borchtlombeek), wat volgens het *Liber miraculorum* bestraft werd met zijn vroegtijdige dood.[50] Zijn zoon Walter IV (1157-1191) restitueerde het gestolen goed en werd een begunstiger van de abdij.[51] Hij deed dit voor het eerst in 1165 met de schenking in Zandbergen van de watermolen ter Loots en het aanpalende hof, met instemming van zijn vrouw en zijn moeder.[52] De heren van Aa waren toen eveneens heren van Zandbergen. Vervolgens schonken in 1176 *Walterus, advocatus de Pollar, et uxor ejus Gisla* de rechten op het water van de Molenbeek tussen de molen van Bullegem en die van ter Loots. In 1185 schonk diezelfde Walter twaalf Valencijnse schellingen en evenveel kapoenen op zijn goederen te Pollare aan het kapittel van Anderlecht, waarvan hij de beschermer was.[53]

Deed Walter IV zijn liefde voor de Ninoofse abdij op door zijn huwelijk met Gisela van Edingen? Die Edingse familie was immers nauw verbonden met de Ninoofse abdij en schonk haar het uithof te Herbeek (Saintes). Ingelbert II van Edingen, de schoonvader van Walter IV van Pollare, voegde daar op 2 december 1193 bij het naderen van zijn dood

48 Voor de genealogie, zie A. VAN DER REST, *La famille d'Aa (1086-1300)*, in: *La Noblesse de Brabant du XIe au XIIIe siècle* (Brabantica, V/1), Brussel, 1960, p. 15-46. Deze familie betitelt zich afwisselend als 'van Brussel', 'van Aa' en 'van Pollare'.

49 C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1521)*, 2dln., Brussel, 1990-1991, p. 38-39.

50 A.J.A BIJSTERVELD en D. VAN DE PERRE, *Het Mirakelboek en de Stichtingsgeschiedenis van de Ninoofse Abdij, Leuven*, 2001, p. 72-75.

51 Hij is de eerste van de heren van Pollare wiens naam vermeld wordt in het necrologium van de abdij. Zie D. VAN DE PERRE, *Het necrologium van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij van Ninove*, in: *Analecta Praemonstratensia*, 84, 2008, p. 107, 21 juni.

52 RAG, Abdij Ninove, nr. 70, fol. 43. Dit is tevens de oudste vermelding van de band tussen de 'van Aa's' en Zandbergen. Zandbergen was een oud domeingoed van het Sint-Hermeskapittel van Ronse (DE SMET, *Recueil*, p. 928).

53 VAN DER REST, *La famille d'Aa*, p. 27. Deze schenking komt ter sprake in 1344 in een oorkonde waarin Jan Rutinc een erfelijke cijns verwerft op een aantal gronden, waaronder een waarop *men es sculdigh jaerlec ende erfelec der capitelen van Anderlecht twee scellinghen parisise* (RAG, Abdij Ninove, nr. 800).

Genealogisch schema 1: de heren van Edingen einde 12de-begin 13de eeuw

Hugo van Edingen (1158-1164) x Beatrice
└ * Goswinus van Edingen (1180-1182) x Gisela (van Brussel) (1180-1182) (kinderloos)
* Ingelbertus II van Edingen (†1193) x Elisabeth (van Trazegnies) (†1214)
└ * Ingelbertus III van Edingen x Ida
* Gisela van Edingen († ca. 1216) x Walter IV van Aa (†1191)
* N. (Elisabeth?) van Edingen x Willem (1193)

Genealogisch schema 2: de heren van Pollare tot 1300

-Leonius II van Aa (1145-1168) – *Pollare*
-Walter IV van Aa (1157-1191) x Gisela van Edingen – *Pollare, Zandbergen*
-Leonius III van Aa (1191-1215) – *Pollare, Zandbergen*
-Walter V van Aa (1215-1236)
en broer Arnold van Aa (1226-1253) – *Pollare, Zandbergen, Grimbergen*
-Leonius IV van Aa (1240- 1278) – *Pollare, Zandbergen, Outer, Grimbergen*
-Gerard I van Aa (1275-1298) – *Pollare en Grimbergen*
broer Wouter van Aa/alias van Pollare (1286-1295) – *Zandbergen, Outer*

vier bunder land aan toe en deed dit in aanwezigheid van een groot aantal familieleden, waaronder zijn vrouw Elisabeth en zijn dochter Gisela. Acht dagen later stierf hij in de abdij en werd er begraven (bijlage 2). Nu bezaten de Edingse heren allodiaal goed te Pollare. Die gegevens vinden we terug in een oorkonde van 1180 van bisschop Roger van Kamerijk aan de benedictinessenabdij van Ghislenghien. Dezelfde gegevens worden nogmaals verkort herhaald in een oorkonde van paus Lucius III van 18 februari 1182 aan dezelfde abdij (bijlage 1). Daarin wordt een schenking van het volledige allodium (*totum allodium*) dat Goswinus van Edingen en zijn vrouw Gisela (van Brussel) bezaten te Pollare (*adiacet ville de Polleirs*) bevestigd, uitgezonderd wat zij bezaten binnen de nederzetting van het dorp (*infra burgum memorate ville*). De schenking gebeurde voor hun zielenheil en dat van hun voorouders. Water van Aa en diens zuster Elisabeth, die het erfrecht op het allodium bezaten, stemden toe. Zeven namen van getuigen, die bij de schenking aanwezig waren, worden vermeld, wat wijst op het belang van de schenking. Het is inhoudelijk de oudste tekst over Pollare. De formulering is even enigmatisch als belangwekkend. Het geschonken vrij goed lijkt uitgestrekt en bestaat uit weiden, akkerland en bossen. De in de oorkonde vermelde Walter van Aa is Walter IV van Pollare, gehuwd met Gisela, dochter van Ingelbert II van Edingen en Elisabeth

(van Trazegnies).[54] Goswinus en Ingelbert II waren broers. Goswinus bleef kinderloos, zodat zijn broer en diens kinderen de Edingse erfgoederen in handen kregen. Waarop slaat de vermelde *burgus* van Pollare? Is die *burgus* gelijk te stellen met het huidige dorpscentrum (zo dat toen al bestond) of met de oude bewoningskern bij de Sint-Martinuskerk?[55] Wij kiezen voor de laatste veronderstelling. Dit is een cruciale hypothese. Dit betekent dat Ghislenghien niet de watermolen en het gehucht rond de Sint-Martinuskerk kreeg, alleen de omliggende gronden. Wie was de genoemde Elisabeth, de zuster van Walter van A? Gaat het om een bloedzuster of om een schoonzuster? In de bestaande genealogieën, zowel van het geslacht 'van Aa' als van de heren van Edingen, komt geen Elisabeth voor. Daar zij door opvolging erfgename is, lijkt de hypothese van schoonzuster de meest logische. In dat geval is zij een zuster van Gisela van Edingen en draagt zij dezelfde voornaam als die van haar moeder.

Omdat in het abdijarchief van Ghislenghien noch in dat van Pollare enig verder spoor van deze schenking terug te vinden is, blijft de betekenis van deze schenking onduidelijk.[56] Heeft de abdij van Ghislenghien zich nadien uit Pollare teruggetrokken, zoals de abdij van Ninove, en alle stukken over Pollare uit haar archief verwijderd? Aanwijzingen dat de omgeving van de Sint-Martinuskerk en de watermolen in 1180 inderdaad aan de heren van Edingen toebehoorden zijn schaars. We hadden het reeds over Willem van Steenkerke die in 1196 afstand deed zijn *iunioratus* op de watermolen en over Falm en Joannes de Haine die in 1208 een weide naast de molen schonken. Beide namen verwijzen naar het Edingse milieu. In 1235 is er sprake van een aanslepend conflict over de watermolen tussen de heren van Pollare en Aleidis van Boelare.[57] Welke rechten claimde zij op de molen? Had zij erfrechten omdat ze – zo veronderstellen wij – de nicht van Elisabeth van Trazegnies en Ingelbert II van Edingen was?

54 Over de genealogie van de oudste heren van Edingen bestaat veel onzekerheid. Zie de kritiek van L. DELPORTE, *La seigheurie et les premiers seigneurs d'Enghien (III). Englebert 1er d'Enghien (1092)*, in : *Annales du Cercle Archéologique d'Enghien*, XL, 2007, p. 9-27 op het schema van R. GOFFIN, *Généalogies Enghiennoises*, 1. *La maison d'Enghien* (Tablettes du Hainaut, 3), [1964].

55 *Burgus* kan zowel burcht als nederzetting betekenen. Zie H. VAN WERVEKE en A.E. VERHULST, *Castrum en Oudburg te Gent* (Bijdragen tot de oudste Geschiedenis van de Vlaamse steden, 1), Gent, 1960, p. 52-57; H. VAN WERVEKE, *"Burgus": versterking of nederzetting*, Brussel, 1965; J. VAN LOON, *De ontstaansgeschiedenis van het begrip 'Stad'*, Gent, 2000, p. 77-126.

56 Nog in 1468 bevestigt Pierre de Goux dat geen enkele abt of klooster, behalve Affligem en Ninove, renten kan heffen op eigendommen of op heerlijke rechten kan beroep doen bij erven en onterven of verkoop van gronden (RAK, Plotho, nr. 378, fol. 146v°).

57 COCK en VAN DE PERRE, *Over molens*, p. 100, oorkonde 4.

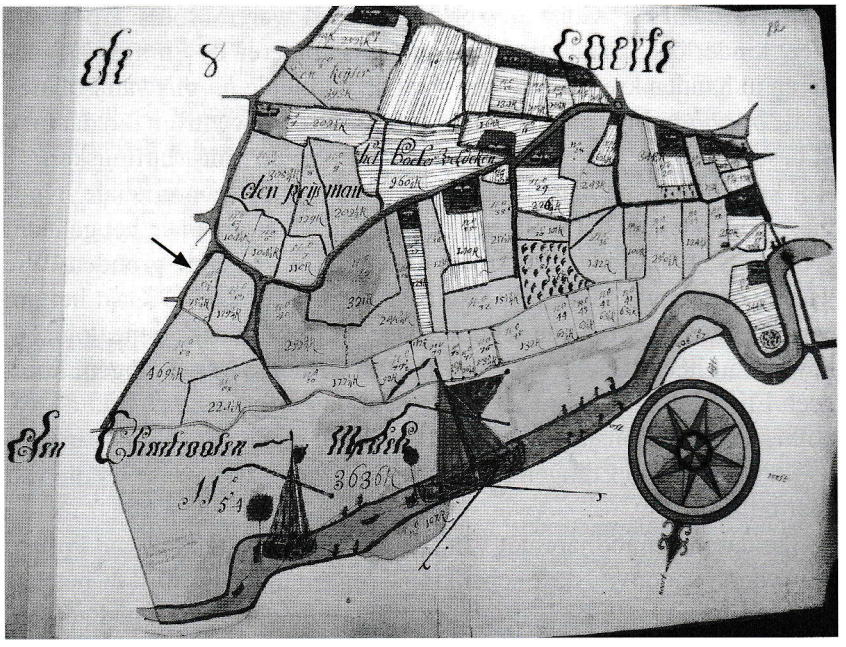

Afb. 5. Achtste kaart uit het kaartboek van Pollare (1762) van Alexander Spanoghe met de burchtmotte (onderaan rechts) en aansluitend tussen Rijt en Dender de Hofmeers en de Molenmeers, hier samengevoegd tot *Den Chartroosen Mersch.* De pijl links (door ons aangebracht) duidt de Kluisweide aan, waar de Sint-Martinuskerk heeft gestaan. (© RAG, Wedergrate, nr. 666; foto Dirk Van de Perre)

Hoe zit het met de dualiteit en de machtsverhoudingen te Pollare tussen de heren van Edingen en het geslacht van Aa in de tweede helft van de 12de eeuw? Het lijkt erop dat rond 1200 Pollare uit twee kernen bestond die ongeveer 900 meter van elkaar verwijderd lagen, een oude kern nabij de Sint-Martinuskerk en een kern in opkomst rond de burcht. Waren die kernen in 1180 niet in dezelfde handen, maar de ene in het bezit van de heren van Edingen en de andere in die van de heren van Aa? Zijn vervolgens door het huwelijk van Walter IV van Pollare met Gisela van Edingen beide kernen in één hand gekomen? Verwierf Walter IV door dat huwelijk de titel van *advocatus de Pollar* (1176) en betreft dit tevens de voogdij over de Sint-Martinuskerk? Hebben vervolgens de heren van Aa beslist om de kern rond hun hof te versterken en die rond de Sint-Martinuskerk af te bouwen? Is dit de context waarin tot de verplaatsing van de parochiekerk is beslist en de nieuwe dorpskern het

statuut van 'vrijheid' ontving (zie verder 8a)?[58]

Voor die hypothese zijn een aantal argumenten aan te voeren. De Molenmeers en de wijk Hekken lagen in een potentieel overstromingsgebied na de eerste kanalisatie van de Dender. Bovendien bevond die oude dorpskern zich in een doodlopende hoek van het dorp en was hij bijzonder slecht bereikbaar. De verbinding met Eichem aan de overkant van de Dender is er moeilijk, omdat het Denderalluvium er breed is (circa 880 m). Tevens was er geen directe verbindingsweg met de opkomende stad Ninove omwille van het moerasgebied in de Dendervallei bij de monding van de Steenbeek. De huidige Pollarebaan is pas in 1781 aangelegd.[59] De oude verbinding van de Nekkersput met Ninove liep over de Roe. Is de bouw van een statusburcht enkele honderden meters stroomopwaarts een eerste zet geweest in de uitbouw van de nieuwe dorpskern? De geografische omstandigheden waren daar gunstiger. De meander in de Denderloop was er een natuurlijk biotoop voor de bouw van een burcht. Het Denderalluvium is er op zijn smalst (circa 400 m), waardoor de bouw van een brug en de verbinding met Eichem gemakkelijker realiseerbaar is. In 1224 lijkt de strijd tussen die twee centra al beslecht. Tweemaal wordt in de oorkonde van Walter V gesproken van de *villa de Pollar*, die gezien vanaf de watermolen en de Sint-Martinuskerk hoger (*in superiores partes versus villam de Pollar; communem viam, que a molendino ducit versus villam*) en stroomopwaarts (*ad castrum superius)* gesitueerd wordt.[60] Heeft aan die ligging verderop de huidige Dorpstraat haar oude naam *Overstrate* te danken, tevens de naam van de 'vrijheid?

58 Een gelijkaardig scenario speelde zich in 1265 af te Neigem waar de oude parochiekerk van Bevingen verplaatst werd nabij het kasteel van de heren en waar de nieuwe parochiekerk aan Sint-Margareta werd toegewijd, een door de kruisvaarders geïmporteerde heilige. Als motivatie voor zijn toestemming voor de verplaatsing van de kerk van Neigem geeft de bisschop de ongunstige ligging van de oude kerk aan (M. DE MEULEMEESTER, *De kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Bevingen*, Neigem, 1950, p. 70-71).

59 RAG, Oud Parochiearchief Pollare, nr. 4. In 1786 richtte de pastoor een verzoek aan de aartsbisschop om de gelden van de verkoop van een deel van de gronden van de cure voor de aanleg van de nieuwe weg te mogen inbrengen voor de restauratie van de pastorie: *een deel erve gecompeteert hebbende de voorseyde cure van Pollaerde... ten jaere 1781 ingelijft in den nieuwen geoctroieerde steenwegh van Ninove naer Pollaerde*. Hij argumenteerde dat de resterende curegronden niet in waarde gedaald waren *mits het gemaekelyck acces tot de selve bij middel van de geseyden calseywegh ten allen tijde ende saisoene*.

60 COCK en VAN DE PERRE, *Over molens*, p. 96-98, oorkonde 2. *Villa* heeft hier duidelijk niet de betekenis van dorp maar van het dorpscentrum met het heerlijke hof.

b. De verplaatsing van de parochiekerk en de nieuwe patroonheilige

De sleutel voor de datering van de verplaatsing van de kerk van Pollare en voor de keuze van de nieuwe patroonheilige vinden we in een tekst van de wapenheraut van keizer Karel V, Cornelis Gailliard (ca. 1520-1563), die in het midden van de 16de eeuw talloze kerken bezocht op zoek naar wapenschilden. Over de Sint-Christoffelkerk van Pollare schrijft hij: *Int middel van den choor is een vaute, daer over eenen blauwen zaerck binne versleten van oude. Daer ligghen diveersche heeren van Pollare, te wetene: Arnoudt vander Ha, ruddere van Jerusalem, heere van Pollare, mer Gheeraerdt vander Ha, ruddere, heere van Pollare ende van Halle, die alle dat heilichdom van Jerusalem brochte dat zij daer noch hebben.*[61] Met het heiligdom dat uit Jerusalem werd meegebracht, wordt waarschijnlijk de reliek van de rechter arm van Sint-Christoffel bedoeld, die in 1468 bewaard werd in een schrijn. Die reliek was beslissend om van Sint-Christoffel de nieuwe patroonheilige van de kerk te maken. De voornaam Arnold duikt in de genealogie van de heren van Aa voor het eerst in de 13de eeuw op. Het gaat om een jongere broer van Walter V van Pollare. Hij is geattesteerd van 1226 tot 1247 en is in 1253 al overleden.[62] Is hij heer van Pollare geweest? Een attestatie in die zin is niet gegeven, hoewel niet mag uitgesloten worden dat hij met zijn broer de heerlijke rechten deelde.[63] Dat kan verklaren waarom hij de reliek naar Pollare bracht en waarom hij in de nieuwe Sint-Christoffelkerk begraven werd. Was de kerk aanvankelijk bedoeld als een familiegrafkerk, als een huiskerk en is ze vervolgens geëvolueerd tot een parochiekerk? Verklaart dat de nauwe ruimtelijke band met het 'Huis van Aa'? In 1513 spreekt de heer van Pollare bij de benoeming van een nieuwe pastoor van het verlenen van de *curam sive ecclesiam domesticalem, parochialis de Pollar nostri iurisdictionis fundatam, in honore beate Marie Virginis et sanctorum Christofori martiris et Martini confessoris.*[64]

De titel *ruddere van Jerusalem* wijst op deelname aan een kruistocht. Dat moet dan de 6de (1228-1229) geweest zijn, die onder leiding stond

61 J. BETHUNE, Épitaphes et monuments des églises de la Flandre au XIe siècle, Brugge, 1900, p. 91.
62 VAN DER REST, *La famille d'Aa*, p. 34-35.
63 Van der Rest deelt deze zienswijze: "Quand il y en a deux, comme Walter V et Arnoul, leurs biens sont maintenus dans l'indivision (Ibidem, p. 45). Arnoldus had een zoon Leonius, Leonius V (1256-1293) bij Van der Rest. Van der Rest brengt deze in verband de schepenbank van Sint-Pieters-Leeuw en legt geen verband tussen hem en Pollare (Ibidem, p. 39).
64 RAK, Plotho, nr. 3488. Vertaling: "De zielzorg of de huiskerk, gesticht in onze parochiale jurisdictie van Pollare, ter ere van Onze-Lieve-Vrouw en de heiligen Christoffel martelaar en Martinus belijder."

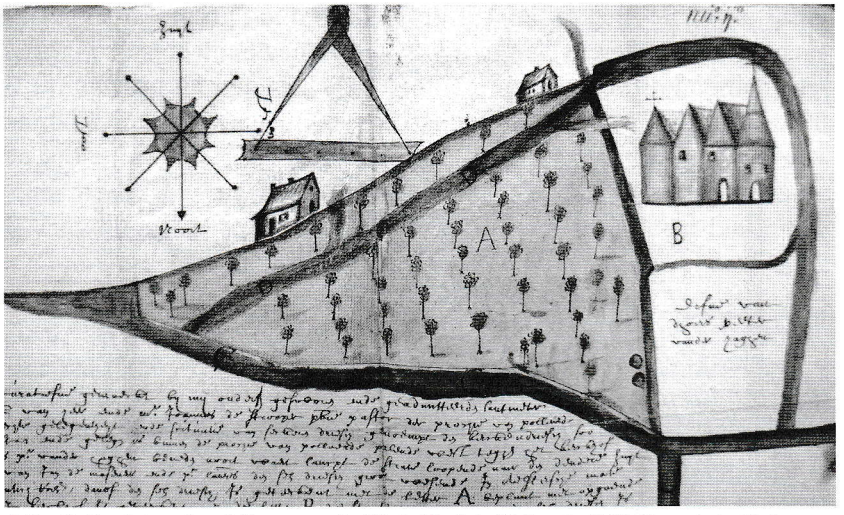

Afb. 6. Oudste afbeelding van de Sint-Christoffelkerk (1713) met de Dries, getekend door Ghijsbrecht Van Oudenhove. (© RAG, Oud parochiearchief Pollare, nr. 2; foto Dirk Van de Perre)

van keizer Frederik II Barbarossa en inderdaad Jerusalem bereikte en heroverde. In elk geval hebben Arnold van Aa en zijn vader in contact gestaan met de kruisvaartprediker Egidius van Leeuw.[65] Dit Leeuw is Sint-Pieters-Leeuw, waar de heren van Aa heerlijke rechten hadden op de schepenbank.[66] Egidius bezat er de pastoorstitel. Egidius van Leeuw was een premonstratenzer die in de abdij van Ninove groot enthousiasme opwekte voor de zesde kruistocht. De pastoor van de Ninoofse parochiekerk, *frater Andreas*, trok mee op kruistocht samen met talloze anderen uit de streek. Boudewijn van Ninove getuigt er in zijn kroniek uitvoerig over.[67] Arnoldus van Aa stond in 1228-1229 aan het begin van zijn volwassenheid. Als hij het is die de reliek van Sint-Christoffel uit het oosten heeft meegebracht, kunnen we de bouw van de nieuwe kerk tussen 1230 en 1250 situeren. De door Gailliard genoemde Gerard van

65 Voor een uitvoerige biografie, zie J. VAN MOOLENBROEK, *Egidius (Gillis) van Leeuw, premonstratenzer, kruisprediker, kruisvaarder naar Damietta en abt van Middelburg en Vicoigne*, in: *Analecta Praemonstratensia*, 88, 2012, p. 5-41. In 1214 was Leo III van Pollare getuige in een oorkonde van Ingelbert van Edingen, waar ook de prediker (toen van de vijfde kruistocht) Gillis van Leeuw mede getuige was (E. DE MARNEFFE, *Cartulaire d'Afflighem*, Algemeen Rijksarchief Brussel (Reprints 87),1997, p. 364-365).

66 A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, I, Brussel, 1855, p. 89-97.

67 O. HOLDER-EGGER, *Balduini Ninoviensis Chronicon*, in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, 25, p. 542. Uitvoerige verslag over de kruistocht onder het jaar 1227.

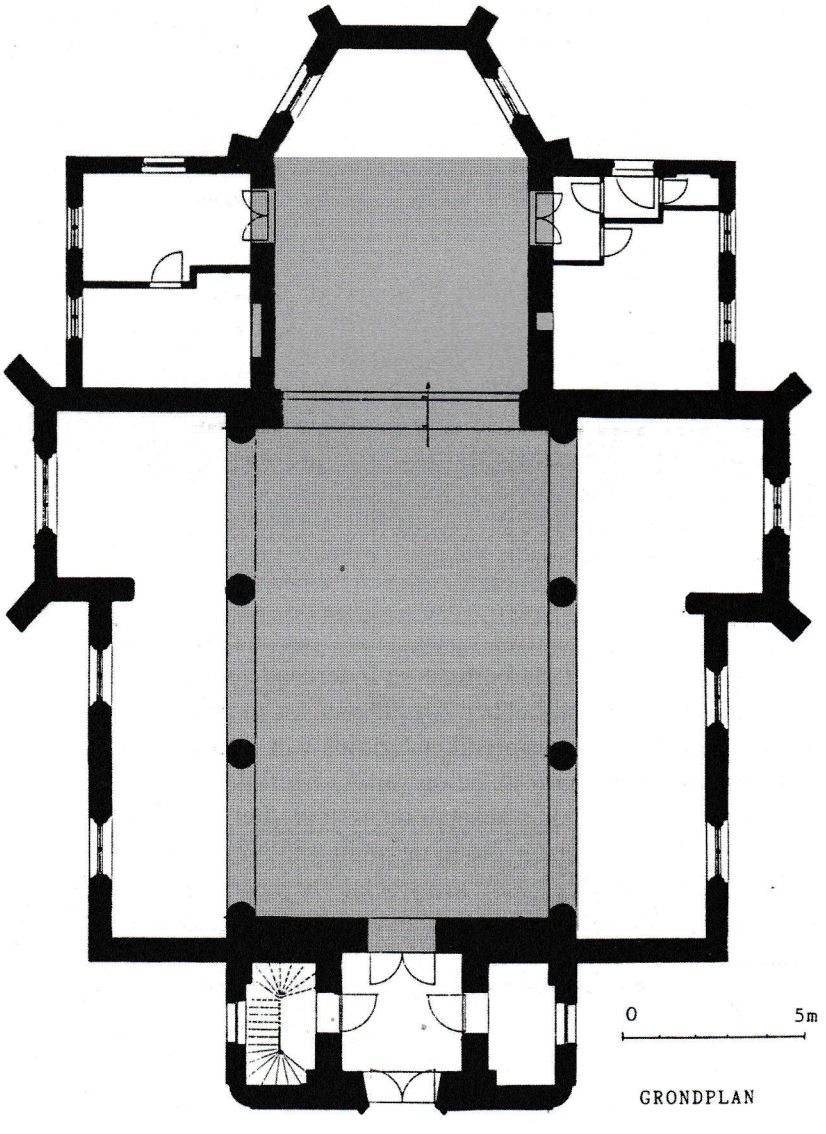

Afb. 7. Grondplan van de huidige kerk met in grijstint het grondplan van de middeleeuwse kerk. (reconstructie Dirk Meganck en Dirk Van de Perre)

Afb. 8. Algemeen gezicht op het huidige kerkgebouw. De toren is in 1761 voor de oude westgevel geplaatst.

De breuksteen van de hoeken van de westgevel van het middeleeuwse schip zijn ook vandaag nog duidelijk zichtbaar in de hoeken die de toren maakt met de zijbeuken. (foto's Dirk Van de Perre)

der Aa, heer van Pollare, is de zoon van Leonius IV en is geattesteerd van 1275 tot 1298.[68] Hij lijkt de laatste heer van Pollare te zijn die in de kerk begraven werd. De vele namen die Gailliard verder citeert uit een oud '*obitenbouck*' dateren van na Gerard van Aa. *Johannes van der Ha, dominus de Pollar, principael doteur ende fondateur* is waarschijnlijk Jan I van Aa/van den Gruuthuse, zoon van Gerard in 1339 vernoemd als heer van Pollare en Grimbergen.[69] Vermoedelijk slaat diens stichting op de kapelanie van O.L.Vrouw. In het *obitenbouck* zijn de namen van familieleden uit het geslacht De Vos, – in de eerste helft van de 15de eeuw de heren van Pollare – sterk vertegenwoordigd. Het glasraam achter het altaar in het koor is, naar de wapenschilden die Gailliard beschrijft, van Boudewijn I de Vos (1393-1424), heer van Pollare, en zijn vrouw Elisabeth van Massemen.[70]

De kerkwijding van de nieuwe Sint-Christoffelkerk werd in 1468 gevierd de zondag na 21 september, feestdag van de apostel Mattheus. Ook vandaag is dat nog steeds kermisdag te Pollare. De kerkwijding van de Sint-Martinuskerk werd in de 15de eeuw eveneens gevierd en wel op de zondag vóór 24 juni, feestdag van de Geboorte van Johannes de Doper.[71] Op 25 juli, het feest van de apostel Jacobus en Sint-Christoffel, hield men een ommegang doorheen het dorp met de fiertel van Sint-Christoffel. Symbolisch werd de vroegere parochiekerk aangedaan: *Item et en signe de ce, l'on tient et fait audit lieu Pollair une belle procession chacun an le jour de Saint Jacques et Saint Christoffle, qui est le vingtcinquiesme jour du mois de juillet, laquelle procession se fait par les curé, chappellain, coustere, bailli, eschevins et autres habitans dudit lieu de Pollair en grant nombre à l'onneur dudit Saint Christoffle et de son bras destre, qu'ilz ont reposant illec en ung bel et riche fiertre, qu'ilz portent lors en icelle procession à la circuite dudit village et entre les autres à la chappelle de Saint Martin, estant illec au meismes village.*[72]

68 R. VAN ELSLANDE en D. VAN DE PERRE, *De heren van Pollare in de 14de en 15de eeuw. De families van der Aa (Gruuthuse), Van Axel, Van Massemen en De Vos*, in: *Het Land van Aalst*, 66, 2014, p. 37. Hij was tevens heer van Grimbergen (gedeeltelijk). Gailliard noemt hem eveneens heer van Halle. Dat wordt in geen enkele andere bron bevestigd. Wel bezaten de 'van Aa's' de *advocatia* van deze stad (J. VERBESSELT, *Het historisch kader*, in: *Ars sacra. Inventaris en beschrijving van kerkelijke kunstschatten in het Pajottenland*, Sint-Kwintens-Lennik, 1975, p. 19).

69 Rijksarchief Brugge (RAB), Oorkonden Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge, nrs. 683 en 684.

70 VAN ELSLANDE en VAN DE PERRE, *De heren van Pollare*, p. 40-43.

71 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 142v°.

72 Ibidem, fol. 142v°.

De huidige Sint-Christoffelkerk bevat nog enkele bouwfysische restanten, die wijzen op een romaans bouwwerk.[73] Het huidige torencompartiment is aangebouwd tegen de oude westgevel. Deze gevel is ongeveer een meter dik en opgetrokken in breuksteen. Fragmenten van hetzelfde steentype vinden we terug in de hoek waar het koor op het schip aansluit. In de zoldering van de zijbeuk zijn nog fragmenten te zien van de kruin van de romaanse zijgevel met de bovenkant van een romaans venster. De huidige middenbeuk, binnenmaat 8,10m breed en 13,50m lang, heeft het volume bewaard van het originele romaanse zaalkerkje. Dergelijke zaalkerkjes waren courant in onze streek in de loop van de tweede helft van de 12de en begin van de 13de eeuw.[74] Meestal hadden deze kerkjes een recht gesloten koor van twee traveeën, wat ook te Pollare het geval lijkt te zijn. De kerk van Pollare had in de 17de eeuw een lijkdeur in noordelijke zijgevel van het schip, een houten dakruiter op de westgevel, en een westportaal.[75] Qua volume is deze romaanse kerk te vergelijken met het huidige kerkje van Eichem (zonder de twee kleine transeptvleugels) en qua steengebruik met de door ons onlangs beschreven middeleeuwse kerk van Sint-Antelinks.[76] De breuksteen is een lokale veldsteen.[77] De exploitatie van de lokale Zandbergse zandsteen, die in groter en regelmatiger formaat kan geleverd worden, of de import van Doornikse of Balegemse zandsteen kwam pas in de loop van de 13de eeuw goed op gang met de ontwikkeling van de scheepvaart op de Dender.

c. De terugtocht van de Ninoofse abdij en het einde van de watermolen

In een vroeger artikel is door Marcel Cock en mij aangetoond dat de vijf oorkonden over de Pollaarse watermolen, die alleen in het oudste Ninoofse cartularium bewaard zijn, doorschrapt zijn tussen 1265 en

73 D. MEGANCK, *Sint-Christoffel Pollare. Geschiedenis van een dorpskerk* (Verhandeling Sint-Lucas Gent, dep. Architectuur), Gent 1988-1989.
74 A. DEMEY, *Eenbeukige romaanse kerken in Oost-Vlaanderen*, Gent, 1977.
75 Het verslag van de landsdeken uit 1632 geeft een korte beschrijving van de kerk. Er is daarin geen sprake van dwarsbeuken. Er zijn drie altaren, het hoofdaltaar en links in het schip dat van O.L.Vrouw en rechts dat van Sint-Christoffel (RAG, Aartsbisdom Mechelen, M. 118) Een tekening uit 1713 geeft enigszins een indruk van dit romaans kerkje met nog de kleine romaanse vensters (RAG, Oud parochiearchief Pollare, nr. 2). Nadien werd zeker vóór 1749 één dwarsbeuk (de noordelijke) aangebouwd en kreeg de kerk een centrale dakruiter, althans volgens de tekeningen op de plannen van 1749 (RAG, Kaarten en Plannen, nr. 528) en 1762 (RAG, Wedergrate, nr. 666, kaart 9). In 1761 werd de huidige stenen westtoren gebouwd.
76 D. VAN DE PERRE en W. ROGGEMAN, *De kerken van Sint-Antelinks*, in: *Het Land van Aalst*, 68, 2015, p. 86-89.
77 Zie het toponiem Steenberg te Pollare.

1285.[78] De laatste abdijoorkonde over de Pollaarse watermolen dateert van 16 april 1261. Waarom heeft de abdij zich zo plots uit Pollare teruggetrokken? Laten we vooreerst nog eens beklemtonen dat de abdij niet de volledige rechten op de molen bezat, maar slechts het *iunioratus* en de helft van de opbrengsten. De andere rechten bleven in handen van de heer. Dus de abdij heeft zeker niet alleen over de toekomst van de watermolen beslist. Vormde de nieuwe watermolen op of aan de Dender een probleem voor de scheepvaart?[79] Lag de molen te excentrisch, zeker vanaf het moment dat het centrum van Pollare verschoof naar de zone rond de nieuwe kerk? Nam het overstromingsgevaar in de Molenmeers toe? Had de milde schenking van de watermolen aan de abdij te maken met het verminderde belang dat de heren van Pollare hechtten aan de site rond de Sint-Martinuskerk en was hun schenking eigenlijk een lege doos? Werd vanaf het midden van de 13de eeuw de exploitatie van een windmolen lucratiever? Vanaf dan is er in de abdijoorkonden sprake van windmolens.[80] De abdij gaf niet alleen zijn watermolen op, maar ook het omwaterde hof in of nabij de Molenmeers. Abdijoorkonden over de afstand van haar rechten en over de verkoop van haar gronden in de Molenmeers zijn niet bewaard. Alleen enkele kleine stukjes weiland tussen de Molenmeers en de grens met Ninove bleven in het bezit van de abdij. Volgens een goederenkaart van 1759 bezat de abdij te Pollare ongeveer drie bunder weiland, versnipperd gelegen in vier percelen in de Dendervallei.[81] Over dat restbezit getuigen pachtovereenkomsten voor drie dagwand meers met Willem Coutaert in 1438, Gerard Coutaert in 1458 en Gerard Brenfels in 1472 (n.s).[82] In 1465 is in het pachtcontract van het Hof te Schalkem (Meerbeke) eveneens het gebruik van een stuk weiland in de Dendervallei opgenomen.[83] In de Molenmeers had zij toen geen bezittingen meer.

78 COCK en VAN DE PERRE, *Over molens*, p. 84-86.
79 Zie een brief van graaf Lodewijk Van Vlaanderen van 1367 (n.s.), waarin hij een verordening van graaf Gwijde van Dampierre uit 1285 herhaalt. Een onderzoek naar de bevaarbaarheid van de Dender wordt bevolen en de hoogbaljuw van het Land van Aalst moet de bezitters van de aanpalende heerlijkheden wijzen op hun plicht om alle hindernissen op de Dender te ontmantelen "*en telle manière que li rivière et le navie soit franche et sans empèchement de toutes choses.*" (M.J. WOLTERS, *Recueil de lois, arrêtes, règlements, etc, concernant l'administration des eaux et polders de la Flandre Orientale*, 2 dln., Gent, 1874, p. 1293-1297, nr. 610).
80 DE SMET, *Recueil,* p. 912 en 915: in 1254 een windmolen te Appelterre; in 1257 een windmolen te Denderwindeke.
81 AAM, Abdij Ninove, nr. 13/15. De kaart is afgebeeld in J. OCKELEY, *Kaarten van de Abdij van Ninove (1616-1781)*, Gent, 2016, p. 194.
82 RAG, Abdij Ninove, nr. 136, fol. 126.
83 Zie voetnoot 21.

d. De ontmanteling van de volledige bebouwing

In 1468 telde het gehucht Hekken (*l'Ammeyde*) elf woningen (*feux*).[84] Toen stond ook het Sint-Martinuskerkje nog recht, is er sprake van het kerkhof en van het heuveltje van de vroegere watermolen. Een eeuw nadien is er in de Penningkohieren van bebouwing of van het Sint-Martinuskerkje geen sprake meer. Wel wordt in 1569 de plaats van het kerkhof nog als gewijde plaats aangeduid: *item noch een andere gewyde plaetse geheeten Sinte Mertens kerckhof, groot drye lijnen.*[85] Op de gedetailleerde kaart van het Land van Aalst van Jacques Horenbault uit 1596 komt het gehucht en de kerk niet voor.[86] Uiteraard is dit eveneens op alle latere kaarten het geval. In 1611 heeft de kerk inkomsten van *tgers van St. Mertens kerckhof.*[87] Jozef De Brouwer heeft in zijn 'Geschiedenis van Pollare' nog slechts een vaag vermoeden van het bestaan van deze wijk.[88] Alleen de geschrapte 13de-eeuwse abdijoorkonden over de watermolen en het *terrier* van Pierre de Goux getuigen van het bestaan van de watermolen, de Sint-Martinuskerk en het gehucht Hekken.

Drie redenen kunnen oorzaak zijn van het snelle verdwijnen van alle bebouwing: overstromingen, oorlogen en de slechte ligging, die de bewoners er niet meer toe aangezet hebben, eens hun eigendom verwoest, deze nog herop te bouwen. Alleen het oude wegentracé is bewaard gebleven in het patroon van de landbouwwegen. Met het oog zijn vandaag in de weilanden geen sporen van bewoning te herkennen. Kan de archeologie nog een verder licht werpen op de aard en de structuur van dit verdwenen gehucht?

4. Het statuut van de pastoor en de kapelaan van Pollare; de verdeling van de tienden

Het *terrier* van Pierre de Goux van 1468 gaat op twee plaatsen in op het statuut van de pastoor van Pollare: bij de behandeling van het kapittel van Meerbeke en bij de uiteenzetting over de kerk van Pollare. Beide teksten lopen deels parallel, maar verschillen ook.

Beginnen we met de tekst over Pollare.[89] De cure wordt bezet door meester Pierre Mingnoteau, die zich laat vervangen door Clais Colarts, priester, die het pastoorsambt van hem huurt voor een term van negen

84 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 142.
85 ARAB, Raad van State en Audiëntie, nr. 618/22, fol. 39.
86 Uitgegeven door onze vereniging in 1988. Voor het origineel: Parijs, Bibliothèque Nationale, Rés.Ge AA.817.
87 RAG, Wedergrate, nr. 217.
88 DE BROUWER, *Geschiedenis en toponymie*, p. 23 en 158.
89 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 144.

jaar. Van de prebende van tien pond groot Vlaams is zeven pond voor de titularis Mingnoteau bestemt en drie voor zijn plaatsvervanger. Tegenover die inkomsten staan verplichtingen. De pastoor moet op zon- en feestdagen de mis celebreren, de trouwmissen verzorgen voor zij die huwen en de dodenmissen voor zij die begraven worden. Ook de jaargetijden zijn voor zijn rekening. Over een periode van veertien dagen moet hij zeven missen gecelebreerd hebben, de missen op zon- en feestdagen inbegrepen. Op de vigilies en de hoogdagen van Pasen, Pinksteren, Kerstmis, Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart en kerkwijdingsfeest moet hij de lauden en vespers zingen, wat eveneens geldt bij alle grote Mariafeesten.

De Meerbeekse tekst handelt vooral over de pastoor van Pollare als vierde kanunnik van het kapittel van Meerbeke.[90] Die kanuninnikenprebende hoort toe aan Pierre Mingnoteau en is 10 pond groot Vlaams waard, evenveel als de drie andere kanunnikenprebendes (scholaster, cure van Meerbeke, hebdomadarius). De pastoor van Pollare of zijn vervanger is verplicht het getijdengebed in de kerk van Meerbeke bij te wonen: *lequel curé par ce ou icellui qui tient et excerce en son nom ladite cure est tenu et obligié aussi bien que sont les autres chanoines dessusdits à venir et frequenter ladite eglise de Meerbeque à toutes les heures que l'on dist et celebre illec les sept heures canoniales et meismement in festis triplicibus et autres telz jours solempnelz ainsi comme il a esté veu user par ses predecesseurs curéz de Pollair parcydevant.* Verder wordt bepaald dat, omdat de kerk van Pollare een dochterkerk van Meerbeke is, ze de liturgie van Meerbeke moet volgen, geen doopvont mag bezitten en de pastoor er geen sacramentele diensten mag verrichten zonder toestemming van de pastoor van Meerbeke, die op alle diensten zijn rechten en inkomsten heeft: *Item et à cette cause ladite eglise de Pollair ainsi que l'on treuve, est tenue et reputée pour une fille et subgette de l'eglise de Meerbeque en telle manière que à Pollair sont gardez tous les jours de feste Sainte Berlende et autres que l'on garde à Meerbeque. Et si a esté veu puis aucun temps en ca que en ladite eglise de Pollair n'avoit point de fons de baptesme et que le curé illec n'avoit point l'autorité ne la puissance de espouser ou coniondre par mariage aucunes gens, ne les confesser ou leur administrer en leurs* (...)[91], *ne autrement le Saint Sacrament de l'autel ou la derrenière unction, ne les ensepulier ou enterrer quant ilz estoient alez de vie à trepas, ne de leurs*

90 Ibidem, fol. 217v°-218.
91 In de tekst staat een afgekort woord, waarvan de betekenis ons ontgaat. Gaat het om de laatste wilsbeschikking?

faire autres telz et semblables services salutaires, sans les sceu, adveu, licence ou expres consentement du curé de Meerbeque, qui a esté pour le temps. Avans estoient tous lesdits services faiz parcydevant par icellui curé de Meerbeque, qui en estoit salarié et en recevoit ses drois et salaires accoustumez. Zoals alle kanunniken is ook die van Pollare verplicht bij zijn aanstelling een zijden koorkap aan de kerk van Meerbeke te schenken en die te gebruiken bij de diensten op de feestdagen.

Het blijft evenwel onduidelijk hoe de pastoor van Pollare zijn functie in het kapittel en zijn ambt te Pollare praktisch combineerde. Resideerde Mingnoteau te Meerbeke en deed zijn plaatsvervanger de diensten te Pollare of verzorgde zijn plaatsvervanger alle diensten te Meerbeke en te Pollare? Op te merken valt dat in 1592 Pollare over geen pastorie beschikte, wat er kan op wijzen dat er geen residerende pastoor was.[92]

Komt de begeving van het ambt toe aan de heer van Pollare of aan die van Meerbeke? In 1468 was dat dispuut zonder voorwerp, omdat Pierre de Goux beide titels combineerde, maar voordien was dit wel van belang. Hier spreken de teksten elkaar tegen. In de tekst over Pollare luidt het: *laquelle cure est et appartient à la donnation, provision et totale disposition de mondit seigneur de Goux comme seigneur dudit lieu de Pollair.*[93] Maar in de tekst over Meerbeke is het de heer van Meerbeke die deze bevoegdheid heeft, als stichter van het kapittel. Dit collatierecht wordt uitdrukkelijk vermeld in de tekst van het leenverhef van Meerbeke, waarvan de oudst bewaarde versie op Maria van Wedergrate teruggaat: *alle de collacien van alle giften van alle beneficien ende officien, die binnen onser kercken van Meerbeecke zijn ofte ghevallen moghen, ende dairtoe die collatie ende gifte vander prebende van Pollaer, die dochter es vander kercken van Meerbeecke.*[94]

De verwevenheid van de kerk van Pollare met die van Meerbeke was tijdens de middeleeuwen een vast gegeven. Over de relatie tussen de Meerbeekse Sint-Pieterskerk en de Pollaarse Sint-Martinuskerk vóór de stichting van het Meerbeekse kapittel zijn geen bronnen voorhanden. Als waarschijnlijke stichtingsdatum van het Meerbeekse kapittel hebben we in een vroeger artikel de jaren 1112-1137 vooropgesteld.[95] Het Meerbeekse kapittel was gevestigd in de Sint-Berlendiskerk en niet in de naastliggende kapel van Sint-Pieter, de vroegere parochiekerk van

92 J. DE POTTER, *De dekenij Ninove op 't einde der XVIe eeuw*, Gent, 1945, p. 74.
93 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 144.
94 De oudste versie stamt uit 1440 (RAK, Plotho, nr. 10.889). Dezelfde tekst wordt herhaald in 1530 en is afgedrukt in DE POTTER en BROECKAERT, *Meerbeke*, p. 21).
95 VAN DE PERRE, *De eerste Sint-Pieterskerk en de middeleeuwse Sint-Berlendiskapittelkerk van Meerbeke*, p. 93-97.

Meerbeke.[96] De oudste tekst over het kapittel is van 1166 en geeft de namen van de vier kanunniken, het voltallige kapittel, wordt er aan toegevoegd. Dit is daarmee de oudste vermelding van de naam van de pastoor van Pollare. Nadien worden nog regelmatig namen van kanunniken vermeld. Zo is er in 1198 een *Ecbertus de Pollar* en in 1229 een *Henricus de Pollar*, beiden pastoor van Pollare.[97] De vier kanunniken worden vaak samen vermeld. Een oorkonde uit 1230 (n.s.) van de abdij van Vicoigne geeft de namen van de vier: *Johannes, Sygerus scolasticus, Henricus plebanus, Henricus* (bijlage 3).[98] Die laatste Henricus is de pastoor van Pollare. In die oorkonde zeggen de vier kanunniken twee bunder land te Denderwindeke te willen verkopen aan de abdij van Vicoigne en met dat geld in Pollare een stuk land van zeven dagwand akkerland en drie dagwand weide te kopen van Walter van Aa. Dat stuk land in Denderwindeke hoorde toe aan de kanunnikenprebende van Pollare. Door de aankoop van grond te Pollare kon het bezit van de prebende beter geconcentreerd en beheerd worden, aldus de motivatie.

Het verband tussen beide kerken wordt eveneens in de Kamerijkse taxatielijsten aangehaald: *curatus de Pollaier taxatur in canonicis de Merbeke, quia quicumque fuerit curatus est canonicus de Merbeke.*[99] Het taxatiebedrag lag vrij hoog op dertig pond tours.

De scholaster van Meerbeke trok de helft van de grote tienden van Pollare, de pastoor de andere helft. In 1434 was er een financieel geschil tussen Daniel van de Weerde, heer van Meerbeke, Jan de Vos, heer van Pollare en de scholaster van Meerbeke over diens inkomsten.[100] De pastoor van Pollare genoot wel de volledige kleine tienden (vleestienden, hooi- en bostienden).[101] De tienden van Pollare blijken dus nooit in handen van kloosters of abdijen te zijn geweest. Dit gegeven lijkt in tegenspraak met een merkwaardige oorkonde van paus Martinus IV van 23 oktober 1283 voor de Sint-Adrianusabdij van Geraardsbergen. Daarin vraagt de paus aan drie kanunniken van het kathedraalkapittel van Reims om een conflict te onderzoeken tussen de abt van Geraardsbergen met de bisschop van Kamerijk over de tienden van Denderleeuw

96 Ibidem, p. 97-104.
97 DE SMET, *Recueil*, p. 813 en 861.
98 Rijsel, Archives départementales du Nord, Série H 59 (Vicogne), nr. 97, oork. 119. De vier kanunniken worden enkele malen samen in de Ninoofse abdijoorkonden vermeld in 1166, 1214, 1221 (n.s.), 1223, 1224 (n.s.) (De Smet, *Recueil*, p. 770, 831, 841-842, 850, 830).
99 A. LONGNON, *Pouillés de la Province de Reims*, Parijs, 1908, p. 333.
100 SAG, Reeks 301, nr. 32, fol. 111r° (vonnis schepenen van de Keure van 24 april 1434).
101 RAG, Aartsbisdom Mechelen, nr. 118. Omwille van de hooitienden moest de pastoor een publieke dorpsstier onderhouden.

en Pollare.[102] De Sint-Adriaansabdij beweerde in beide dorpen de oude en nieuwe tienden van ouds te bezitten, terwijl de bisschop dat uitdrukkelijk ontkende en de abdij met sancties bedreigde. De oorkonde is niet bezegeld en de naam van de abt en van de bisschop zijn niet ingevuld. Is deze oorkonde ooit uitgevaardigd? Gaat het slechts om een ontwerp in een niet geslaagde poging om met valse claims inkomsten te verwerven? Van enig spoor van tiendenbezit van de Geraardsbergse abdij te Pollare zowel vóór als na 1283 is niets te bekennen.

Na de oprichting van het aartsbisdom Mechelen en de troebelen van 1580-1585 leidde het kapittel van Meerbeke een schimmig bestaan. Bijna nergens is in de teksten nog sprake dat de Pollaarse kerk een dochterkerk van Meerbeke is of de pastor de vierde kanunnik van het Meerbeekse kapittel. In 1592 had de Pollaarse kerk weliswaar nog geen doopvont en was er ook geen pastorie beschikbaar.[103] Maar dat werd nadien snel anders. Pollare werd na 1600 een parochie zoals een andere. Wel bleven de inkomsten uit de helft van de tienden voor de Meerbeekse scholaster gehandhaafd, wat tot in de 18de eeuw tot spanningen en zelfs tot een proces voor de Raad van Vlaanderen leidde. De scholaster werd in een vonnis verplicht bij te dragen tot het onderhoud van de pastorie van Pollare met veertig gulden per jaar.[104]

Na de verplaatsing van de parochiekerk bleef in de Sint-Martinuskerk vermoedelijk een gelijknamige kapelanie gevestigd. In de oudste taxatielijsten van het bisdom Kamerijk, die teruggaan tot de 13de eeuw, worden immers te Pollare twee kapelanieën vermeld, die van Sint-Martinus en die van Onze-Lieve-Vrouw, beide met een taxatie van 10 pond tours.[105] De kapelanie van Onze-Lieve-Vrouw wordt in de parochiekerk (*ibidem*) gesitueerd. Bij deze van Sint-Martinus staat: *Capellania Sancti Martini in ecclesia de Polaer*. Dit is een merkwaardig toevoeging, want normaal zou ook hier *ibidem* moeten staan. Wordt hier verwezen naar de Sint-Martinuskapel, en wordt daaraan het toponiem Pollare gekoppeld? In 1468 is er alleen nog sprake van de kapelanie van Onze-Lieve-Vrouw in de parochiekerk, die gehouden wordt door Jehan de Vorde.[106] De begever is de heer van Pollare. Aan de kapelanie van On-

102 RAG, Sint-Adriaansabdij Geraardsbergen, nr. 95. In de inventaris wordt de oorkonde verkeerdelijk in 1284 gedateerd. We plannen om later aan deze oorkonde een apart artikel te wijden.
103 DE POTTER, *De dekenij Ninove*, p. 74.
104 RAG, Oud Parochiearchief Pollare, nr. 6.
105 LONGNON, *Pouillés*, p. 333. Deze taxatielijsten uit de 14de eeuw kunnen teruggaan op oudere gegevens van de 13de eeuw. Dat als patroon van de kerk het kapittel van Lobbes wordt vermeld, lijkt een vergissing te zijn, zoals er nog voorkomen in deze lijsten. Zo wordt voor Meerbeke foutief de abdij van Vorst als patroon aangegeven.
106 RAK, Plotho, nr. 378, fol.143 r°-v°.

ze-Lieve-Vrouw was een inkomen verbonden van 60 pond parisis. De kapelaan had de verplichting elke dag een mis te lezen en op zaterdag een gezongen mis. Daar kwam nog een achtste wekelijkse mis bij voor een stichting van Margriet Cools, weduwe van Jan Steenput, inwoners van Denderwindeke, maar die hun stichting begiftigden met inkomsten uit hun gronden in Pollare. Deze kapelanie van Onze-Lieve-Vrouw bleef bestaan tot de Franse Revolutie. In de later taxatielijsten (16de eeuw) wordt de kapelanie van Sint-Martinus niet vermeld, wel een van Sint-Niklaas.[107] Berust dit op een vergissing? In een taxatielijst uit 1567 wordt dan opnieuw zowel de kapelanie van Onze-Lieve-Vrouw als die van Sint-Martinus vernoemd, maar dan beiden onder Meerbeke.[108]

5. Het statuut van de heerlijkheid

Jozef De Brouwer noemt Pollare een dienstplaats in het Land van Aalst, dit wil zeggen dat de graaf er het serverecht uitoefende, wat onder meer het recht op het beste kateil impliceerde.[109] Wij hebben van dit grafelijk serverecht te Pollare geen spoor teruggevonden. In het begin van de 15de eeuw waren inderdaad de dorpen onder *theerscip van Wedergraet* – dit heeft nog niets te maken met het latere Land van Wedergrate maar met de dorpen waar toen de heer van Wedergrate de heerlijke rechten bezat – serveplaatsen.[110] In deze dorpen waren de inwoners *havedelich mijns heeren* (de graaf van Vlaanderen), behalve de bastaarden en degenen die stok (zonder nakomelingen) sterven, op wiens roerend goed de heer van Wedergrate bij hun dood recht had. Te Pollare daarentegen eigende de heer zich het recht op het beste kateil toe.[111] Pollare wordt wel onder de diverse dorpen van het Land van Aalst gecatalogeerd, maar nooit 'sgraven propre dorp of serveplaats genoemd.[112]

Was Pollare oorspronkelijk een allodiaal goed? In de hoger vermelde oorkonden van 1180 en 1182 is sprake van het allodium van Gos-

107 CH. REUSENS, *Pouillé de l'ancien diocèse de Cambrai*, in: *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, XXVIII, 1900, p. 118.
108 Ibidem, p. 267-268.
109 DE BROUWER, *Geschiedenis en Toponymie*, p. 2.
110 Ten tijde van Maria van Wedergrate en Jan van Massemen worden hieronder vermeld: Denderwindeke, Neigem, Lieferinge en Appelterre-Eichem (RAG, Oud archief Geraardsbergen, nr. 40, fol. 42).
111 Zie hiertoe verder punt 7 a. Nog in 1588 wordt door Jaspar de Goux in het denombrement van het Land van Wedergrate dit recht op het beste kateil apart vermeld voor Pollare. Ook toen had de heer dit recht niet voor de andere dorpen van het Land van Wedergrate (F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Reeks 5, deel 1, afl. 12, Denderwindeke*, Gent, 1898, p. 35, noot 1).
112 Th. de LIMBURG-STIRUM, *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Gand, Deel III. Coutumes de deux villes et pays d'Alost*, Brussel, 1878, p. 643 en RAG, Oud archief Geraardsbergen, nr. 40, fol. 92v° en 102v°.

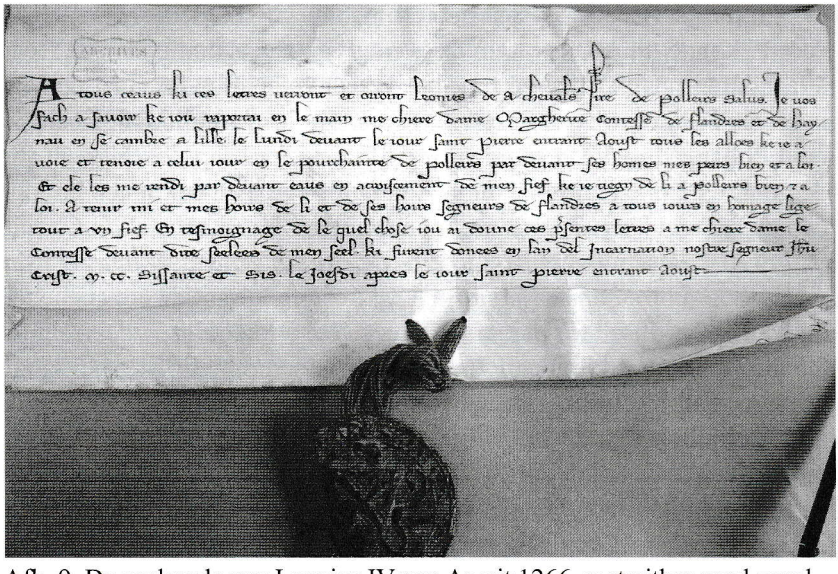

Afb. 9. De oorkonde van Leonius IV van Aa uit 1266, met uithangend zegel (bijlage 5.) (© ARAB, Oorkonden van Vlaanderen, nr. 2066; foto Dirk Van de Perre)

winus en Gisela van Edingen. Ook in latere oorkonden wordt naar het allodiale statuut van heerlijke goederen verwezen. Een belangrijk document hiervoor dateert van 1266 (bijlage 5).[113] Daarin oorkondt Leonius IV van A, ridder, heer van Pollare, dat hij al zijn allodia die hij bezit in Pollare (*tous les alloes ke ie avoie et tenoie en le pourchainte de Polleirs*) in de handen legt van Margareta van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, in aanwezigheid van haar leenmannen, zijns gelijken (*mes pairs bien et à loi*). De gravin geeft hem die terug ter vermeerdering van het leen dat hij van haar houdt te Pollare (*Et ele les me rendi par devant eaus en acroiscement de men fief ke ie tiegn de li à Polleirs bien et à loi à tenir mi et mes hoirs de li... à tous iours en homage lige tout à un fief*). De plechtigheid verloopt in haar hof te Rijsel (*en se chambre à Lille*) op de maandag vóór het feest van Sint-Pietersbanden (1 augustus). De oorkonde zelf is de donderdag daarop uitgevaardigd. Uit deze oorkonde leren we dat Leonius al leenheer van het grafelijk hof was, maar toch nog over een aantal allodiale goederen beschikte, die hij ter vermeerdering van dat leen inbrengt. Wat omvatte het bestaande leen en welke allodiale bezittingen bracht Leonius supplementair in? Het blijven open vragen.

113 ARAB, Oorkonden van Vlaanderen, nr. 2066.

De Potter en Broeckaert publiceren in hun geschiedenis van Pollare een oorkonde uit 1409 waarin de hertog van Bourgondië als graaf van Vlaanderen positief reageert op het verzoek van Boudewijn I de Vos, heer van Pollare, waarin deze vraagt om zijn leen en allodiale heerlijkheid Pollare (*ung fief et seigneurie de franc alleu, appellé Pollaer*) van de graaf en zijn leenhof van de Oudburg als een leen te kunnen houden (*il tendroit voulens de nous en fief à cause de notre chastel de Gand à plein relief de dix livres monnaie de nostre dit pays de Flandre et en devendroit notre homme feodal*).[114] Zij trekken hieruit de conclusie dat de heerlijkheid Pollare pas in 1409 een leen werd. Het is de vraag of Boudewijn de Vos hier de in voege zijnde leenverhouding herbevestigd wil zien, dan wel of het om een nieuwe leenverhouding gaat. Indien de afhankelijkheid van de Oudburg een nieuwe gegeven is, hoe zit het dan met de leenverhouding die in 1266 door Leonius IV is aangegaan? Slaat de uitdrukking *ung fief et seigneurie de franc alleu* op het gegeven dat in Pollare een deel van het grondgebied het statuut van 'vrijheid' bezat (zie verder 8a)?

De oorkonde van 1409 geeft voor het eerst een gedetailleerde beschrijving van de heerlijkheid en de daaraan gekoppelde bezittingen en rechten: *c'est assavoir la seigneurie entière avec le banc de sept eshevins, dix huit hommages, la justice haulte, moienne et basse, volaillerie, pescherie, avecq toutes les appartenences accoustumees, la court de Pollaer avecq la mote et fossez, contenant environ demi bonnier et soixante quinze verges; item un pre que lon dit le Hofmersch, contenant environ trois bonniers et cent verges, gisant joignant* à *ycelle court de Pollaer ; item ung bonnier et demi de pre gisant un une place appellée Quatbrouc ; item un bois contenant environ neuf bonniers, et on l'appelle le bois et brouc de Pollaer ; item quatre bonniers entre bois et terres que on appelle tHechelquin ; item soixante et dix livres de parisis, monnoie de Flandres, deux cens cincquante chapons et cent oysons de rente perpetuelle par an, assignées sur diverses terres, gisans en ycelle marche et environ la dicte court.* Op te merken valt dat *la court de Pollaer* duidelijk slaat op het Riddershof, de motteburcht bij de Dender. Het is opmerkelijk dat in de opsomming het Huis van Aa en de Molenmeers niet voorkomen.

In 1468 geeft Pierre de Goux een veel uitgebreider overzicht van zijn heerlijke rechten en zijn bezittingen. Hij bevestigt dat hij zijn heer-

114 DE POTTER en BROECKAERT, *Pollare*, p. 9-10. De auteurs hadden deze belangrijke oorkonde in eigen bezit. We zijn er niet in geslaagd te achterhalen waar het document zich nu bevindt.

lijkheid in leen houdt van het leenhof van de Oudburg van Gent.[115] Hij bevestigt eveneens de uitoefening van de drie justitiegraden door de zevenkoppige schepenbank, die gemaand wordt door de baljuw Clais Vierendeel.[116] De vierschaar is bevoegd voor alle materies (*criminelles, reelles, civiles*). Over materiële zaken wordt om de vijftien dagen op een woensdag geoordeeld, Voor personele zaken kunnen de pleidooien drie dagen duren, vooraleer gevonnist wordt. Om misdaden op te sporen wordt er een waarheid gehouden (*informations et franchises veritez*), de Winterkeur op de woensdag na Pasen en de Oogstkeur op de woensdag vóór 1 oktober, feest van de H. Remigius. De Goux heeft naast de vele gebruikelijke heerlijke rechten ook het recht misdadigers te verbannen buiten het dorp voor een periode van twee tot tien jaar. Wie de verbanning weigert kan een oor worden afgesneden. De verbanning kan wel omgezet worden in een geldboete bij wijze van gunstmaatregel.[117] De Pollaarse schepenbank haalt hoofd bij de schepenbank van Geraardsbergen. Het leenhof van Pollare, gemaand door de baljuw, oordeelt over feodale zaken. Daaronder ressorteren twee volle (10 pond of meer) en 23 kleine lenen (minder dan 10 pond), alle in Pollare gelegen, behalve één op het grondgebied van Eichem en twee op dat van Aspelare.[118] Naast de bezittingen die reeds vermeld worden bij het leenverhef in 1409, komen nu wel het Huis van Aa, de Molenmeers en de windmolen als eigendommen van de heer voor.[119]

Tenslotte nog deze bijzonderheid. Inzake maten voor dranken en gewichten diende men in Pollare de gebruiken van Geraardsbergen te volgen, voor de maten van granen en stoffen, die van Ninove.[120]

6. Een dualiteit burcht (heren van Axel) en huis van Aa (heren van Aa/Gruuthuse) in de 14de eeuw?

Door huwelijken werd het Pollaarse patrimonium met het Brugse (Gruuthuse) verweven en vervolgens daaruit weer losgemaakt om in handen gekomen van de heren 'van Axel'. Bij gebrek aan een betrouwbare 14de-eeuwse genealogieën van de geslachten 'van Aa', 'Gruuthuse'

115 Voor de heerlijke rechten, zie RAK, Plotho, nr. 378, fol. 146-149.
116 De Goux vernoemt duidelijk de hoge justitie. Volgens DE POTTER en BROECKAERT, *Pollare*, p. 10 werd in een vonnis van de Raad van Vlaanderen van 16 maart 1459 (n.s.) deze justitie te Pollare en Zomergem aan Jan de Vos onttrokken. We hebben de bron waarop de auteurs zich steunen niet kunnen terugvinden. Ging dit om een tijdelijke maatregel?
117 RAK. Plotho, nr. 378, fol. 147v°.
118 Ibidem, fol.149v°-153r° voor het leenhof.
119 Ibidem, fol. 179-185 voor de eigendommen.
120 Ibidem, fol. 151v°.

Genealogisch schema 3: de heren van Pollare tussen 1300 en 1400 (gedeeltelijk hypothetisch)

-Gerard I van Aa (1275-1294) x (onbekend) – *Pollare, Grimbergen*
└ *Gerard II van Aa (kinderloos) – *Pollare, Grimbergen*
x Elisabeth van Leefdaal
*Jan I van Aa/van den Gruuthuse (circa 1320-1339)
x Katharina I van den Gruuthuse (?)
x Margriet van Gistel – *Gruuthuse, Grimbergen, Pollare*
└ Jan II van Aa/van den Gruuthuse (na 1339-1360) – *Grimbergen, Gruuthuse*
*Katharina II van Aa/van den Gruuthuse x Jan van Axel – *Pollare, Axel* (?)
└ *Philips van Axel (ca. 1349-1357)
x Agnes van Hellebeke (kinderloos) – *Pollare, Axel*
*Margareta van Axel (1362-1393)
x Gerard II van Ressegem (1362-1374) – *Axel, Laarne, Massemen, Pollare, Lieferinge*
└ *Jan van Massemen (1393-1422)
x Maria van Wedergrate (kinderloos) – *Axel, Laarne, Wedergrate*
*Lysbeth van Massemen
x Boudewijn I de Vos (1393-1424) – *Pollare en Lieferinge*

Genealogisch schema 4: de heren van Pollare tussen 1400 en 1500

-Boudewijn I de Vos (1393-1424) x Lysbeth van Massemen – *Pollare, Lieferinge*
-Boudewijn II de Vos (1424-1432) – *Pollare, Lieferinge*
-Boudewijn III de Vos (1432) – *Pollare, Lieferinge*
→ (broer) Jan de Vos (1432-1461/2) – *Pollare, Lieferinge*

-Pierre de Goux (1462-1471) – Pollare, Denderwindeke, Appelterre-Eichem, Neigem, Meerbeke
-Willem de Goux (1471-1506) – Land van Wedergrate, Meerbeke

en 'van Axel' is het moeilijk om exact uit te maken hoe dat verlopen is.[121] Met zekerheid weten we dat Gerard I van Aa, zoon van Leonius IV, einde 13de eeuw heer van Pollare en Grimbergen was.[122] Begin 14de eeuw blijkt zijn zoon Gerard II van Aa, die kinderloos bleef en gehuwd was met Elisabeth van Leefdaal, dezelfde twee heerlijkheden in bezit te hebben.[123] In 1339 vaardigt Jan van den Gruuthuse, vermoedelijk

121 Het is merkwaardig dat over een zo belangrijke familie als die van Gruuthuse geen valabele genealogie bestaat. Dit stelt A. VAN DEN ABEELE, *Het enigma van de genealogie Gruuthuse: veel vragen en enkele antwoorden*, in: *Vlaamse Stam*, nov. 2007, p. 621-629 vast.

122 Hij wordt als dusdanig geattesteerd in de obituaria van de abdijen van Ninove (5 september) en van Grimbergen (4 september): *Domini Gerardi de Aa, domini de Grimbergis et de Pollaer* (D. VAN DE PERRE, *Het necrologium van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij van Ninove*, in: *Analecta Praemonstratensia*, 84, 2008, p. 135 en Abdijarchief Grimbergen, Klasse II, nr. 26 en 27. Zie ook VAN DER REST, *La famille d'Aa*, p. 42-43. A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, Brussel, 1855, II, p. 201 ziet een Leonius in opvolging Leonius IV als heer van Pollare en beschouwt Gerard I als heer van Grimbergen. Samen met Van der Rest zijn wij van oordeel dat er geen Leonius V heer van Pollare is geweest.

123 Hij wordt niet vermeld in het obituarium van Ninove, wel in dat van Grimbergen op 24 mei en op 8 augustus. De eerste vermelding gebeurde bij zijn dood (*Gerardi de Aa, domini de Grimbergis et de Pollaer*), de tweede bij de dood van Elisabeth van Leefdaal, die samen met haar twee echtgenotes Gerard van Grimbergen en Willem van Petersem gememoreerd wordt (Abdijarchief Grimbergen, Klasse II, nrs. 26 en 27). Voor Gerard II, zie eveneens WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, I, p. 233 en II, p. 129 en 201. Mogelijk is hij te identificeren met Gerard van Aa, geattesteerd in juni 1334 (ARAB, Inventaire des chartes et cartulaires des Duchés de Brabant et les pays d'Outre-Meuse, II (1312-1388), nr. 162).

de broer van Gerard II, een oorkonde uit als heer van Grimbergen en Pollare.[124] Tien jaar later in 1349 is volgens Alphonse Wauters Philips van Axel, gehuwd met Agnes van Hellebeke, de heer van Pollare.[125] Op welke manier Pollare uit het patrimonium van Gruuthuse is losgemaakt, blijft een gissen. Wij veronderstellen dat een dochter van Jan I van Aa/Gruuthuse (Katharina?) een huwelijk is aangegaan met Jan van Axel, de vader van Philips en dat met de dood van Jan I Pollare aan de dochter is toegewezen en Gruuthuse en Grimbergen aan de zoon Jan II. In een oorkonde van 4 januari 1359 (n.s.) wordt inderdaad Jan II van den Gruuthuse niet meer vermeld als heer van Pollare, alleen nog als heer van Gruuthuse en Grimbergen.[126] Echt vaste grond onder de voet hebben we pas met de oorkonde van 1393, waarin het Pollaarse erfgoed van Margareta van Axel, vermoedelijk de zuster van Philips, toegewezen wordt aan haar dochter Elisabeth van Massemen, die getrouwd is met Boudewijn I de Vos (bijlage 7).

Zijn er meerdere personen met de naam Jan van Aa betrokken geweest bij de Pollaarse gebeurtenissen in de 14de eeuw? In 1336 legde ridder Jan van Aa zijn allodium te Pollare, ongeveer twee bunder groot, bestaande uit twee gronden en een nabijgelegen hofstede, die samen een opbrengst genereerden van 10 pond parisis, in handen van de heer van Ninove, Hendrik I van Vlaanderen, om het van het Ninoofse leenhof als leen terug te ontvangen (bijlage 6).[127] Het wapenschild op zijn zegel vertoont een gebroken vorm van het klassieke wapenschild van de heren van Aa met dezelfde kenmerken als het wapenschild van Wouter van Aa, alias van Pollare, heer van Outer en Zandbergen.[128] Vermoe-

124 RAB, Oorkonden Onze-Lieve-Vrouwekerk, nrs. 683 en 684: *Jhan van den Gruuthuse, ruddere, here van Gremsberghe ende van Pollare* (25 oktober 1339).

125 WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, I, p. 233 en II, p. 129. Op welke gronden hij dat doet konden wij niet achterhalen. In 1347 is in de Brusselse registers de naam genoteerd van *Philippus van Axele, outste sone her Jans heere van Axele, ende Agneese, dochter van heere Arents van Heelbeke, ridder, was sijn huysvrouw* (Koninklijke Bibliotheek Brussel (KBB), Hs II 6487, fol. 39). Omdat het huwelijk zonder kinderen bleef, gaan we ervan uit dat Margareta van Axel als zuster van Philips in het bezit van Pollare en Axel is gekomen.

126 RAB, Oorkonden, Blauwe nummers, nr. 2109.

127 ARAB, Charters van de Audiëntie, nr. 1056.

128 Deze Wouter van Pollare is de broer van Gerard I van Aa. Hij is getrouwd met Machteld van Welden en zijn nageslacht allieerde zich o.m. met de kasteleins van Ieper. Hij is geattesteerd in Ninoofse abdijoorkonden van 1286 tot 1295 (RAG, Abdij Ninove, nrs. 303, 722-726) en wordt vermeld in het Ninoofse abdijobituarium op 21 augustus (VAN DE PERRE, *Het necrologium*, p. 129). Het wapenschild van ridder Jan van Aa vertoont het schuinkruis van de 'van Aa's', met op de vier uiteinden en in de kruising een rond symbool (een bloemknop?). Dit type van wapenschild is afgebeeld onder de noemer Pollare in P. BERGMANS, *Armorial de Flandre du XVIième siècle*, Brussel, 1919, nr. 509.

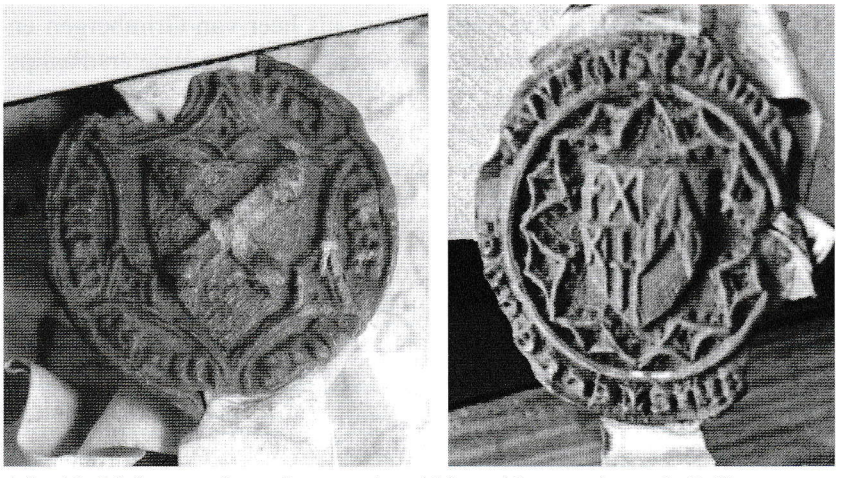

Afb. 10. Links: zegel van Jan van Aa, ridder, uithangend aan de Pollaarse oorkonde van 1336 (bijlage 6). Rechts: zegel van Jan van den Gruuthuse en vrouw Margriet van Gistel, uithangend aan de Brugse oorkonde van 1339. (© ARAB, Oorkonden van Vlaanderen, nr. 1056 en RAB, Oorkonden Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge, nr. 684; foto's Dirk Van de Perre)

delijk is deze Jan van Aa een zoon of kleinzoon[129] van Wouter van Aa en is hij niet te identificeren met Jan I van den Gruuthuse, die in 1339 een totaal ander zegel gebruikte.[130] Waarschijnlijk is Jan I van den Gruuthuse dezelfde persoon als de hoger vermelde *Johannes van der Ha, miles, dominus de Pollare, principael doteur en de fondateur*?[131] Een *mijnher Janne van Aa* wordt in een Pollaarse oorkonde van 1344 vernoemd samen met een niet bij name genoemde heer van Pollare.[132] Gaat het hier om Jan II van Aa, alias Jan II van den Gruuthuse?

Is bij de dood van Jan I van Aa/Gruuthuse het Pollaarse familiepatrimonium opgesplitst in een deel dat naar de familie 'van Axel' is gegaan en een deel dat in het bezit van de tak van Aa/Gruuthuse is gebleven? In de oorkonde uit 1393 over de erfenis van Margareta van Axel is

129 *Dominus Gheerardus de Pollare* en *Jehan de Pollare*, vermeld in het *obitenbouck* van Pollare, zijn vermoedelijk een zoon of kleinzoon van Wouter van Pollare (BETHUNE, Épitaphes et monuments, p. 92). Een goede genealogie van deze tak ontbreekt.

130 RAB, Oorkonden O.L.Vrouwekerk te Brugge, nrs. 683 en 684. Het uithangend zegel met wapenschild is bevestigd aan de oorkonde nr. 684. Het schild is in twee gedeeld. Links het gekende gevierendeelde wapenschild van Gruuthuse-van Aa, rechts dat van zijn echtgenote Margriet van Gistel.

131 Bethune, Épitaphes et monuments, p. 91. Zie hoger punt 3b, waar we hem bestempelen als de vermoedelijke stichter van de kapelanie van Onze-Lieve-Vrouw in de parochiekerk.

132 RAG, Abdij Ninove, nr. 800.

sprake van twee onderscheiden delen: enerzijds de heerlijkheid met de burcht en anderzijds het bezit dat voortkomt van Jan van Aa (bijlage 6). Eenzelfde tweedeling komt ter sprake in een getuigenverklaring van ouderlingen in 1444 in een conflict over de brug van Pollare (bijlage 8). Daarin hebben de getuigen het over de bezittingen van Jan van Aa en over zijn herstellingen aan de brug, hoewel hij geen heer van Pollare was. Zijn bezit zou volgens dezelfde verklaring zijn overgegaan op Jan van Massemen, echtgenoot van Maria van Wedergrate. Verklaart dit hoe het komt dat Maria van Wedergrate de helft van de rechten op de Pollaarse windmolen bezat? Die halve rechten leidden in 1458 tot een conflict tussen de toenmalige heer van Pollare, Jan de Vos, en Pierre de Goux.[133] Veel wijst erop dat het *maison de Aa* en de Molenmeers nog gedurende enkele decennia in het bezit gebleven zijn van de Brugse tak van het geslacht 'van Aa', ook op het moment dat zij geen heren van Pollare meer waren, terwijl de burcht met de heerlijke rechten in handen is gekomen van de familie 'van Axel'. Het is betekenisvol dat in de tekst van het verhef van Pollare van 1409 (zie hoger punt 5) het huis van Aa en de Molenmeers geen onderdeel zijn van het foncier en dat bij de verdeling van de erfenis van Jan van Pollare in 1451 de burcht met de heerlijkheid en het Huis van Aa als aparte entiteiten vermeld worden.

7. Pollare in 1487 een onderdeel van het Land van Wedergrate

Kanselier Pierre de Goux, toen nog raadsheer van de hertog, verwierf door koop in 1458 de dorpen Denderwindeke, Appelterre en Neigem.[134] In 1461-1462 kocht hij de heerlijkheid Pollare van de toenmalige heer Jan de Vos.[135] Hierbij kocht hij eveneens een heerlijke rente, gebonden

133 Maria van Wedergrate (1394-1445) bezat tijdens haar leven de helft van de rechten op de windmolen van Pollare en verkocht die samen met de Vlaamse dorpen (Denderwindeke, Appelterre-Eichem en Neigem) aan Pieter van Roubaix. Die verkocht zijn rechten op de Pollaarse windmolen aan Jan de Vos, die heer van Pollare was van 1432 tot 1461/1462, en de andere helft van de molenrechten door erfenis verworven had. Pierre de Goux meende eveneens over de halve windmolenrechten van Maria van Wedergrate te beschikken, die hij gekocht had van Jan van Schoonhoven, die zegde ze geërfd te hebben van Maria van Wedergrate. In 1458 deed de hertog van Bourgondië hierover uitspraak en kende de halve rechten toe aan Pierre de Goux, die wel Jan de Vos een vergoeding diende te betalen. In 1661/1662 verkocht Jan de Vos Pollare aan Pierre de Goux, die zo de volledige windmolenrechten in handen kreeg. (ARAB, Charters van de Audiëntie, nr. 471; D. VAN DE PERRE en R. VAN HAUWE, *De geschiedenis van Denderwindeke, Deel 2, De middeleeuwse heren*, in: *Het Land van Aalst*, 54, 1992, p. 41-45); C. D'HOOGHE, *Een bijdrage tot de studie van het stadspatriarchaat in de late middeleeuwen: De Brugse familie De Vos in de 14de-15de eeuw*, in: *Castellum*, VI, 1989, nr. 2, p. 55).

134 VAN DE PERRE en VAN HAUWE, *Geschiedenis van Denderwindeke II*, p. 45.

135 ARAB, Rekenkamer, nr. 14116, fol. 198v° en 207v° (rekeningen van de baljuw van de Oudburg van 20 sept. 1461 tot 10 jan. 1462 en van 11 jan. tot 10 mei 1462).

aan dezelfde heerlijkheid, van de Gentenaar Daniël De Hont.[136] Alles samen bedroeg de koopsom 203 gouden ecu's. De verkoop verliep voor het leenhof van de Oudburg te Gent en de betaling werd geboekt in de rekeningen van mei 1462. In dat jaar werd Pierre de Goux bevorderd tot kanselier van Bourgondië. In 1465 verwierf hij Meerbeke, dat afhing van het leenhof van Brabant en dat hij in leen kreeg van hertog Philips de Goede.[137] Met Jan de Vos eindigt de periode waarin deze van oorsprong Brugse familie gedurende zeventig jaar de heerlijkheid van Pollare in bezit had. Financiële perikelen lagen aan de oorsprong van die verkoop. In 1468 stelde Pierre de Goux zijn prachtig en omvangrijk *terrier* samen met een beschrijving van de vijf pas verworven dorpen, met telkens een korte beschrijving van het dorp, de gehuchten en aantal woningen, de toestand van de parochiekerk, zijn heerlijke rechten en zijn eigendommen. Zijn zoon Willem de Goux, die hem opvolgde in 1471, rationaliseerde in 1487 het bestuur en groepeerde de vier in het graafschap Vlaanderen gelegen dorpen Denderwindeke, Neigem, Appelterre-Eichem en Pollare in één heerlijkheid, dat de naam 'Land van Wedergrate' meekreeg.[138] Dit land werd een leen, afhankelijk van de Wetachtige kamer van Vlaanderen te Gent. Er kwam één schepenbank, die zetelde te Denderwindeke en hoofd haalde bij de Raad van Vlaanderen. De twee heerlijkheden Wedergrate (graafschap Vlaanderen) en Meerbeke (hertogdom Brabant) bleven in een personele unie verbonden tot de Franse Revolutie. De opeenvolgende heren van het Land van Wedergrate en van Meerbeke resideerden in hun kasteel van Neigem. Daarmee verloor Pollare op wereldlijk vlak zijn autonomie, maar als parochie bleef het zijn zelfstandigheid bewaren en zelfs versterken.

8. Twee bijzondere juridische toestanden

a. De vrijheid 'Overstrate'

Deze Vrijheid (*la franchise appartenans audit lieu de Overstrate*) wordt als een onderdeel van de omgeving rond de kerk (*la Plache*) vermeld.[139] Een juiste afbakening wordt niet gegeven. Meer dan een straat lijkt het om een gebied (*lieu*) te gaan. Zeker lag daarin de huidige Dorpstraat

136 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 151v° vermeldt twee kleine lenen die deze De Hont in 1468 bezat.
137 VAN DE PERRE en VAN HAUWE, *Geschiedenis van Denderwindeke II*, p. 40 en 45.
138 Ibidem, p. 48-49. De POTTER en BROECKAERT, *Denderwindeke,* p. 28-34 geven de tekst van het octrooi, waarin de oprichting van het Land van Wedergrate goedgekeurd wordt.
139 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 142.

tot aan de dam naar de Kwaadbroeken en vermoedelijk ook de huidige Sint-Kristoffelstraat en het Huis van Aa. In 1626 verklaart de pastoor dat hij exclusief de tienden heeft *van seker veldekens ende huyssteden gheleghen rondom de prochiekercke, welck begrijp van plaetse wort gheheeten de vrijheyt ende gescheeden door seker belee oft loop van water.*[140] Maar ook deze omschrijving blijft vaag.

Van twee onderscheiden juridische zones is al sprake in 1234, toen Walter V van Pollare de bewoners van zijn parochie opdroeg aan de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen en daarbij een onderscheid maakte tussen diegenen die buiten en binnen de Vrijheid wonen (*omnes servos meos et ancillas manentes in parochia de Polleer necnon et omnes alios infra libertatem de Polleer manentes ad presens*) (bijlage 4).[141] De abdij mocht van de opgedragen dienstlieden jaarlijks een cijns van twee denier per hoofd vragen, bij huwelijk zes en bij overlijden twaalf. In ruil diende de abdij hen bescherming tegen onrechtvaardige belagers te bieden (*eos contra quoscumque iniuriatores defendere et conservare*). De heer behield wel het recht om alle inwoners jaarlijks een taks op te leggen die de honderd schelling niet mocht overschrijden. De bewoners van de Vrijheid konden daarna niet meer met een andere taks belast worden, tenzij ze door de schepenen van de Vrijheid tot een boete waren veroordeeld. De tekst van de oorkonde lijkt te suggereren dat de schepenen enkel bevoegd waren in het gebied van de Vrijheid. De schepenbank haalde hoofd te Geraardsbergen. Bij de inwoners buiten de Vrijheid had de heer bij overlijden wel recht op het beste kateil, bij de mannen op een schaap, bij de vrouwen op een kledingstuk. Tevens bleven deze laatsten onderworpen aan karweien en andere heerlijke lasten (*insuper retinui mihi omnem iusticiam et ius tam in corweidis quam aliis causis contra illos qui manent in eadem parrochia extra libertatem*).

In 1468 komt de rechtstoestand van de Vrijheid eveneens ter sprake.[142] Eenieder die in de Vrijheid geboren is, er woont of is komen wonen in een eigen huis of een huurhuis geniet van de vrijheden. Het vrij zijn van karweien wordt bevestigd en bij schulden kunnen de bewoners

140 RAG, Aartsbisdom Mechelen, nr. 118. Vermoedelijk wordt met de waterloop naar de Rijt verwezen en behelsde de Vrijheid ook de huidige Schuitstraat tot aan de Rijt.

141 RAG, Oud archief Stad Geraardsbergen, Oorkonden, nr. 10 voor het origineel. De tekst is gepubliceerd in P.C. BOEREN, *Études sur les tributaires de l'Église dans le comté de Flandre du XIe au XVe siècle,* Parijs-Amsterdam, 1936, p. 142-144. Een gelijkaardige oorkonde werd door Walter V uitgevaardigd voor Zandbergen op 10 april 1233 (Ibidem, p. 141-142). Zijn opvolger Leonius IV droeg een aantal inwoners van Outer op aan de Ninoofse abdij op 3 maart 1265 (COCK en VAN DE PERRE, *Over molens*, p. 103-104).

142 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 142r° en v°.

niet direct door de schuldeiser gedagvaard worden, maar hebben zij recht zich tot de baljuw te wenden. Deze kan hen vijftien dagen uitstel verlenen. Het recht van de heer op het beste kateil geldt voor al diegenen die in Pollare buiten de Vrijheid overlijden, ook voor de buitenpoorters van Gent, Aalst en Geraardsbergen, maar met de betaling van het beste kateil kopen deze laatsten zich vrij van alle andere lasten (*sont au iours de leurs trepas illec tenuz francs en paient au seigneur de Pollair le meilleur catel*). Bij Pierre de Goux is de schepenbank wel bevoegd voor het ganse grondgebied.[143] Zijn heerlijke rechten zoals het recht op het bastaard- en stragiersgoed en het goed van zij die stok sterven gelden alleen op de inwoners buiten de Vrijheid.[144]

In het leenverhef van Wedergrate door Jaspar de Goux in 1588 komen de voorrechten van de inwoners van de Vrijheid niet meer ter sprake. Daar luidt het: *ick behoere te hebbene inde prochie van Pollaer, van die daer sterven tbeste hoofd.*[145] Na 1600 heeft de Vrijheid alleen nog belang bij de verdeling van de tienden, die gelijk verdeeld worden tussen de scholaster van Meerbeke en de pastoor van Pollare. Maar in de Vrijheid heeft de pastoor het alleenrecht op de tienden: *ende den pastor is heffende de thiende van sekeren canton ghenoemt de vrijhijdt, ter exclusie van den scholaster.*[146]

Het is moeilijk te achterhalen wanneer die Vrijheid werd ingesteld. Werd ze in de eerste decennia van de 13de eeuw door Walter V van Aa in het leven geroepen om de aantrekkingskracht van het nieuwe dorpscentrum te vergroten? De privilegies die de bewoners van de Vrijheid genoten zijn vergelijkbaar en zelfs groter dan die van de Pollaarse buitenpoorters van de grote steden.

b. Het recht van de heer om geestelijke misdaden te berechten

Onder zijn rechten te Pollare vermeldt Pierre de Goux het recht om morele misstappen in zijn parochie te berechten.[147] Misstappen van de pastoor, kapelaan, koster of andere geestelijke helpers en parochianen die te Pollare of elders zijn begaan en die ter ore zijn gekomen van de bisschop, de landsdeken of zijn afgevaardigden moeten aan de heer

143 Ter vergelijking, Denderwindeke kreeg pas een schepenbank in 1458 (VAN DE PERRE en VAN HAUWE, *Geschiedenis van Denderwindeke II*, p. 46).
144 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 147v°-148.
145 Denombrement gepubliceerd in DE POTTER en BROECKAERT, *Denderwindeke*, Gent, 1898, p. 35-38.
146 RAG, Aartsbisdom Mechelen, nr. 118.
147 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 147v°. In de marge is deze alinea speciaal aangemerkt en staat geschreven *Nota*. Vermoedelijk komt die aanmerking van de zoon Willem de Goux.

gemeld worden, die daartoe een rechtbank opricht, gemaand door de baljuw met zeven schepenen (huisschepenen of seendschepenen) als rechters. Alle boetes die voor deze misstappen worden opgelegd zijn ten voordele van de heer *(à son prouffit par sondit bailli ou par son receveur)*, zonder dat de bisschop of landsdeken daar iets tegen in te brengen hebben.

Over dit recht rees een conflict tussen de bisschop van Kamerijk en de heer van Pollare, dat op 25 februari 1493 werd bijgelegd te Leuven na het oordeel van een aantal kerkjuristen.[148] In de overeenkomst tussen bisschop Henricus de Berges en Willem de Goux wordt verduidelijkt om welke misstappen het gaat: schending van het celibaat bij priesters, echtbreuk, overspel, verkrachting en incest bij leken of andere belangrijke misstappen (*presbyterorum incontinenter viventium, quam etiam laicorum qurumcumque in fornicatione, adulterio, stupro et incestu, aut aliis maioribus criminibus deprehensorum*). De bisschop stelde dat het beoordelen en straffen van deze delicten hem en zijn kerkelijke rechtbank toekomen omwille van zijn bisschoppelijke bevoegdheid. De heer van Pollare beweerde het tegendeel en eiste zelf dat beoordelingsrecht op dat hij, naar zijn zeggen, sinds mensenheugenis bezit (*dicente quod ad eum ad causam dominii de Pollaer in feudum a domino comite Flandriae tenti dictorum clericorum, presbyterorum et laicorum in dicta parochia degentium, cognitio, punitio et correctio pro criminibus et excessibus supradictis spectat et pertinet*). De Leuvense juristen sneden de peer in tweeën en oordeelden dat volgens een algemeen aanvaard kerkelijk privilegie (*de jure communi previlegio clericali*) de bisschop exclusief het recht toekomt om priesters en leken in de genoemde materie te beoordelen en te straffen, maar dat als heer van Pollare Willem de Goux leken mag vonnissen en straffen in de minder zware zaken van echtbreuk en overspel, die gewoonlijk door de landsdeken behandeld worden, maar de bisschop of de landsdeken kunnen evenwel steeds de zaak naar zich toetrekken. Tevens claimde Willem de Goux in hetzelfde conflict het recht dat wanneer de pastoor sterft zonder testament, hem al diens roerende bezittingen toekomen. In deze kwestie oordeelden de juristen dat de bisschop het recht op dat roerend goed heeft, maar dat het de heer van Pollare wel toekomt dat te nemen wat volgens het gewoonterecht bij een overlijden gebruikelijk is.[149]

In een denombrement van Wedergrate uit 1588 formuleert Jaspar

148 Origineel in AAM, Cameracensia, X, fol. 83 e.v.; tekstuitgave in: *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, 28, 1900-1901, p. 490-497.
149 Namelijk het beste kateil.

de Goux die rechten aldus: *Item ick hebbe inde prochie van Pollaer zeven sendtscepenen, om aldaer te zentene zo van ouden tijden gecostumeert es ende alle de geestelijcke rechten, die een landtdeken in andere steden useert in den naeme van sijnen bisschop.*[150] Die toestand wekte de verwondering van de landsdeken op bij zijn visitatie in 1595. Hij gebruikt niet de term *seendschepenen*, maar *huisschepenen* voor de seculiere personen die deze geestelijke rechtbank in naam van de heer bevolken. En hij voegt er het pikant detail aan toe dat de heer met de paastijd aan de pastoor een lijst van dorpelingen bezorgde die door de huisschepenen veroordeeld waren. De veroordeelden mochten geen communie ontvangen totdat zij hun boete aan de heer betaald hadden, wat de landsdeken de opmerking ontlokt dat een dergelijke usurpatie van de geestelijke macht door een wereldlijke heer alleen te Pollare voorkomt: *in qua sibi* (= de heer) *asscribere videtur tam potestatem spiritualem quam temporalem; tali non fit in aliis pagis non nisi in sola Pollaere.*[151] In dezelfde lijn van geestelijke intimidatie ligt een gebruik dat steunde op een mondelinge traditie. Wanneer vrouwen een misstap hadden begaan en veroordeeld werden tot een boete van drie pond parisis, werden zij onder druk gezet om die te betalen, zo niet dienden zij bij de processie op zon- of feestdagen voor de stoet uit te stappen getooid met een ketting, waaraan twee stenen hingen, een vooraan op de borst en een achteraan op de rug.[152]

Vinden deze uitzonderlijke rechten van de Pollaarse heer in kerkelijke aangelegenheden hun oorsprong in de nauwe band tussen deze heren en de nieuwe parochiekerk van Sint-Christoffel? Daar deze rechten niet voorkomen te Meerbeke kan deze uitzonderlijke toestand niet teruggaan op het statuut van de Pollaarse kerk als dochterkerk van Meerbeke.

9. Het uitzicht van Pollare in 1234, 1444, 1468 en 1569

In de oorkonde van 1234, waarbij Walter V van Pollare al zijn inwoners opdraagt aan de Sint-Adriaansabdij, worden naast de getuigen ongeveer honderd namen van personen vermeld, die bij de opdracht aanwezig waren.[153] Ongetwijfeld gaat het om alle volwassen inwoners van het toenmalige Pollare. Aangezien het meestal om koppels gaat, kunnen we het aantal haarden op een vijftigtal schatten. Dit betekent dat de bevolking tussen 1234 en 1468 ongeveer stabiel is gebleven.

150 DE POTTER en BROECKAERT, *Denderwindeke*, p. 36.
151 DE POTTER, *De dekenij Ninove*, p. 75.
152 RAK, Plothho, nr. 378, fol. 147v°.
153 BOEREN, Etudes sur les tributaires, p. 142-144.

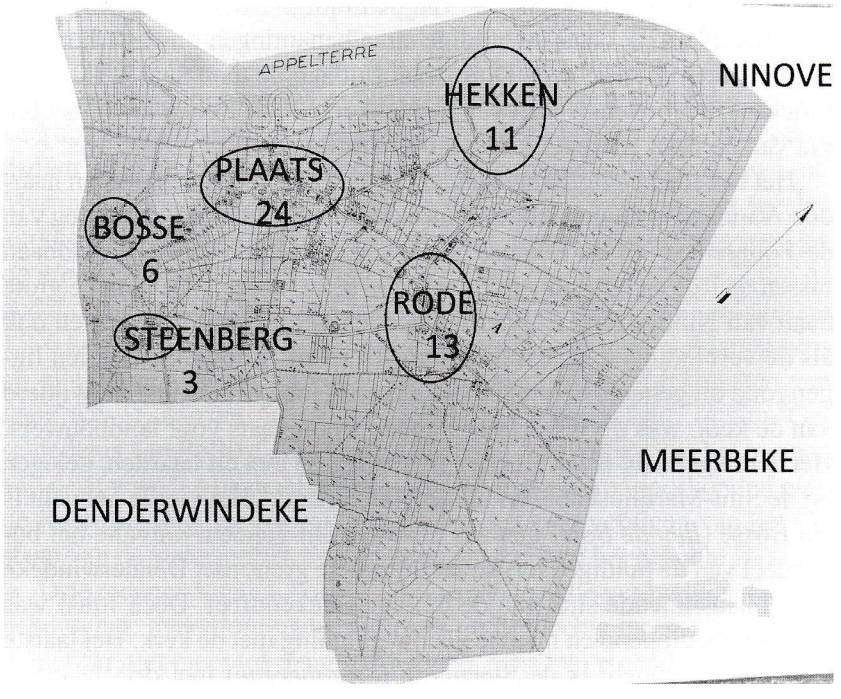

Afb. 11. Kaart van Pollare op het raster van de Poppkaart (ca. 1860) met aanduiding van de vijf middeleeuwse gehuchten met het aantal woningen.

Pollare telde in 1468 57 woningen verdeeld over vijf gehuchten.[154] Het centrale gehucht is de omgeving rond de kerk, de Plaats (*la Plache*) genaamd, met 24 haarden. Die omgeving wordt zeer ruim gedefinieerd met inbegrip van de vrijheid Overstrate en gaat van de Vernanenfontein naar het gehucht Hekken en vandaar naar de oude wallen tot aan de Rijt en daar de heuvel op naar het Huis van Aa en het bos van Pollare en zo terug naar de Vernanenfontein: *Et asscavoir entour l'atre de l'eglise et la Plache dudit village y comprims le lieu de Overstrate qui est ung lieu franc, commenchant au long depuis la fontaine appellée Vernaneborre et soy estendant iusques à l'Ammeyde et du lez commenchant depuis ledit lieu de l'Ammeyde de soy estendant au long des vieilx fossez iusques au rieu du Rit et dulec alant a mont à la ronde de l'ostel de Aa et de la aux bois de Pollair et descendant ou retournant à ladite fontaine de Vernanenborre, la l'on treuve feux et mesnages vingt quatre.* Lag de

154 RAK, Plotho, nr. 378, fol. 142.

Vernanenbron aan de kruispunt van de huidige Hoogstraat, Dorpstraat en Nekkersput?[155] Naar de huidige straatbenamingen omvatte het centrale gehucht *la Plache* de Dorpstraat (tot aan de dam naar de Kwaadbroeken), het bovenste deel van de Nekkersput, de Schuitstraat, het begin van de Beukendreef en de Sint-Kristoffelstraat.

Het tweede belangrijkste gehucht is de Roe (*Rode*) met dertien haarden. Vandaag is dit gehucht excentrisch gelegen, maar tot de aanleg van de Pollarebaan en de Edingse Steenweg fungeerde de holle veldbaan tussen de Roe en het gehucht Stier (Meerbeke) als een deel van de grote baan van Ninove naar Denderwindeke en verder naar Edingen en ook als de verbindingsweg tussen Pollare-Dorp en Ninove. Bovendien liggen rond dit gehucht de vruchtbare akkers. Hoewel het verst verwijderd van de kerk, was dit gehucht een goede woonplaats voor landbouwers. Het derde gehucht is het Hekken (*l'Ammeyde*) met elf haarden, gelegen bij de Sint-Martinuskapel en bij de Molenmeers. Het vierde gehucht is ten Bosse (*lieu de Bois*) met zes haarden. Dit gehucht omvatte het bovendeel van de huidige Dorpstraat tot aan de grens met Denderwindeke en het aansluitende stuk van de huidige Beukendreef. Deze straat was vroeger doodlopend en maakte geen verbinding met de kerk. Het laatste en kleinste gehucht is de Steenberg (*Steenberghe*) met drie haarden, tenminste op Pollaars grondgebied, want dit gehucht strekte zich verder op het grondgebied van Denderwindeke uit.

Van de 57 haarden worden er 23 als arm bestempeld. Dit wil zeggen dat de bewoners afhankelijk waren van de aalmoezen en giften die ze kregen van de Heilige-Geesttafel, die ook voor de begrafenis instond.

De heer bezat een gemengd eikenbos van zeven bunder op de helling tussen de huidige Beukendreef en de Steenberg (*le bois de Pollair*). Op de Echel bezat hij een kleiner bos van zeven dagwand (*le bois du seigneur appellé thechelquin*).[156] Het lage kreupelhout mocht om de negen jaar gekapt worden en werd in secties van één dagwand verkocht aan de inwoners van Pollare of aan anderen.

De brug van Pollare aan de Schuitstraat wordt vermeld in 1444-

155 Daar bevond zich volgens de *Atlas van de Buurtwegen* in de 19de eeuw nog steeds een bron (Roger Cosijns maakte me hierop attent, waarvoor hartelijk dank).

156 Ibidem, fol. 83. Het toponiem *Hechelken* (Echel) is verwant met *Hagelken* (kleine haag). Het woord is ook nog terug te vinden in de familienaam Van Heghe (Met dank aan Luc Van Durme voor de toponymische verklaring).

Afb. 12. Het machtige hof van het Gentse Sint-Janshospitaal te Eichem. Hoewel de gebouwen in 2001 zijn beschermd als monument en de aanpalende grond als landschap, is het geheel thans compleet in verval. In de *Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed* wordt het hof betiteld als het Hof te Eichem. Historisch is die naamgeving onjuist. Het Hof te Eichem (enkele decennia geleden afgebroken) lag tegenover de kerk van Eichem.
(foto Dirk Van de Perre)

1445 in twee processtukken voor de Gentse schepenen van de Keure.[157] Daaruit blijkt dat het om een houten brugconstructie gaat. De Pollaarse heer Jan de Vos wou zich aan de verplichting om de brug te onderhouden onttrekken en wou het Gentse Sint-Janshospitaal, bezitter van het machtige Sint-Janshof te Eichem, daarmee belasten, omdat die instelling de grond juist over de brug aan de overkant van de Dender bezat en volgens Jan de Vos de bezitter daarvan verplicht was de brug te onderhouden (bijlage 8). Maar volgens een getuigenverklaring van enkele ouderlingen uit Pollare was voorheen die grond in het bezit van Jan van Aa en heeft hij om de verkoop van zijn grond aantrekkelijk te maken de eigenaar van die grond ontlast van de verplichting om de brug te onderhouden door die last voortaan te leggen op de eigenaar van de Molenmeers. Volgens die verklaring was het Sint-Janshof niet verantwoordelijk voor het onderhoud van de brug, maar de Gentenaar Jan de Coninc, die in 1444 de Molenmeers in bezit had. Daarop spande Jan de Vos een nieuw proces in, samen met broeder Jan vander Gracht van

157 SAG, Reeks LXV, nr. 255. De twee oorkonden uit het archief van het Sint-Janshospitaal zijn in de 19de eeuw geïnventariseerd in een handgeschreven inventaris (*Inventaire des documents concernant l'ancien hôpital de St. Jean à Gand conservés aux archives de la ville*), nrs. 141 (29 jan. 1449) en 142 (18 nov. 1444). Deze inventaris is niet meer geldig en een nieuwe inventaris is nog niet voorhanden. Beide oorkonden kunnen (voorlopig?) opgevraagd worden onder de verwijzing Reeks LXV, nr. 255. Bij de oorkonden zit een anonieme, getypte transcriptie.

het Sint-Janshospitaal, nu tegen Jan de Coninc (bijlage 9). De Gentse schepenen oordeelden op 25 januari 1445 dat de getuigenis van de ouderlingen van weinig waarde was en dat na consultatie van de vroegere heren van Pollare gebleken is dat de heren steeds zelf de brug hebben onderhouden, daartoe eikenhout uit hun bos gebruikten en dus Jan de Vos, als heer van Pollare, en niet Jan de Coninc, de eigenaar van de Molenmeers, gehouden is om de brug te onderhouden. Jan de Vos werd tevens veroordeeld tot het betalen van de kosten van het proces.

In de Ninoofse stadsrekeningen van 1480-1481 wordt de brug eveneens vermeld. Jan den Tuysschere werd betaald om met zijn wagen zavel te voeren *van up den putte totter brugghen te Pollair* en Jan Breecxscils om vervolgens de zavel te halen met zijn schip *van Pollair an de brugghe* tot Ninove.[158] De put van de zandgroeve is vandaag nog te zien bezijden de tuin van de pastorie langs de steile veldbaan die de Hoogstraat met de Echel verbindt. De brug blijft vermeld tot in de 17de eeuw. Op de kaarten van de 18de eeuw is ze niet meer aanwezig en op het kaartboek van Pollare van 1762 is een schuit te zien dat aan een kabel wordt overgetrokken. Het zou duren tot 1913 eer Pollare opnieuw een brug kreeg.[159]

In het penningkohier van 1569 noteert men dat er in Pollare *gheen huijsen van plaisantie en sijn, noch van gelijcken.*[160] Verder dat er *gheen huijs en es der pastorije toebehoorent, dus dat hij hueren moet.* Het wijst op de armoede en op de bescheidenheid van het dorp. Ook de vaststelling dat de visserij, waarvan de heer de rechten bezat, gedurende meer dan twee jaar geen huurinkomsten genereerde omwille van de vervuiling van het Denderwater, klinkt vertrouwd in moderne oren: *maer mits dat de Dendre soo bedorven heeft geweest van vrotwatere en heeft in twee jaeren oft bat daer van gheen prouffijt getrocken.*

10. De heren van Pollare, in de 14de en 15de eeuw een schakel in Vlaams-Brabantse adellijke familiale netwerken

Een analyse van de familierelaties van de heren van Pollare in de 14de en eerste helft van de 15de eeuw brengt enkele interessante gegevens aan het licht.

Vooreerst zien we een grote verwevenheid tussen de Vlaamse en Brabantse adel, een integratie van het stedelijke patriciaat in de oude

158 ARAB, Rekenkamer, nr. 37142.
159 D. VAN DE PERRE, *De ijzeren voetgangersbrug over de Dender te Pollare. Van constructie tot reconstructie (1912-1995)*, in *M&L*, 15, 1996, p. 49-63.
160 ARAG, Raad van State en Audiëntie, nr. 618/22, fol. 39.

landadel en een sterke aanwezigheid van de adel in de belangrijkste stedelijke centra als Brugge, Gent en Brussel.[161] De ruimte van de Bourgondische Nederlanden, die met Philips de Goede (1430-1467) definitief gestalte kreeg, werd in de diepte en de breedte voorbereid door de allianties van de Vlaamse en Brabantse adel. Hoe situeerden de heren van Pollare zich in dit gebeuren? Jan van Aa, heer van Pollare en (gedeeltelijk) Grimbergen huwde met een dochter van Gildolf van Brugge, heer van Gruuthuse.[162] Zo ontstond een alliantie tussen oude landadel en nieuwe stedelijke geldadel en tussen een van oorsprong Brussels met een Brugs geslacht. Philips van Axel, heer van Axel en Pollare, huwde met Agnes van Hellebeke, dochter van Arnt van Hellebeke, heer van Diepensteyn (Steenhuffel), toen een van de aanzienlijkste Brabantse adellijke geslachten.[163] Zijn zuster Margareta van Axel, vrouw van Axel en Pollare, verbond zich door haar huwelijk met het oude geslacht van Ressegem, toen heren van Massemen en Laarne, dat talrijke vertakkingen had in de Vlaamse adel met een sterk aanwezigheid in het Gentse milieu. De zoon van Margareta, Jan van Massemen, heer van Laarne en Axel, huwde met Maria van Wedergrate, vrouw van Meerbeke, Denderwindeke, Appelterre en Neigem, die roots had in de Henegouwse (Trazegnies) en Brabantse (Schoonhoven) adel.[164] Margareta's dochter, Elisabeth van Axel, vrouw van Pollare, verbond zich met het Brugse geslacht 'de Vos', dat net zoals het geslacht Gruuthuse door rijkdom was toegetreden tot de adel. Elisabeths nageslacht, dat Pollare behield tot 1461/1462, speelde nadien vooral in het Gentse een belangrijke rol. Dat Pierre de Goux, kanselier van Bourgondië onder Philips de Goede, de Vlaamse dorpen van het oude patrimonium van Wedergrate en Pollare verwierf, samen met het Brabantse Meerbeke is symbolisch voor de realiteit dat de adel niet meer Vlaams of Brabants, maar Bourgondisch was geworden. Die evolutie wordt eveneens bevestigd in de carrière van Robrecht van Massemen, achterkleinkind van Gerard II van

161 D'HOOGHE, *Een bijdrage tot de studie van het stadspatriciaat*, p. 4-81, voor de Brugse familie de Vos; E. BATHIAU, *La famille van Massemen/de Masmines. Aspects sociaux et matériels de la noblesse flamande ca. 1350-1450*, in: J.M. CAUCHIES (red.), *Images et représentations princières et nobiliaires dans les Pays-Bas bourguignons et quelques régions voisines (XIVe-XVI s.)*, (Publication du centre européen d'études bourguignonnes, nr. 37), Neuchâtel, 1997, p. 173-193.

162 In VAN ELSLANDE en VAN DE PERRE, *De heren van Pollare*, p. 36-40 zagen wij in de lijn van de bestaande literatuur Gerard van Aa als degene die het huwelijk aanging met Katharina van Gruuthuse. Recente opzoekingen, waarvan we de resultaten zullen publiceren in een later artikel, hebben ons tot de conclusie gebracht dat dit zijn zoon Jan I van Aa moet zijn. In die zin hebben wij ons genealogisch schema aangepast.

163 WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, I, p. 233 en II, p. 129.

164 VAN DE PERRE en VAN HAUWE, *Geschiedenis van Denderwindeke II*, p. 37-39.

Ressegem, heer van Massemen, die in 1430 in het selecte gezelschap van de Gulden Vliesridders werd opgenomen.

Ten tweede zien door huwelijken regionale clusters van heerlijke macht ontstaan. Niet alleen Pollare, ook Lieferinge was in 1362 in het bezit van Gerard van Ressegem en Margareta van Axel.[165] Bij de verdeling van de erfenis van Margareta in 1393 ging het Lieferings bezit over op Elisabeth van Massemen en Boudewijn de Vos (bijlage 7). Nadien bleef dit Lieferingse bezit nog gedurende enkele decennia in handen van de familie de Vos. In een document van 24 juli 1449 en in een vonnis van de Gentse schepenen van de Gedele van 4 mei 1451 wordt Jan de Vos heer van Pollare en Lieferinge genoemd.[166] Hoe Lieferinge daarna in de tweede helft van de 15de eeuw in handen van het geslacht 'van Gavere-d'Herimez' is gekomen, vraagt nog verder onderzoek. De echtgenote van Robrecht van Massemen, Elisabeth van Leeuwergem, werd na de dood van haar man in september 1430 slotvoogdes van de burcht van Ninove.[167] Boudewijn I de Vos was van 9 april 1410 tot 20 november 1411 grootbaljuw van Ninove.[168] Zijn achterneef Jan de Vos had niet alleen belangen in Pollare en Lieferinge, maar blijkens de verdeling van zijn erfgoed, opgemaakt in 1451, bezat hij ook de helft van de tienden van Denderwindeke, – in oppervlakte ging dit om veel meer grond dan geheel Pollare, – die hij in huur had van de abdij van Vermand.[169] Ook Okegem (Idevoorde) was indirect geallieerd met de heren van Pollare. Jan van Gistel, heer van Okegem, was de broer van Gewijde van Gistel, die in zijn tweede huwelijk getrouwd was met Margriet de Vos, dochter van Boudewijn I de Vos en Elisabeth van Massemen. Bij gelegenheid van dat huwelijk op 13 september 1420 schonk de kinderloze Jan van Massemen, met instemming van zijn zuster Elisabeth, haar de heerlijkheid Axel als huwelijksgeschenk.[170]

165 D. VAN DE PERRE, *Enkele nieuwe elementen uit de geschiedenis van Lieferinge en de bouwgeschiedenis van de parochiekerk*, in: *Het Land van Aalst*, 53, 2001, p. 48.

166 SAG, Reeks 301, nr. 40, fol. 188v° en Reeks 330, nr. 25, fol. 121.

167 VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, II, p. 224-225. De heren van Leeuwergem resideerden te Hemelveerdegem, waar ze twee kastelen bezaten, *die groot ende schoon waeren* (U Gent, Bibliotheek, Handschriften, G 5860 I, fol. 22). Ten tijde van Gailliard (16de eeuw) waren beide kastelen vernield (BETHUNE, *Epitaphes et monuments*, p. 102).

168 ARAB, Rekenkamer, Reeksen en Registers, nr. 14289.

169 SAG; Reeks 330, nr. 25, fol. 123. De tienden werden in natura geïnd door Jan de Vos. De abdij van Vermand bezat de helft van de tienden, die van Vicoigne de andere, elk op een zijde van de Lavondelbeek, die het grondgebied van Denderwindeke in tweeën snijdt (D. VAN DE PERRE en R. VAN HAUWE, *De geschiedenis van Denderwindeke, Deel III*, in: *Het Land van Aalst*, 46, 1994, p. 105-108).

170 D'HOOGHE, *Een bijdrage tot de studie van het stadspatriciaat*, p. 43-46 met de tekst van de volledige schenkingsakte; H. VAN ISTERDAEL, *De Heren en Vrouwen van de heerlijkheid Idevoorde*, in: *Mededelingen Heemkring Okegem*, 23, 1998, p. 11-14; Gent, Universiteitsbibliotheek, Handschriften, G 5860 I, fol. 161.

Ten derde werd vaak binnen dezelfde families getrouwd, werd snel hertrouwd na de dood van de huwelijkspartner, zowel door de man als de vrouw, wat tot ingewikkelde familierelaties leidde en hoorden bastaardkinderen tot de adellijke levensstijl. Een typisch voorbeeld vinden we in de huwelijksallianties tussen het Brusselse geslacht 'van Heetvelde' en het Vlaamse geslacht 'van Massemen'.[171] Vergemakkelijkte de aanwezigheid van de burcht Heetvelde bij de grens van Lieferinge en Gooik de contacten tussen beide families? Wouter van Heetvelde, amman, schepen en burgemeester van Brussel (1401-1423), huwde met Clara van Massemen († 1390), dochter van Gijsbrecht van Massemen, heer van Holbeke.[172] Gerard van Massemen, heer van Lieferinge († 1453 n.s.), een bastaardzoon van Jan van Massemen, heer van Axel en Laarne, had Elisabeth van Heetvelde, dochter van Wouter, als echtgenote.[173] Deze Gerard vaardigde in 1437 het Landcharter van Lieferinge uit.[174] Gijsbrecht en Jan van Massemen waren halfbroers, met dezelfde vader (Gerard van Ressegem) maar een andere moeder. Het Hof te Eichem (Appelterre) werd in 1395 (n.s.) door de genoemde Gijsbrecht geschonken aan zijn bastaardzoon Ogier van Massemen, die huwde met Gertrude vanden Eechoute uit het geslacht van de heren van 'tAngereel (Appelterre).[175]

Besluit

De middeleeuwse geschiedenis van Pollare is complex. Enerzijds hebben we een aantal nieuwe zaken aan het licht gebracht, anderzijds hebben we veel vragen onbeantwoord moeten laten of met vage hypothesen proberen op te lossen. De verhouding van de kerk van Meerbeke (moederkerk) met die van Pollare (dochterkerk) is een eerste belangrijk structureel gegeven, waaruit we consequenties hebben afgeleid voor de datering van de eerste kerk van Pollare. Een tweede belangrijk gegeven is de geleidelijke verdwijning van het oude dorpscentrum met de Sint-Martinuskerk in de wijk Hekken ten voordele van een nieuw centrum

171 Ch. HEETVELD, *Notice historique et généalogique sur la famille Van den Heetvelde,* in: *Annales du cercle archéologique d'Enghien*, 4, 1895, p. 309-330.

172 Holbeke is een kleine heerlijkheid gelegen in Woubrechtegem (H. VAN ISTERDAEL, *De archieven van de heerlijkheid Sint-Antelinks en Woubrechtegem*, Brussel (Algemeen Rijksarchief), 2000, p. 16-18.

173 KBB, Hs, II 6487, fol. 161; Ibidem, II 6447, fol. 140.

174 Gepubliceerd in F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. Reeks 5, deel 3, afl. 4, Lieferingen*, Gent, 1898, p. 10. Heeft in 1393 Jan van Massemen Lieferinge van zijn moeder geërfd en een deel doorgegeven aan zijn bastaardzoon en is het andere deel naar zijn zuster Elisabeth gegaan? Dat kan verklaren waarom zowel Jan de Vos als Gerard van Massemen zich heer van Lieferinge noemen.

175 ARAB, Lalaing, nr. 1993, fol. 9 en 21.

Afb. 13. De landbouwweg (midden op de foto) markeert de trekweg van de voormalige linker Denderoever en vormt tevens de grens tussen Pollare en Appelterre-Eichem. De brede meander van de Dender, die met de kanalisatie is verdwenen, omsloot voordien de middeleeuwse burchtmotte van Pollare. (foto Dirk Van de Perre)

nabij de burcht en het Huis van Aa. Daar werd de huidige Sint-Christoffelkerk gebouwd. Dat oude centrum hebben we gelijkgesteld met de '*burgus*' van Pollare, vermeld in 1180. Een derde uitzonderlijk gegeven is de opdeling van het dorp in een vrijheid (rond de huidige kerk) en de rest van het dorp, dat minder vrijheden genoot. Een vierde gegeven is de kortstondige aanwezigheid in de 13de eeuw van de Ninoofse abdij, die begiftigd werd met rechten op de watermolen in de wijk Hekken. Een vijfde niet volledig opgehelderd gegeven is de functie van de twee heerlijke centra met het Huis van Aa (bij de huidige kerk) en de burcht (bij de brug aan de Dender). Daarnaast zijn twee er oorkonden waarvan de context en de betekenis moeilijk te achterhalen is: de oorkonde van de schenking van het allodium van de heren van Edingen aan de abdij van Ghislenghien (1180, 1182) en de oorkonde uit 1283 waarin de abdij van Geraardsbergen de rechten op alle tienden opeist. Ook het statuut van de heerlijkheid blijft deels onduidelijk. Tot wanneer was Pollare een allodiale heerlijkheid?

De middeleeuwse geschiedenis kan niet gezien worden los van de heren. Van 1150 tot 1300 heeft het Anderlechtse geslacht 'van Aa' in rechte lijn steeds de heren geleverd. In die periode kwamen allianties tot stand met de heren van Edingen, Grimbergen en Boelare. Tussen 1300 en 1393 is er minder continuïteit en spelen door huwelijken en erfenissen de Brugse familie van (der) Aa/Gruuthuse en de geslachten 'van Axel' en 'van Massemen' de hoofdrol. Na 1393 komt er opnieuw stabiliteit met de Brugs/Gentse familie 'de Vos'. Tenslotte komt in 1462 Pollare in handen van het Bourgondisch geslacht 'de Goux' en wordt het in 1487 geïntegreerd in het Land van Wedergrate.

Veel is er van het middeleeuwse patrimonium niet overgebleven, niet van de gebouwen en niet van de landschappen. De gevolgen van de constructie, einde 12de eeuw, van een sluis op de Dender aan de grens van Pollare en Ninove lijkt in belangrijke mate de veranderingen in het landschap en het nederzettingspatroon van het middeleeuwse Pollare bepaald te hebben. Sporen van het oude gehucht Hekken, de watermolen en de Martinuskerk zijn niet meer te bespeuren. Het huidig kerkgebouw bevat wel nog fragmenten van het romaanse gebouw. De heuvelflank was vroeger bosrijker dan vandaag. De huidige voetgangersbrug ligt wel op de plaats waar er ook tijdens de middeleeuwse een brug was. Met de kanalisatie van de Dender is rond 1860 de burchtmotte verdwenen. Het oude wegenpatroon van Pollare is grotendeels intact en ongewijzigd gebleven, maar door de groei van de bevolking vormen de oude gehuchten, behalve de Roe en de Steenberg, een aaneengesloten agglomeratie.

Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

Bijlage 1

(Kamerijk) 1180

Bisschop Roger van Kamerijk bevestigt drie schenkingen die aan de benedictinessenabdij van Ghislenghien zijn gegeven. De eerste schenking is van Damison (Eva) van Chièvres, de tweede van Goswinus van Edingen en zijn vrouw Gisela, de derde van Arnulf, zoon van Omer van Ecaussinnes. In deze oorkonde worden gegevens uit de drie afzonderlijke schenkingsakten samengebracht. Wij beperken ons tot de aanhef het middendeel en het slot van de oorkonde. Het middendeel dat gaat over de schenking door Goswinus en Gisela van hun volledige allodium te Pollare, uitgezonderd de 'burgus', dit voor hun zielenheil en dat van hun voorgangers. Walter van Aa en zijn zuster Elisabeth, die het erfrecht hebben op dit allodium, verlenen hun toestemming. Zeven getuigen worden bij naam genoemd.

A. Origineel: Niet voorhanden
B. *Afschrift*: Rijksarchief Doornik, Cartulaires, nr. 16bis, (origineel cartularium van tweede helft 13de eeuw is zoek; zwartwit foto's beschikbaar). foto's 42-43.
C. *Vermelding*: D .VAN OVERSTRAETEN, *Inventaire des archives de l'Abbaye de Ghislenghien*, Brussel (ARA), 1976, p. 31-32, nr. 61 (cartularium) en p. 210-211, nr. 17 (regest).

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Rogerus, Dei gratia Cameracensis episcopus,[1] tam futuris, quam presentibus in perpetuum.
(...)
Innotescat etiam quod Gossuinus de Adinghe et Gilla uxoris eius,[2] totum allodium suum, quod adiacet ville de Polleirs, tam in terris, quam in pratis seu nemoribus, excepto eo quod tenebant infra burgum memorate ville, prefate ecclesie de Gillengien,[3] pro animabus suis et antecessorum suorum, in elemosinam contulerunt, assensu Walteri de Aa[4] et Elizabeth sororis eius, qui eiusdem allodii heredes erant iure successionis.
Cui elemosine testes fuerunt nominati: Engelbertus de Adinghe,[5] Walterus de

1 Roger de Wavrin, bisschop van Kamerijk van 1179 tot 1191.
2 Genoemd als heer van Edingen, samen met zijn vrouw Gisela van Brussel, maar kinderloos huwelijk.
3 Abdij van Ghislenghien, nabij Aat in Henegouwen, gesticht in 1126 door hoge Henegouwse adel en in 1132 hervormd tot een adellijke abdij voor benedictinessen. De abdij werd opgeheven in 1796. In 1816 hervestigde zich de kloostergemeenschap in de priorij Hunnegem te Geraardsbergen (*Monasticon belge. I: Prov. de Namur et de Hainaut*, p. 316-324).
4 Walter IV van Aa, heer van Pollare, gehuwd met de Gisela van Edingen, nicht van Goswinus.
5 Mogelijk Ingelbert II, broer van Goswinus of Ingelbert III, zoon van Ingelbert II en schoonbroer van Walter van Aa.

Adinghe, Gerardus, Nicholaus, fratres eiusdem Walteri;[6] Johannes de Marcha[7] et Nicholaus.
(...)
Signum Walteri archidiaconi, S. Anselli de Tongre,[8] Walteri decani de Bavai, Herberti capellani, Ulrici, Egidii, Rogeri, Nicholai, clericorum nostrorum. Signum Robini decani de Bella, Henrici decani de Bonler.[9]
Actum anno verbi incarnati m° c° octogesimo.

Rome (Lateranen), 18 februari 1182 (n.s.)

Paus Lucius III bevestigt voor de abdij van Ghislenghien de drie schenkingen, vermeld in de oorkonde van bisschop Roger, aangevuld met nog enkele nieuwe schenkingen. We beperken ons opnieuw tot de tekst over Pollare, die in een kortere versie dan die van de bisschop is weergegeven. Het motief van de schenking en de getuigenlijst zijn hier weggelaten.

A. *Origineel*: Rijksarchief Doornik, Abbaye de Ghislenghien, nr. 1bis (zwart-witfoto van het origineel, dat zich in archief van de kathedraal bevindt).
B. *Afschrift 1*: Rijksarchief Doornik, Cartulaires, nr. 16bis, foto's 11-15.
Afschrift 2: Ibidem, Abbaye de Ghislenghien, nr. 913, los stuk (1682-1688).
C. *Uitgave* (gedeeltelijk naar afschrift 2): J. RAMAECKERS, *Papsturkunden in den Niederlanden , II Urkunden*, Berlijn, 1934, p. 393-394; overgenomen in elektronisch databanken *Thesaurus Diplomaticus Lovanii Novi* , W5861/ D5360 en *Diplomata Belgica*, DPBE ID 5891.
D. *Vermelding*: VAN OVERSTAETEN, *Inventaire,* p. 31-32, nr. 61 (cartularium); p. 122-123, nr. 913; p. 211-212, nr. 18 (regest).

Lucius episcopus, servus servorum Dei.[10]
(...)
Allodium adiacens ville de Polleirs apud Adinghen, de dono Gossuini et Gille uxoris eius, tam in pratis et terris, quam in nemoribus, excepto eo quod tenebant infra burgum eiusdem ville, quod vobis in elemosinam contulerunt,

6 Walter van Edingen en diens broer Gerard komen herhaaldelijk voor als getuigen in eigentijdse oorkonden. Vermoedelijk was er een familiale band met de heren van Edingen.
7 Mark, bij Edingen.
8 *Anselli*, vermoedelijk verschrijving van Anselmi. *Tongre* te identificeren met Tongre-Notre-Dame in Henegouwen.
9 *Robini*, vermoedelijk verschrijving van Roberti. *Bella* waarschijnlijk te identificeren met Schellebelle en *Bonler* met Overboelare. Beiden zijn respectievelijk deken van de dekenijen Aalst en Geraardsbergen in het aartsdiaconaat Brabant van het bisdom Kamerijk (D. VAN DE PERRE, *Een nieuwe visie op de relatie tussen de parochiekerken van Sint-Bartholomeus en Sint-Lucas te Geraardsbergen*, in: *Het Land van Aalst*, 67, 2915, p. 249, noot 18.
10 Lucius III, paus van 1 sept. 1181 tot 25 nov. 1185.

assensu Walteri de A[11] et Elysabeth sororis eius, qui eiusdem allodii heredes erant iure successionis.
(...)
Ego Lucius catholice ecclesie episcopus (...)
Datum Laterani per manum Alberti sancte Romane ecclesie presbiteri cardinalis et cancellarii, xii kalendas martii, indictione xv, incarnationis dominice anno m° c° lxxxi°, pontificatus vero domni Lucii pape III, anno i.

Bijlage 2

Lettelingen en Ninove, 2 en 10 december 1193

Gift van vier bunder land te Herbeek (Saintes) door Ingelbert van Edingen (2 december 1193) in aanwezigheid van zijn vrouw Elisabeth en kinderen Ingelbert en Gisela en begrafenis acht dagen daarna (10 december) van Ingelbert in de abdij van Ninove met opdracht van de schenking door de weduwe in aanwezigheid van haar kinderen.

A. *Origineel*: Rijksarchief Gent, Abdij Ninove, nr. 70, fol. 153 (jaar 1193, rubriek 7).[12]
B. *Uitgave*: B. ROOBAERT en J.-J. VAN HOLLEBEKE, *Le* Liber Chronotaxis *de Godfried van Elshoud (1137-1197) et les seigneurs d'Enghien*, in: *Annales du Cercle Archéologique d'Enghien*, XXXVII, 2003, p. 19-20.

Hartbeeck
Dominus Ingelbertus de Adenghem[13] dedit nobis in elemosinam 4 bonarios (sic) alodii sui apud Hartbecam. Domina Elisabeth[14] et liberi sui Ingelbertus[15] et Gisla et Ida uxor Ingelberti huic dono consenserunt. Promisit autem eadem

11 RAMACKERS, *Papsurkunden*, p. 393 interpreteert de letter *.A.* als een afkorting van Edingen en geeft die in zijn uitgave weer als *Walteri de A(dinghem)*. *Thesaurus diplomaticus* neemt de tekst van Ramackers over, maar laat de haakjes weg en schrijft *Walteri de Adinghem*. De recente *Diplomata Belgica* neemt op zijn beurt *Walteri de Adinghem* van *Thesaurus diplomaticus* over. In het origineel en in alle kopieën staat ondubbelzinnig *Walteri de A(a)*. VAN OVERSTRAETEN, *Inventaire*, p. 211 interpreteert *Walterus de A* correct als Wautier d'Aa. Walter van Aa was toen heer van Pollare. Vermoedelijk is Ramackers bij zijn interpretatie misleid geweest door de vermelding in de pauselijke tekst van *ville de Polleirs apud Adinghen* en heeft hij vervolgens *Walteri de A* als een heer van Edingen aanzien. De oudste tekst is de bisschoppelijke tekst, waarin Pollare niet bij Edingen wordt gesitueerd, en die ook geen verkeerde interpretatie toelaat door de schrijfwijze *de Aa*. Deze casus is een typisch voorbeeld hoe in een tekstoverlevering een randnota of latere interpretatie geleidelijk als onderdeel van het origineel wordt doorgegeven en hoe belangrijk het blijft steeds terug te keren naar de bron.
12 Kroniek van de abdijarchivaris Godfried van Elshout van 1652 met chronologisch overzicht van alle gebeurtenissen en giften in het abdijverleden met excerpten uit het toen bestaande, nu voor een deel verloren gegane abdijarchief.
13 Ingelbert II, heer van Edingen.
14 Elisabeth van Trazegnies.
15 Ingelbert III, heer van Edingen.

Elisabeth abbati et fratribus quod de Wilhelmo genero suo[16] et uxore suo esset nobis warandisia.
Testes Gerardus de Hamada, Hugin de Beverna, Gerardus de Adengem, Gosin de Invri, Balduinus de Stenkerca, Arnoldus de Bussart, Vivianus de Strithot, Gerardus capellanus et multi alii. Actum apud Parvum Adengem[17], anno domini 1193, mense decembro. Matthæus abbas[18] et fratres Damianus et Steppo interfuerunt.

Post dies vero octo præfatus dominus Ingelbertus in Ninive defunctus est[19] et humatus et post eius humationem prænominata elemosina ab uxore et filiis eius Ingelberto et Gisla et uxore Ingelberti super altare oblata est coram omni conventu et istis testibus: Gerardo et Arnulfo de Grimbergis,[20] Impino de Otingem et Impino filio eius, et fratre eius Sigero, et filiis Gerardi de Adengem, Ingelberto, Gerardo et Arnoldo de Haucrois[21] et filiis suis, et coram his quos supra memoravimus, excepto Gerardo de Hamada.
A. 41 CLXXV[22]

Bijlage 3

Meerbeke, 2 februari 1230 (n.s.)

Het kapittel van Meerbeke verkoopt twee bunder en een half grond, allodiaal goed gelegen te Denderwindeke, op de plaats genaamd Voorde, aan de abdij van Vicoigne,[23] *en voorziet om met dat geld zeven dagwand akkerland en drie dagwand weide van de edele heer Walter van Aa te Pollare aan te kopen. Dit heeft als voordeel dat de grond te Denderwindeke, die verbonden is met de kanunnikenprebende van Pollare, kan vervangen worden door een grond die voor deze prebende dichterbij gelegen is. Het kapittel van Meerbeke, Radulfus, abt van Ninove, en Walterus, deken de Halle, bevestigen hun zegel aan de oorkonde.*

Origineel: niet voorhanden.
Afschrift: Rijsel, Archives départementales du Nord, Série H59, nr. 97 (cartularium Brabant; 13de eeuw), oorkonde 119. In ARAB raadpleegbaar op microfilm NFWO, bobijn 319.

16 Vermoedelijk te begrijpen als schoonzoon en dus gehuwd met de dochter van Elisabeth, mogelijk met Elisabeth, die de (schoon)zuster van Walter IV van Pollare († 1191) wordt genoemd in 1180 en 1182.
17 Lettelingen.
18 Matheus van Schorisse, abt van 1190 tot 1195.
19 Hij wordt in de Ninoofse abdij gecommemoreerd op 10 december (VAN DE PERRE, *Het necrologium van de Sint-Cornelius en Sint-Cyprianusabdij te Ninove*, p. 177).
20 Toen de heren van Ninove en Grimbergen.
21 Heikruis bij Edingen.
22 Verwijzing naar de archiefbron, thans verloren.
23 Premonstratenzerabdij nabij Valenciennes. Bezat tijdens de middeleeuwen in Denderwindeke een hof en de helft van de tienden.

Universis presentes litteras inspecturis.
Nos Johannes, Sygerus scolasticus, Henricus plebanus, itemque Henricus, canonici Merbeccensis ecclesie,[24] notum facimus, quod cum ecclesia nostra de Merbecca duo bonaria et dimidium terre, site in parrochia de Winti ad locum qui dicitur al Vorde,[25] ut suum allodium libere possideret, terram eandem nos, canonici dicte Merbeccensis ecclesie, Viconiensi contulimus in perpetuum possidendam, recepta ab eadem Viconiensi ecclesia quadam certa summa pecunie in precium secundum quod convenit inter nos et ecclesiam memoratam. Porro quam circa nostra hec tota utebatur intentio, ut ex denariis receptis ab ecclesia Viconiensi provideremus utilius nostre ecclesie Merbeccensi, predictis denariis emimus ad opus ecclesie nostre erga virum nobilem Walterum, dominum de Aa,[26] septem dietaria terre et tria dietaria prati, jacentia in parrochia de Pollar, maiorem utilitatem et maius commodum attendentes posse consequi nostram Merbeccensem ecclesiam ex ea terra, quam istis denariis comparavimus, quam ex illa quam pro eisdem denariis in parrochia de Winti Viconiensi ecclesie contulimus, ex eo maxime quod dicta terra, quam habuimus apud Winti et fuit annexa illi prebende, que uni ex concanonicis nostris in parrochia de Pollar solet assignari, ab eadem prebenda fuit remota. Terra vero quam pro illa emimus apud Pollar, sicut demum est, bonis illius prebende magis vicina sit pariter et propinqua.
Neve autem quisquam contentiosam disceptationem obicere possit, efficaciter in futurum huic contractui tam legitime celebrato, propter sertidudinem istius scripti plenius optinendam, presens scriptum sigillo ecclesie nostre de Merbecca et viri venerabilis Radulphi abbatis Ninivensis[27] et Walteri decani de Hal, sigillis censuimus consignandum.
Actum apud Merbeccam in Purificatione Beate Virginis,[28] anno gratie m°. cc°. vicesimo nono.

Bijlage 4

s.l, 23-30 april (octaaf na Pasen)1234

Walter, heer van Aa, maakt alle inwoners en hun nakomelingen die in de parochie Pollare wonen en zullen wonen vrij door ze op te dragen aan de abdij van Sint-Adriaan van Geraardsbergen. Een onderscheid wordt gemaakt tussen de bewoners in de vrijheid en de laten daarbuiten. De heer blijft zich wel het recht voorbehouden om jaarlijks iedere inwoner te belasten met een taks die de 100 schellingen vlaams niet mag overschrijden. De schepenen van de vrijheid

24 Met vier kanunniken was dit het volledige kapittel.
25 Te identificeren met het huidige toponiem Meersvoorde. Zie VAN DE PERRE en VAN HAUWE, *Geschiedenis van Denderwindeke, III*, p. 118-119. Daar wordt deze oorkonde verkeerdelijk in 1220 gedateerd.
26 Walter V van Pollare (1215-1236)
27 Radulfus, abt van 1209 tot 1246
28 Lichtmis op 2 februari.

halen hoofd te Geraardsbergen. De inwoners buiten de vrijheid blijven onderworpen aan de justitie van de heer zoals vroeger. Zij zijn gehouden aan de heerlijke karweien en bij hen heeft de heer het recht op het beste kateil, bij het overlijden van een man is dit een schaap, bij een vrouw is dit een kledingstuk, maar verder op niets meer. De abdij mag van alle inwoners per hoofd jaarlijks een cijns van twee denier vragen, bij een huwelijk zes en bij een overlijden twaalf, maar moet in ruil de inwoners bescherming bieden.

A: *Origineel of mimuut*: RAG, Oud gemeentearchief Geraardsbergen, oorkonden, nr. 10; perkament, zegel ontbreekt.[29]
B: *Afschrift*: RAG, Sint-Adiaansabdij Geraardsbergen, nr. 220 (cartularium, 2de helft 13de eeuw), fol. 40r°-v°; lijst met de namen van de inwoners en de getuigen ontbreekt in dit afschrift.
C: *Uitgave* (naar A): P.C. BOEREN, *Études sur les tributaires d'Église dans le comté de Flandre du IXe au XVe siècle* (Instituut voor Middeleeuwsche Geschiedenis der Keizer Karel Universiteit te Nijmegen), III), Parijs-Amsterdam, 1936, p. 142-144.

Universis Christi fidelibus tam posteris quam presentibus ad quorum notitiam presentem paginam pervenire contigerit, ego Walterus miles, dominus de Aa,[30] salutem in domino.
Universitati vestre notum facio presentis scripti testimonio, quod ego ob salutem anime mee et predecessorum meorum contuli in elemosinam libere et absolute ecclesie beati Adriani de Geraldimonte omnes servos et ancillas manentes in parrochia de Polleer[31] necnon et omnes alios infra libertatem de Polleer manentes ad presens cum omnibus heredibus eorum presentibus et futuris, et etiam omnes illos, quos in eadem parrochia tam infra libertatem predictam quam extra contigerit de cetero pervenire commorandos et manendos cum omnibus eorum successoribus presentis et futuris, dum tamen ad aliquam aliam non spectaverint ecclesiam, fidem cum iuramento interponens corporalem, quod ego aut mei successores nunquam ad presens aut in posterum dictam reclamabimus collationem.
Immo ipsa ecclesia beati Adriani gaudebit dicta collatione nunc et in posterum quieta et pacifica possessione, retenta mihi ac meis successoribus tam infra dictam libertatem quam extra in dicta parrochia tantummodo una tallia semel in anno, quam insimul tenentur solvere manentes tam infra libertatem quam extra. Que tallia non potest nec debet summam centorum solidorum flandrensium excedere. Qua soluta ab illis infra dictam libertatem manentibus nichil potest ulterius extorqueri nisi per iudicium scabinorum dicte libertatis fuerint condempnati. Que libertas ad villam Geraldimontensem suum habet recursum.

29 Door Boeren beschouwd als het origineel (p. 144). Op basis van de slordigheid van het schrift, de onbeholpenheid van de bladspiegel en de doorhalingen lijkt dit document, naar ons oordeel, eerder een minuut van het origineel.
30 Walter V van Pollare (1215-1236).
31 Steeds *Pollar* in B.

Insuper retinui tam meis successoribus quam mihi omnem iusticiam et ius tam in corweidis quam aliis causis contra illos qui manent in eadem parrochia extra libertatem predictam, sicut hactenus habui et observavi, hoc excepto quod eos talliare non possum nisi modo supradicto et quod eos talliare non possum nisi modo supradicto et quod tantummodo in morte ab homine pecus potissimum et a muliere vestem meliorem teneor habere et nichil amplius.
Ecclesia vero beati Adriani supradicta ab unoquoque sub annuo capitali censu duos denarios ad clausaum pentecosten tenetur habere, in matrimonio sex et duodecim in morte et ipsa ecclesia sub expensis eorum tenetur eos contra quoscumque iniuriatores defendere et conservare.
Hec sunt nomina eorum qui presentes sunt : ...[volgt in A een lijst met een honderdtal namen]

Actum anno domini M° CC° XXX° quarto in octavis[32] Pasce sub testimonio W(alteri) decani de Hal, H(enrici) presbyteri de Polleer, Th. de Hombergis militis, Ostonis de Crainhem, Arnulphi de Larbeke militum, Arnulphi de Crainhem, Raboudi de Monte, Colini de Boechout, Heinrici de Dylebeke, Stephani de Querceto, Gerardi villici et Walteri de Merleputte et aliorum quamplurimorum.

Bijlage 5

Rijsel, einde juli-begin augustus 1266

Leonius van A, ridder, heer van Pollare, laat weten dat hij al zijn allodiale goederen die hij bezit te Pollare in handen legt van Margareta, gravin van Vlaanderen en Henegouwen. Die plechtigheid heeft plaats te Rijsel in haar kamer op de maandag vóór het feest van Sint-Pieters Banden in aanwezigheid van andere baronnen. De gravin geeft hem de allodia in leen terug ter vermeerdering van het leen dat hij te Pollare reeds van haar houdt. De bezegeling van de oorkonde gebeurt de donderdag na het genoemde feest.

Origineel: Algemeen Rijksarchief Brussel, Oorkonden van Vlaanderen, reeks 1, nr. 2066; perkament, zegel van Leonius van Aa aanwezig, maar gedeeltelijk beschadigd.[33]

A tous ceaus ki ces letres verront et orront, Leonies de A, chevalers, sire de Polleirs[34] salus.

32 Boeren transcribeert de afkorting in A als *in octava* en dateert 30 april, de laatste dag van het octaaf. Wij verkiezen *in octavis* op basis van B en dateren 23-30 april. De paasdatum van het jaar 1234 is 23 april.
33 Het zegel vertoont het klassieke wapenschild van de van Aa's (het schuinkruis), met op de achtergrond een leeuwenfiguur, hiermee verwijzend naar de voornaam van de heer. Het randschrift is slechts gedeeltelijk aanwezig: S. LEONII DE A...
34 Leonius IV van Pollare (1240-1278).

Je vos fach à savoir ke iou raportai en le main me chiere dame Margherite, contesse de Flandres en de Haynau,[35] en se cambre à Lille, le lundi devant le iour Saint Pierre entrant aoust,[36] tous les alloes ke ie avoie et tenoie à celui iour en le pourchainte de Polleirs par devant ses hommes mes peirs bien et à loi.
Et ele les me rendi par devant eaus en acroiscement de men fief ke ie tiegn de li à Polleirs bien et à loi, à tenir mi et mes hoirs de li et de ses hoirs segneurs de Flandres à tous iours en homage lige tout à un fief.
En tesmoignage de le quel chose iou ai donné ces presentes letres à mes chiere le contesse devant dite, seelées de men seel, ki furent données en l'an del Incarnation nostre Segneur Jeshu Crist, M. CC. sisante et sis, le joesdi apres le iour Saint Pierre entrant aoust.

Bijlage 6

(Ninove), 15 april 1336

Jan van A, ridder, heeft zijn allodium te Pollare in handen van Hendrik van Vlaanderen, heer van Ninove, en van het leenhof van de Ninoofse burcht gelegd om het als leen terug te ontvangen. Het allodium bestaat uit weiland, gelegen in of nabij het Eigensrot, en renten en is alles samen jaarlijks 10 pond parisis waard. Hij doet volgens de gebruiken manschap van zijn leen, hecht zijn zegel aan de oorkonde en vraagt aan de zes andere aanwezige leenmannen om hetzelfde te doen.

Origineel: ARAB, Oorkonden van Vlaanderen, nr. 1056; perkament, alle zeven uithangende zegels zijn aanwezig, met als eerste dat van Jan van A.[37]

Ic, Jan van A,[38] ruddere, make cont ende kenliic allen den ghenen die desen brief sellen zien of horen lesen, dat ic hebbe ontfaen wetteleke in leene van enen hooghen man ende edelen minen lieven ende gheminden here, miin here Heinrike van Vlaendren, grave van Loden ende here van Nieneve,[39] alzulc goed als hier naer bescreven staet. tWelke goed vuere verwandelinghen in leene miin vrie eyghiin goed was ende dat ic van niemene ne hild dan van gode, liggende in de prochie van Pollaer.

35 Margareta van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen van 5 dec. 1244 tot 29 dec. 1278.
36 Feest van Sint-Pieters Banden, gevierd op 1 augustus.
37 Het randschrift is beschadigd, maar luidt vermoedelijk: S. JOHANNIS, D(O) M(IN)I DE A, MILITIS. Zie ook afb. 10.
38 Vermoedelijk Jan van Aa, een zoon of kleinzoon van Wouter van Aa alias van Pollare, uit de tak Outer-Zandbergen.
39 Hendrik van Vlaanderen, zoon van graaf Gewijde van Dampierre, was graaf van Lodi (Italië) en heer van Ninove-Herlinkhove van 1314 tot 1337. Zie VANGASSEN, *Geschiedenis*, II, p.12, 14, 74-78.

Dat es te wetene neven *t'eyghiins rot*[40] upward an de zide te lande waerd, zevene dachwant meerschs die siaers renten ghemeinlike dartiene scellinghe oude grote cuenincx tornoise.[41] Item up *t'eyghiins rot* een half bunre merschs dat pleghet te rentene ghemeenlike viere ende dartich grote cuenincx tornoise siaers. Item tiene scellinghe parisise siaers eewelike staende up ene hofstad liggende bi der lenden te Pollaer. De welke rente van den stucken vornoemt te zamen hest .x lb. parisise,[42] enen groten gherekent over tweleve penninghe parisise.

Ende dit vorseit goed alzo als het gheleghen es dat waerd es tien pond parisise siaers eewelike staende, hebbic wettelike belovet ende noch belove vore mizelven, vore miin oir ende vore mine nacomelinghe eewelike tallen daghen te houdene in leene van minen lieven here vorseit of van zinen oire of van zinen nacomelinghen die rechte zake in dien stucken van hem hebben zellen als van den huise van Nieneve. Ende belove geliic voerd daer af te doene al dat goed wettich man sculdich es te doene zinen gerechten here. Ende daer of hebbic manscap ghedaen minen here vorseit med handen ende med monde vore miins heren vorseit manne vanden huise van Nieneve, wiere huiseghenoet ic worden ben van den leenen vorseit, na der zeden ende der costumen van den hove vorseit.

Ende om dat al dese dinghe vorseit warachtich ziin bi minen consente ende vrien wille ende ic beghere dat si ewelike vast ende ghestadich bliiven, zo hebbic desen brief beseghelt med minen zeghele uthanghende. Ende hebbe ghebeden wisen lieden miins heren manne vorseit die hier na ghenoemt ziin, dat si desen brief bezeghelen medgaders mi, in kennissen ende sterkinghen al der waerheit vorseit. Ende wi Heinrike van Marke, Wouter van Herlichove, Jan de Cloppere, Heinrike de Temmerman, Corneliis Stroeprot ende Gillis de Smet, man ons lieves heren vorseit als van den huise van Nieneve, om dat ons alle de vorscrevene dinghe cont ende kenliic ziin, ende wi wetteleke der over waren als man, zo hebben wi desen brief beseghelt med onzen zeghelen uthanghende, bi beden ende verzoeke miins her Jans van A vuernoemt, medgaders hem.

Dit was ghedaen int jaer ons heren als men screef duzentich driehondert dartich ende zesse up den viftienden dach in apriille.

40 Gelegen bij de monding van de Steenbergbeek nabij de Dender aan de grens van Pollare met Ninove. In latere eeuwen is dit toponiem verbasterd tot Eigenslot. DE BROUWER, *Geschiedenis en toponymie*, p. 134, voor wie de ligging onbekend is, maakt van 'slot' 'sloot' (gracht). Rot (moerasgrond) komt overeen met de bodemgesteldheid van de plek. (Eigen) wijst op de allodiale oorsprong van het stuk grond. Voor de ligging , zie AAM, Abdij Ninove, nr. 13/16 (kaart van abdijgoederen te Pollare van 1750).

41 Munt genoemd naar de Franse stad Tours.

42 10 pond Parijs geld.

Bijlage 7

(Brussel), 13 februari 1393 (n.s.) en 10 februari 1452 (n.s.)

Jan van Massemen, heer van Axel, zijn vrouw Maria van Wedergrate en Philips van Massemen, heer van Zomergem, zijn broer, wijzen in de verdeling van de nalatenschap van hun moeder, vrouw van Axel, goederen toe aan Lysbeth, hun zuster en haar man Boudewijn de Vos, waaronder het hof en de heerlijkheid van Pollare, een goed te Liefferinge en nog een ander goed te Pollare, verkregen van Jan van Aa. De oorkonde wordt mede bezegeld door Jan, heer van Kapelle, Jan van Massemen, heer van Kalken, Gysbrecht van Massemen, heer van Holbeke en Dierik de Visch. De vidimus is van de hand van Elisabeth vanden Heetvelde, echtgenote van Gerard van Massemen, heer van Axel.

A. Origineel: niet voorhanden
B. *Afschrift 1*: Koninklijke Bibliotheek Brussel, hs II 6487, f. 119. Kopie van J.B. Houwaert (17de eeuw) van vidimus (uitgebreide regest) gemaakt op 10 febr. 1452 van een oorkonde van 13 febr. 1393, genomen uit de schepenregisters van Brussel.[43]
Afschrift 2: KB Brussel, HS 6447, f. 140. Kopie vermoedelijk gemaakt naar de tekst van Houwaert, eveneens in een handschrift met uittreksel over Brusselse geslachten (18de eeuw).

Vidimus litere 1392 .13. sporckele sub sigillis dominorum contestorum in cera rubra, factum sub Vucht,[44] 1451 10 febr. Tenor (?) est:
Wij Jan van Massemijne, heere van Axele ende Marie van Wedergrate sijne wettige gesellinne, vrouw van Axele[45] ende Philips van Massemijne onsen broeder, heere van Somergem,[46] doen te weten dat wij mer Bauden de Vos ende vrouw Lysbet sijne wettige gesellinne, onse sustere, bij sekere gees[47] van goederen hier naer verclaert, bewijsinge gedaen hebben vande verstarfte vande doodt mevrouw van Axele,[48] onser moeder was, dies ziele Godt genadig zij.
Int d'eerste d'leen te Mourkerke,[49] twelcken houdt den heere van Maldegem,[50] item thoff ende goet te Pollaer met heerlijcheyt, etc., Item seker goet te Lijfe-

43 Jan Baptist Houwaert (1626-1688) was schepen en nadien stadssecretaris van Brussel. Het schepenarchief van Brussel is met de brand van Brussel in 1695 in vlammen opgegaan.
44 Naam van de schepen die de *vidimus* heeft gelegitimeerd.
45 Jan van Massemen († 1422), heer van Laarne en Massemen, gehuwd met Maria van Wedergrate († 1445), vrouw van Meerbeke, Denderwindeke, Neigem en Appelterre ; zie VAN DE PERRE en VAN HAUWE, *Geschiedenis van Denderwindeke II*, p. 37-39.
46 Philips van Massemen († 1414), heer van Zomergem, gehuwd met Beatrix van Blaesvelt († 1433).
47 In B: *parcelen*.
48 Margareta van Axel, gehuwd met Gerard II van Ressegem, heer van Massemen († na 1374).
49 Moerkerke, deelgemeente van Damme.
50 In B: *twelck men hout vande heere van Maldegem.*

ringe[51] ende nog seker goet te Pollaer vercreghen jegen mer Jan (van) Aa, een rente dewelcke de vors. mer Jan van Aa geldenden is, etc.
Soo bidden wij onse vrinden ende magen[52] mer Jan, heere van Cappelle,[53] mer Jan van Massemijne, heer van Calckene,[54] mer Gysbregt van Massemijne, heere van Holbeke[55] ende Dierick de Visch,[56] ridderen, etc.
Et factum est vidimus Elysabeth vanden Heetvelde, uxore Gerardi de Massemijne, d(icti) van Axele.[57]

Bijlage 8

Gent (schepenen van de Keure), 18 november 1444

De schepenen van de Keure doen mededeling van de resultaten van de ondervraging van ouderlingen van Pollare in een onderzoek naar de vraag wie de brug van Pollare moet onderhouden. Hierover was een conflict gerezen tussen enerzijds Jan de Vos, heer van Pollare, en anderzijds broeder Jan Vander Gracht, ontvanger van het Gentse Sint-Janshospitaal. Volgens de heer van Pollare diende de bezitter van de weide over de Dender rechtover de Hofmeers, toen het hospitaal, de brug te onderhouden, wat broeder Jan ontkende. De ouderlingen getuigen dat heer Jan van Aa, als voormalig eigenaar van de weide, vroeger de brug onderhouden heeft en dat hij bij de verkoop van die weide de bezitter van de Molenmeers belast heeft met deze verplichting.

Origineel: Stadsarchief Gent, Reeks LXV, nr. 255; perkament met uithangend groot metalen schepenzegel.[58]

Allen den ghonen die dese presente lettren zullen zien of horen lezen, scepenen ende raed vander stede van Ghand, saluut.

51 Lieferinge, waar in 1362 Gerard II van Ressegem en Margareta van Axel de bezitters van de heerlijkheid waren (VAN DE PERRE, *Enkele nieuwe elementen uit de geschiedenis van Lieferinge*, p. 48).
52 In B: *onze geminde heren maegen ende vrinden.*
53 Vermoedelijk Jan de Visch, heer van Kapelle, gestorven op 5 juni 1413 en begraven in de Sint-Donatiaankerk te Brugge. Blijkens de wapenschilden op zijn graf heeft hij grootouders uit de familietakken 'Axel' en 'van Aa/Gruuthuse', zodat een nauwe familieband met Margareta van Axel verondersteld kan worden (V. VERMEERSCH, Grafmonumenten te Brugge vóór 1578, Brugge, 1976, dl. I, p. 111-117).
54 Jan van Massemen († 1399), heer van Kalken, Uitbergen en Overmere, in 1367 gehuwd met Margriet van Oudenhove († 1417) en halfbroer langs vaderszijde van Jan, Philips en Elisabeth.
55 Gijsbrecht van Massemen († 1402), heer van Holbeke, gehuwd met Geertrui vanden Eeckhoute en halfbroer langs vaderszijde van Jan, Philips en Elisabeth.
56 Vermoedelijk de zoon van Jan de Visch.
57 Gerard van Massemen († 1452) is de bastaardzoon van Jan van Massemen, heer van Axel en Laarne. Elisabeth vanden Heetvelde is de dochter van Wouter vanden Heetvelde en Clara van Massemen (KBB, hs., II 6487, fol. 161 en II 6447, fol. 140). Clara is de dochter van Gijsbrecht van Massemen, heer van Holbeke.
58 Bij de oorkonde zit een anonieme getypte transcriptie, die als basis gediend heeft voor onze transcriptie.

Ute dien dat recht wille ende redene bewijst datmen oirconde waerachtighe saken tallen tijden alsmens versocht es, so eist dat wij dies versocht zijnde orconden ende certifycieren met waerheden dat naer zeker handelinghe voor ons gheweest tusschen edelen ende weerden Janne de Vos, heere van Pollaer,[59] over een zijde ende broeder Janne vander Gracht, ontfangher van Sent Janshuus anden Hautbriel binnen deser stede, over andre, ter causen van eenen merssche toebehorende den voornomden godshuuse, geleghen ande Dendere jeghen den Hofmersch tEychem waert, den welken hier voortijds ende binnen den tijde dat hij toebehorende mer Janne van A[60] belast was in de reparacie ende refectie van eener brugghe streckende over de voorseide Dendere up theerscip van Pollaer. Also de voorseide Jan de Vos mainteneerde versouckende den voorseiden broeder Janne bedwonghen te hebbene de voornomde brugghe te doen repareerne ten occoysoene vander voorseider mersch, danof hem de voornomde broeder Jan bij diversschen redenen weerde.
Wij ten versouke ende begheerten van beede pertien voor ons hebben doen commen menichte van ouderlingen daer ontrent geseten, omme te wetene wie dan bij rechte inde reparacie vander voorseider brugghe sculdich ware ghehouden te zijne.
De welke verclaerden dat zij van ouden tijden hadden horen segghen dat de mersch nu toebehorende den voorseiden godshuyse, groot drie dachwant, hier voortijds ende binnen den tijde dat hij toebehoorde den voornomden Janne van A, belast was inde reparacie ende refectie vander voornoemde brugghe. Nemaer de selve mer Jan die den voorseiden mersch vercochte eenen Heinric Hammijn, moeste den voorseiden mersch daer af ontlasten ende zuveren al eer de vorseiden Heinric zijn penninghen gheven wilde van den voorseiden coope ende belaste daermede eenen andren mersch ooc groot zijnde drie dachwant gheleghen ande voorseide Dendere over de zijde te Pollaer, waert gheheeten den Muelenmersch, nu toebehorende Janne den Coninc. Verclaerden voort dat cort naer de voorseide belastinghe de voornoemde brugghe gherepareert was metten wulghinen haute, ghewassen inde voorseide Muelenmersch, doe ter tijdt toebehorende den voorseiden mer Janne van A. Ende dat naer dien tijdt zeker eekenhout ghehaelt was inden bosch toebehorende den vorseiden mer Janne, omme der mede de voorseide brugghe gherepareert te zijne. Ende dat Matthijs de Costre, zijn ontfangher, betaelde de weerclieden die de zelve brugghe repareerden, nochtans dat de voorseide mer Jan gheen heere van Pollaer was. Betvoort deposteerden de voorseide ouderlinghen dat den voorseiden Muelenmersch bij den overlijdene vanden voornomden mer Janne van A toequam ende verstaerf mer Janne van Massemine, heere van Axele ende van Pollaer, die de voorseide brugghe dede repareren ter causen vanden voorseiden Muelenmersch ende niet als heere van Pollaer.[61]

59 Heer van 1432 tot 1461.
60 Vermoedelijk wordt Jan II van Aa bedoeld.
61 Dat Jan van Massemen heer van Pollare zou zijn geweest, wordt in geen enkele andere bron bevestigd.

Twelc wij elken beteekenen bij dezen ten fine dat de voornomde pertie ende elc heurlieden hem daer mede ghehelpen moghen in tijde ende wijlen daer ende alsoot behoren sal in also verre als recht ende redene bewijzen zullen.
Ghegeven in kennessen der waerheden onder de seghel van saken der voorseider stede van Ghend, den xviiisten dach van novembre int jaer viertienhondert vier ende veertich.
(getekend) X. Triest

X. Triest

Bijlage 9

Gent (schepenen van de Keure), 29 januari 1445 (n.s.)

Origineel: Stadsarchief Gent, Reeks LXV, nr. 255 (samengevoegd met oorkonde van Bijlage 8); authentiek duplicaat van het vonnis genoteerd in de registers van de Keure; perkament.[62]

De schepenen vonnissen in een geschil tussen enerzijds Jan de Vos, heer van Pollare, en broeder Janne vander Gracht, die optreedt namens het Sint-Janshospitaal en anderzijds Jan de Coninc, zoon van Claus, eigenaar van de Molenmeers over de vraag wie de brug van Pollare moet onderhouden. De eisende partij stelt dat dit de taak van Jan de Coninc is, als bezitter van de Molenmeers, gelet op de resultaten van de door de schepenen van de Keure gecertificeerde getuigenis van enkele ouderlingen van Pollare. Waarop de verweerder repliceert dat in een vroeger vonnis van de schepenbank over de zaak tussen Jan de Vos en broeder Jan Vander Gracht de heer van Pollare is aangewezen als degene die de brug moet onderhouden. Waarop de eiser beweert dat dit vonnis in zijn afwezigheid is genomen. Na onderzoek ter plaatse door drie schepenen en na raadpleging van de vroegere schepenen besluiten de huidige schepenen dat het eerdere vonnis geldig blijft. Zij veroordelen Jan de Vos tot het onderhouden van de brug en ontlasten Jan de Coninc, als eigenaar van de Molenmeers van die verplichting en noemen de door Jan de Vos aangevoerde enquête van geen waarde. Jan de Vos moet ook de kosten van het proces betalen.

Alse vander handelinghe ende ghedinghe geweest dicwijls ende te meer stonden tusschen Janne de Vos, heere van Pollaer, metgaders broeders Janne Vander Gracht, inden name van Sente Janshuus binnen Ghend, an deen zijde ende Janne de Coninc, filius Claeis, an dandre, sprutende ende toecommende omme de refectie ende reparacie van eener brugghe ligghende int herscip van

62 Bij het origineel zit een anonieme getypte transcriptie, die als basis genomen is voor onze transcriptie.

Pollaer voorseit ende streckende over de Denre neffens svorseide Janshof, de welke sculdich ware te doen makene ende repareerne de selven Jan de Coninc mids zekeren plecken van mersche hem toebehorende, gheheeten den Muelenmersch, die daerinne ghehouden ende belast stond van ouden tijden also de vorseide Jan de Vos mainteneerde, presenterende dat soffissantelic te doen blikene met ouderlingen diet ghesien ende gheweten hadden ten tijde datmen de voorseide brugghe ghemaect hadde doe de heere van Ha leefde ende bestittere was vanden vorseiden merssche, gelijc dat dadt wel bliken mochte bij zekeren openen lettren van certificacien onlancx bij hem vercreghen voor scepenen vander Keure in Ghend jeghewoordich die overgheleyt waeren te wette.[63]
Waerup de voorseide Jan de Coninc dede verantwoorden dat elken wel vremde dincken mochte tvoorstel vanden voornomden Jan de Vos ende dat hij met hem inde voorseide sake betrac den voorseiden broeder Jan omme zijne meenighe te bet te voorderne. Want ter causen voorscreven zekere ghedinghe tusschen hemlieden gheweest hadden int scependom laetst voorleden in heessche, in verweerne ende andersins in sulker wijs dat in de selve handelinghen ende informacie ende orconscip ghehoort up de reparacie ende tmaken vander vorseider brugghen bij scepenen doe wesende, ghewijst hadden, ghesiin dat die maken soude de vorseide Jan de Vos ende sculdich was te makene als heere van Pollaer voornomt, also zijn voorders heeren gheweest vanden zelven herscepe ghedaen hadden ende ghehouden waren, dies meende wel dat selve vonnesse leden ende ghepassert bij crachte van ghewijsde dinc stede houden soude ende van weerden bliven sonder eenighe reformacie achtervolghens den privilegen, vrijheden ende costumen van deser stede.[64]
Daer toe de voornomde Jan de Vos dede repliquieren dat voornomde vonnesse ende emmer de informacie doe ghehoort, gheviel ende gheschiede hem absent wesende, bijden welken de juge in al sculdich ware te voorsiene ende so vele te meer dat hij betoghen wilde met souffissanten ende oude persoonen dat de refectie vander voorseider brugghe sculdich ware te stane ten lasten vanden ghuenen die besittere was vander voorseider Muelenmersch.
Den voornomde Jan de Coninc altijts blivende bijden vonnesse ghewijst bijden voornomden voorsaten, pertien ghehoort an beede zijden ende al hadde de voornomde Jan de Vos eenighe certificacie vercreghen, sonder pertien te laten wetene, hoopte ende meende dat die in rechte lettel effect in hadde met meer woorden bij pertien gheproposeert al in tlanghe.
So waest dat de scepenen van der Keure voornomt, ghehoort hebbende de voorseide handelinghe, ordineerden, alvoren drie van hueren medeghesellen te treckene ter plaetsen daer de voorseide brugghe haer strect, ten koste vanden onghelicken, omme al dat te wetene ende beseffene bij orconscepe de natuere vander sake ende naer toverbringhen van hemlieden ende naer trecort ghenomen up de voorseide materie van scepenen vander Keure, den voornomden

63 Verwezen wordt naar de vorige oorkonde (bijlage 8).
64 Dit vroegere vonnis van de schepenen van de Keure, waarnaar verwezen wordt, is door ons niet teruggevonden.

voorsaten, bij wien ooc informacie ghenomen was up tvoorseide ghedinge, termineerden ende wijsden up al rijpelic ghelet hebbende alsoot behoorde ende specialic considancie ghenomen up tghuent dat de voornomde voorsaten claerlic in recorde overbrocht, dat bij goeden ende ouden persoonen voor hemlieden wel geprouft was, dat de heeren van Pollaer gheweest in tijden voorleden ter causen van den zelven heerscepe te diversschen stonden ende van ouden tijden de voorseide brugghe hadden doen maken thueren laste ende hueren propren houte uut hueren bossche ghehaelt.
Bijden welke scepenen jeghenwoordich dochte dat de preuve vanden selven Jan de Coninc scoonre ende naerdere den rechte was dan torsconscip vanden voorseiden Jan de Vos, dat mids dien selve Jan de Vos als heere van Pollaer de voorseide brugghe soude doen maken ende houden tsinen coste ende laste achtervolghende den vonnesse vanden voornomde voorsaten, dwelke zij eeren ende weerden wilden, sonder den voorseiden Jan de Coninc zinen hoire ende naercommers of zinen voorseiden mersch gheheeten den Muelenmersch daerinne te belastene in eenigher manieren ende ooc de voorseide certificacie, anghesien tghuend dat voorseid es, te nieuten ende van onweerden. Condempneerden voort den voorseiden heere van Pollaer inde costen ghedaen int achtervolch van desen.
Dit was ghedaen den xxixsten dach in laumaent int jaer xiiii^{c} vierenveertich int scependom mer Claeys Triest, ruddre, etc. Jan Goetghebuer ende hueren ghesellen.
(getekend) X. Triest
Duplicata. Aldus stont in scepenen bouc van den selven jaere folio lxxxiiii

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN HET LAND VAN AALST 2016?

Georges VANDE WINKEL

Normaliter had u in dit nummer onder deze titel (maar dan zonder vraagteken) het resultaat mogen vinden van enig bibliografisch speurwerk in de afgelopen maanden. Waarom dit niet het geval is, verneemt u zo dadelijk. Eerst even terugkijken op de geslaagde en unieke symbiose tussen *Het Land van Aalst* en het bibliografisch werk. Afronden doen wij met een blik naar de toekomst.

Al bij het allereerste nummer van ons tijdschrift in 1949 start medestichter en voorzitter Jozef van Overstraeten *Onze Bibliografie* op, met als krijtlijnen: aansluiten bij het standaardwerk van Leo De Wachter[1] maar zonder volledigheid na te streven voor de periode 1941-1948, wat wel beoogd wordt voor de boeken en tijdschriften, gepubliceerd na 1 januari 1949. Medio 1952 haakt Van Overstraeten af, maar zijn werk wordt verdergezet door Valère Gaublomme. Wanneer deze in 1980 overlijdt, lezen wij in zijn *in memoriam* dat hij in meer dan een kwarteeuw honderden besprekingen wijdde aan boeken, tijdschrijften en bijdragen in verband met het Land van Aalst.[2] De eerste jaren poogt het bestuur het wegvallen van Gaublomme in te vullen op de oude vertrouwde wijze. Regelmatig verschijnen signalementen van nieuw verschenen studies als monografie of in tijdschriften, maar op termijn is dit niet houdbaar. Vanaf de jaren '70 komt een tsunami van publicaties op ons af. Geschiedenis, heemkunde, genealogie, ... worden een populair tijdverdrijf. Heemkundige kringen springen als paddestoelen uit de grond. Stencilen en kopiëren worden courante en goedkope reproductietechnieken.

1 DE WACHTER Leo, *Repertorium van de Vlaamse gouwen en gemeenten : heemkundige dokumentatie 1800-1940,* 4 dl., Antwerpen, De Sikkel, 1942-1948. De twee aanvullende delen voor de periode 1940-1950 zouden pas in 1953-1957 worden gepubliceerd..

2 DE BROUWER J[ozef], *In memoriam eerwaarde heer Valère Gaublomme, - Het Land van Aalst*, 32, 1980, (2-3), p. 50-52.

In 1983 wordt een zogenaamd BTK-project goedgekeurd.[3] Onder leiding van bestuurslid Herman Van Isterdael werken vier 'BTK'ers' aan een vervolg op het al vermelde standaardwerk van Leo De Wachter voor de periode 1950-1983. Het resultaat met meer dan 17.000 bibliografische items verschijnt in 1985.[4] Parallel verschijnt vanaf jaargang 1985 een lopende bibliografie voor het afgelopen jaar. Zowel de retrospectieve als de lopende bibliografie heeft eenzelfde structuur. Eerst komt een algemeen gedeelte met publicaties van regionaal of bovenlokaal belang, systematisch geordend op onderwerp. Vervolgens komen publicaties die slechts een gemeentelijke entiteit aanbelangen. Met hulp van de andere bestuursleden zet Herman Van Isterdael dit werk verder tot de jaargang 1990 (bibliografie 1989).

In 1991 neemt Georges Vande Winkel de verantwoordelijkheid over, vanaf 1994 bijgestaan door Wilfried Vernaeve. Bij deze 'personeelswissel' worden een drietal nieuwigheden doorgevoerd. De algemene bibliografie wordt beperkt tot een bibliografie van de geschiedenis van het Land van Aalst. Secundo worden de 400 à 600 items jaarlijks ontsloten door indices op auteurs-, persoons- en plaatsnamen. Meteen vervalt de noodzaak aan het tweede luik met items van zuiver lokale interesse. Alle materiaal wordt in het vervolg aangeboden in een enkel, naar onderwerp ingedeeld overzicht. En tenslotte worden alle gegevens ingevoerd in een databank, waar intussen meer dan 16.000 publicaties worden beschreven. Een schat aan informatie die velen ons benijden en waar velen al hun profijt uit haalden. Voor de specialisten: deze databank wordt ingevoerd in J-ISIS (en de voorlopers Winsis en CDS-ISIS).

Gedurende bijna een kwarteeuw, tot 2016, vormen Wilfried en ik een ideaal bibliografisch duo, een vlot draaiende machine. Naast de bibliografie verzorgen wij ook het systematisch register (met indices) op de eerste vijftig jaargangen van *Het Land van Aalst*, 1949-1998.[5] Nooit is tussen ons een onvertogen woord gevallen, zoals men dat plechtig uitdrukt. Dat wij allebei beroepshalve bibliothecarissen waren heeft hierbij zeker geholpen, maar toch: bij deze mijn hartelijke dank aan Wilfried en ik ben er zeker van dat de andere bestuursleden zich hierbij

3 VAN ISTERDAEL Herman, *Bibliografie*, - *Het Land van Aalst*, 36, 1984, (4), p. 233. BTK staat voor 'Bijzonder Tijdelijk Kader' en was een van de tewerkstellingsprojecten uit de jaren 1980 om langdurig werklozen terug in het arbeidscircuit te krijgen.

4 VAN ISTERDAEL Herman (red.), *Bibliografie van de gemeenten van het Land van Aalst (1950-83)*, 2 dl., s.l., Geschiedkundige Vereniging 'Het Land van Aalst', 1985, XXVIII-463 p. en p. 465-915.

5 VANDE WINKEL Georges; VERNAEVE Wilfried, *Het Land van Aalst 1949-1998 : systematisch register op de jaargangen 1-50 van het geschiedkundig tijdschrift met indices op auteurs-, persoons- en plaatsnamen*, Aalst, Geschiedkundige vereniging Het Land van Aalst, 1999, 157 p.

aansluiten. U hebt het al voelen aankomen. Vorig jaar deelde Wilfried mee dat hij de bibliografie liever 'doorgaf'. In het leven moet een mens soms kiezen en men kan niet alles (blijven) doen wat men graag zou willen doen. Alle begrip voor Wilfried en hij was zo fair van het bestuur ruim op tijd te verwittigen. Wij dus op zoek ... Maar over Valère Gaublomme schreef men in de woorden van die tijd dat het moeilijk zou zijn "een even bereidwillig en toegewijd plaatsvervanger" te vinden. Wij hadden een gelijkaardige ervaring, noch binnen noch buiten het bestuur vonden wij een opvolger. Ondergetekende zag het ook niet (meer) zitten (opnieuw) de hele verantwoordelijkheid op zich te nemen. Vandaar dit jaar geen bibliografie ...

Een moeilijke periode kan echter ook nieuwe opportuniteiten oproepen, nieuwe wegen openen. Er werden terecht vragen gesteld bij het nut van een jaarlijks te verschijnen, gedrukte bibliografie. Akkoord, men heeft jaarlijks een overzicht van wat er recent werd gepubliceerd, maar dat is het ook. Gaat wie bv. geïnteresseerd is in de geschiedenis van het kerkgebouw in de Denderstreek, al die gedrukte bibliografieën van 1990 tot 2015 doorzoeken? Maar in de onderliggende databank kan men die opzoeking op enkele seconden realiseren! Wij blijven met het bestuur en enige vrijwilligers onze databank aanvullen en dromen intussen van een online-bibliografie, voor iedereen gratis te raadplegen van thuis uit, in de bibliotheek, ... Een droom realiseren kost echter wat tijd. Gun ons die, u hoort nog van ons.

Georges Vande Winkel
Heirebaan 107
B-9400 Ninove-Denderwindeke

vande.winkel.georges@gmail.com

DNAalst
Tentoonstelling in 't Gasthuys - Stedelijk Museum Aalst

De tentoonstelling brengt 'een' verhaal van de stad Aalst en deelgemeenten, aan de hand van enkele thema's en uitgekozen collectiestukken.

Na een inleiding in de kapel, waarbij een sobere inrichting opnieuw de oude functie van deze ruimte evoceert, wordt in de pandgangen aandacht besteed aan het museumgebouw zelf, het oud-gasthuys, en zijn bewoners de gasthuiszusters Augustinessen, omdat dit onlosmakelijk deel uitmaakt van de geschiedenis van de stad.

Een eerste zaal vertelt het verhaal van het Land van Aalst en de ontwikkeling van de stad zelf. Topstuk is hier de monumentale kaart van het Land van Aalst (242x325cm), een kopie door landmeter Lecler uit 1784 van de kaart van Jacques Horenbaut uit 1612. Een tweede zaal vertelt het verhaal van bestuur en politiek: hoe werd en wordt een stad bestuurd? Ook de verschillende deelgemeenten van Aalst komen hier aan bod. 'Vechtende stad' vertelt aan de hand van enkele veldslagen, zoals de slag bij de Hertshage (1128), de belegering van Aalst door de Fransen (1658) en beide wereldoorlogen, hoe onze regio steeds overspoeld werd door oorlogsgeweld. In 'Zorgende stad' komen de verschillende caritatieve instellingen van de stad aan bod, met speciale aandacht voor het gasthuis/ASZ en de Zwarte Zusters/OLV, alsook de Hl. Geesttafel. 'Biddende stad' vertrekt van de pre-christelijke begraaf- en cultusplaatsen in Hofstade (bronstijd urnegrafveld en romeinse tempel) om het religieuze leven van Aalst te vertellen. Vooral de Sint-Martinuskerk, waarvan de monumentale maquette van het project ter afwerking getoond wordt, is hierbij belangrijk, maar ook de volksdevotie komt hier aan bod. 'Werkende stad' brengt het verhaal van de organisatie van het beroepsleven met de middeleeuwse ambachten, maar besteedt bijzondere aandacht aan de boekdrukkunst van Dirk Martens. Ook de ontwikkeling van de industrie te Aalst komt hier aan bod. In 'Het leven van alledag' worden de penibele levensomstandigheden van de werkende Aalstenaar geplaatst tegenover de luxe van de burgerij, zowel in huisvesting, eten en drinken, ontspanning,... En tenslotte komen arm en rijk weer samen in de laatste zaal, 'Feestende stad', waarin kermissen, wijkfeesten, oogstfeesten, maar vooral carnaval worden belicht.

Als epiloog wordt de reeks schilderijtjes van Emiel Van der Linden (Aalst 1884) getoond, die hierin het Aalst uit zijn jeugd evoceert (1890-1900): volkse schilderijtjes vol scherpe observaties en grote aandacht voor verschillende volksfiguren en schilderachtige hoekjes.

Een sobere maar kwaliteitsvolle vormgeving (PK Projects uit Brugge) naar een inhoudelijk verhaal door het personeel van stedelijk museum en stadsarchief maakt dat deze tentoonstelling de kern vormt van het nieuwe stadsmuseum.

De tentoonstelling loopt tot einde 2018. De toegang is gratis. Open di-vr 10-17 uur, za-zo 14-18 uur. Er is een bezoekersgids beschikbaar (in 4 talen), die het uitgebreide verhaal van DNAalst vertelt. Niet te missen voor Aalstenaars en niet-Aalstenaars.

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

De vereniging is lid van het 'Oost-Vlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis'.

Voor de aankoop en de kostprijs van losse nummers, oude jaargangen, kaarten en andere publicaties van de vereniging, zie onze website http://www.hetlandvanaalst.be of neem contact op met Marc Uyttersprot: uyttersprot.marc@telenet.be

Alle betalingen dienen vooraf te gebeuren op onze rekening BE33 3930 3032 7646 van Het Land van Aalst, Asserendries 118, 9300 Aalst.

De Riemaecker
PRINTING

offsetdruk prepress ontwerp gelegenheidsdrukwerk afwerking digitale druk

Nukerkeplein 9 9681 Nukerke T 055 21 14 04 info@deriemaecker.be www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

D. VAN DE PERRE
De middeleeuwse geschiedenis van Pollare 141-208

G. VANDE WINKEL
Bibliografie van de geschiedenis van het Land van Aalst 2016? 209-211

DNAalst. Tentoonstelling in 'tGasthuys – Stedelijk Museum Aalst 212

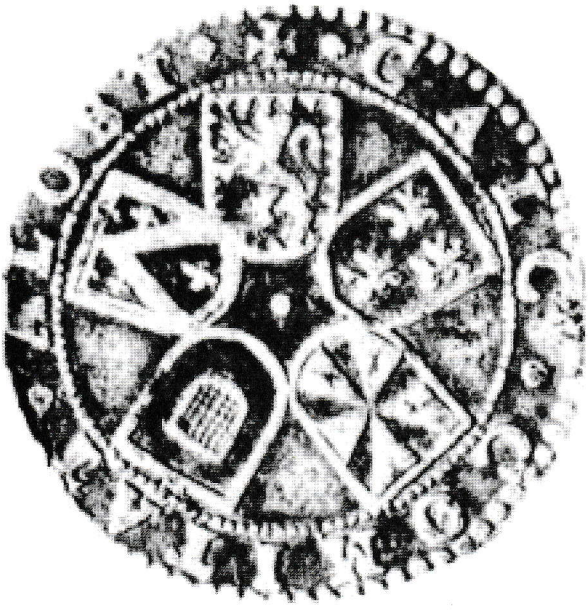

Afgiftekantoor: Gent X
Erkenning: P303215

Verantw. uitg.: Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare